

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS
LITERATŪROS, KULTŪROS IR VERTIMO TYRIMŲ INSTITUTAS

Banguolė Žalnieriūnaitė
**Pelkių erdvė lietuvių sakytinėje tradicijoje:
semiotinė padavimų analizė**

Magistro darbas

Darbo vadovė doc., dr. Daiva Vaitkevičienė

Vilnius, 2022

Anotacija

Banguolė Žalnieriūnaitė, *Pelkių erdvė lietuvių sakytinėje tradicijoje: semiotinė padavimų analizė*. Magistro darbas, darbo vadovė doc. dr. Daiva Vaitkevičienė, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2022, p. 84.

Reikšminiai žodžiai: pelkė, erdvė, padavimai, semiotinė analizė

Pastaraisiais dešimtmečiais pelkės erdve daugiau domėtis ėmė įvairių sričių mokslininkai, tačiau tautosakos mokslų diskurse ši erdvė nesulaukė išskirtinio dėmesio. Viena iš to priežasčių: pelkė retai minima liaudies dainose, pasakose, sakmėse. Kur kas dažniau pelkės erdvė pasirodo padavimuose ir keiksmuose. Nors yra mokslo darbų, tiriančių atskirus padavimų siužetus ar vaizdinius, iki šiol nėra tyrimų, kurių objektas būtų pelkės erdvė. Šis darbas skirtas užpildyti šią nišą. Magistro darbo objektas pelkės erdvė lietuvių liaudies padavimuose. Šio darbo tikslas atskleisti, kaip pelkė vaizduojama padavimuose ir koks lietuvių santykis su pelkės erdve juose atsispindi. Kadangi padavimai yra santykį su tikrove išlaikantis žanras, atlikus tyrimą sužinoma, kokią vietą pelkė galėjo užimti tradicinėje lietuvių pasaulėžiūroje. Pasitelkus semiotikos metodo instrumentus įrodoma hipotezė, jog pelkė buvo suvokiama kaip tarpinė erdvė, įgalinanti perėjimą iš vienos srities į kitą. Tai įrodančios erdvinės pelkių savybės yra pristatomos atskirų padavimų analizėse.

Turinys

ĮVADAS	4
Tautosaka ir mitologija Greimo darbuose	6
Padavimo žanras – išskirtinė, bet mažai tyrinėta lietuvių mitologijos sritis	7
Trumpa padavimų apie pelkes tyrimų apžvalga	8
Padavimų atranka iš B. Kerbelytės sudaryto katalogo-kartotekos	9
Pirminiai (kosmologiniai) elementai, sudarantys pelkę	10
Pelkių kilmė padavimuose: dvi skirtingos transformacijos	13
1. Pelkė, kilusi iš gamtos objekto transformacijos	13
Ežerų išėjimas: pamiršti ar neįminti vardai	14
1.1. Neįmintas vardas (padavimo apie Ežerėlio balą semiotinė analizė)	14
1.2. Atspėtas pelkės vardas	17
1.3. Pelkė, atsiradusi atspėjus ežero vardą	17
1.4. Pelkė, kilusi iš gamtinio pobūdžio transformacijos: dalinės išvados	18
2. Pelkė, kilusi iš kultūros srities objekto transformacijos	20
2.1. Prasmegimas – bausmė už nuodėmingą elgesį.	21
2.2. Prasmegimas – bausmė už prakeiksmą	23
2.3. Prasmegimas – prakeiksmo pasekmė	24
2.4. Santykis su laiku, kultūra ir dalinės išvados	26
3. Prasmegę ir paskendusieji: padavimuose pelkės erdvei būdingos figūros ir reiškiniai	29
3.1. Skenduoliai	29
3.2. Dingę kūmai	33
3.3. Nuskendę jaučiai	34
3.3.1. Audityviniai reiškiniai: ežero kriokimas ir pelkių jaučio baubimas	36
4. Pelkės dugnas	38
Apibendrinimas pelkės išsidėstymas erdvėje ir jai būdingos savybės	40
IŠVADOS	40
Summary	44
PRIEDAI	45

IVADAS

Prasidėjus šiam tūkstantmečiui kultūros srities atstovų žvilgsniai ne kartą pakrypo į pelkės erdvę. 2005 metais Šiaulių universitete vyko konferencija, kurios metu skirtingų sričių mokslininkai analizavo pelkės sampratą Lietuvos kultūroje.¹ 2018 Venecijos architektūros bienalėje Lietuvos paviljone vyko Gedimino ir Nomedos Urbonų kuruota „Pelkių mokykla“², kurios fragmentai kitais metais grįžo į Lietuvą, tarpdisciplininė pelkių mokykla persikėlė į Vytauto Didžiojo universitetą, o instaliacija „Pelkių intelektas“ įsikūrė MO muziejuje vykusiame parodoje „Gyvūnas žmogus robotas“.³ Tokiu pačiu mastu pelkės erdvė nesudomino tradicinės kultūros tyrinėtojų. Tautosakos tyrimų lauke vyrauja požiūris, jog pelkė – tai rečiau minima, dainose neapdainuota, negatyviai vertintina erdvė. Negatyvus vertinimas atsispindi ir terminų, nurodančių pelkėtas vietas, vartojime perkeltinėmis prasmėmis. Bala gali būti vadinama nemaloni, bloga padėtis, sustingimas. Raistu gali būti apibūdinama užgriozta, netvarkinga, nešvari vieta, o taip pat skambančiu eufemizmu apibūdinamas pats nelabasis.⁴ Pelkės erdvė dažnai minima keiksmuose, pavyzdžiui: „Tegul jį raistas!“, „kad tave kur pelkės!“. Lokaliai keiksmuose naudoti ir konkretūs pelkių vietovardžiai, pavyzdžiui, aplink Kupiškio apylinkes žinomas keiksmas „Eik Šepeton!“. Šiuolaikiniame pasaulyje, klimato kaitos akivaizdoje, pelkės yra vertinamos ir vis labiau saugomos, todėl darosi vis sunkiau suprasti, kodėl lietuvių požiūris į pelkes galėjo būti negatyvus. Šis klausimas jau keltas Lietuvos tautosakos mokslų diskurse, pavyzdžiui: 2016-ais, konferencijoje „Augalai baltų religijoje ir tautosakoje“ pranešimą skaitė ir dabartinio „Pelkių fondo“ atstovai, gamtos apsaugos ekspertai Leonas Jarašius ir Jūratė Sendžikaitė. Pranešime jie kėlė klausimą: „Kodėl tokia unikali ir vertinga ekosistema kaip pelkė nėra su meile apdainuojama liaudies dainose, minima pasakose, padavimuose ar minklėse?“⁵ Iš tiesų, pelkės erdvė retai minima liaudies dainose, pasakose. Kur kas dažniau raistai minimi padavimuose ir keiksmuose, kuriuose pati pelkė pasirodo kaip erdvė, kurios atsiradimas sąlygotas prakeiksmo. Minėtos konferencijos pranešėjai lietuvių požiūrį aiškino besiremdami Eugenija Šimkūnaite, kuri teigė, kad negatyvus požiūris į pelkes lietuviams buvo nebūdingas ir susiformavo tik tuomet, kai kaimai buvo

¹ Vigmantas Butkus, Rūta Stankuvienė, „Pelkė Lietuvių Kultūroje: [Interdisciplinarinės Konferencijos, Vykusios Dzūkijos Nacionaliniame Parke, Marcinkonyse (Varėnos Raj.), 2005 m. Spalio 7-8 d., Dalyvių Pranešimų Pagrindu Parengti Straipsniai], 2008.

² <https://www.swamp.lt/> (Žiūrėta 2022.05.20)

³ <https://gidas.mo.lt/turai/issamus-gidas-po-paroda-gyvunas-zmogus-robotas/pelkiu-intelektas-2018/> (Žiūrėta 2022.05.20)

⁴ <http://www.lkz.lt/?zodis=raistas&id=23006810000> (Žiūrėta 2022.04.10)

⁵ Jūratė Sendžikaitė, Leonas Jarašius, „Ar tikrai pelkė – tik žemės podukra?“ in: *Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymai (IX) Augalai Baltų religijoje ir mitologijoje*, sudarė: Radvilė Racėnaitė, Daiva Vaitkevičienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 12.

skirstomi į vienkiemius, taigi XIX a.: „amžių amžiais raistus gerbdami, ėmėme ir išdavėme juos.“⁶. Pasak jos, siekdami prisidurti žemės, žmonės sausino pelkes, o nusausinimo darbai buvę sunkūs – todėl pelkes ir pradėta keikti. Tačiau nagrinėjant padavimus pastebima, kad darbas padavimuose minimas retai ir nerandama kitų vaizdinių ar užuominų, patvirtinančių E. Šimkūnaitės teiginius. Nagrinėjant pelkes lietuvių tautosakoje, atsiveria apie kitokį, labiau komplikuoatą, lietuvių santykį su pelkėmis pasakojantys vaizdiniai, o kaip jau rašė Radvilė Racėnaitė, „negatyvus kraštovaizdžio transformacijų aspektas tiek etiologinėse sakmėse, tiek padavimuose nėra stipriai išreikštas, o veikiau išdėstomas kaip tam tikros objektyvios pasaulėkūros aplinkybės.“⁷ Padavimuose, kurių siužetai neretai papasakoti kaip realūs žmonių prisiminimai, atsispindi, iš ko lietuviai kildino pelkes, su kokiomis figūromis ir reiškiniiais jas siejo. Padavimai – tai lietuvių sakytinės tradicijos žanras, kuriame mitinės figūros dažnai pasirodo jau racionalizuotos, todėl jų analizei reikalinga mitinių elementų rekonstrukcija. Jai atlikti gali būti pasitelktas Algirdo Juliaus Greimo semiotikos metodas. Pasitelkus semiotikos metodo instrumentus galima įrodyti hipotezę, jog pelkė buvo suvokiama kaip tarpinė erdvė, įgalinanti perėjimą iš vienos srities į kitą.

Uždaviniai, kuriais siekiama atskleisti, kaip pelkė vaizduojama padavimuose ir koks lietuvių santykis su pelkės erdve juose atsispindi:

1. Aptarti semiotikos metodo taikymo tautosakos tyrimuose galimybes, kartu išsamiau pristatant padavimo žanrą.
2. Apžvelgti, ką apie pelkės erdvę galima sužinoti iš jau atliktų tyrimų.
3. Sudaryti padavimų, kuriuose pasakojama apie pelkes arba kurių veiksmas vyksta pelkės erdvėje, rinkinį darbo analizės imčiai.
4. Nustatyti ryškiausius ir dažniausiai atrinktuose padavimuose pasikartojančius siužetus.
5. Kiekvienam išrinktam siužetui išskirti po vieną geriausiai jį iliustruojantį padavimą ir atlikti jo semiotinę analizę.
6. Apjungti skirtingų semiotinių analizių rezultatus ir pristatyti, koks pelkės erdvės suvokimas atsispindi padavimuose.

⁶ *Ibid*,

⁷ Radvilė Racėnaitė, „Folklorinė atmintis: retrospektyvus santykis su vieta lietuvių liaudies sakmėse.“, *Tautosakos darbai*, Nr. 46, 2013, p. 118.

Tautosaka ir mitologija Greimo darbuose

Pradėjęs lietuvių mitologija domėtis kaip mėgėjas, A. J. Greimas ilgainiui tapo vienu iš rimčiausių ir įžvalgiausių jos tyrinėtojų.⁸ Pradėdamas savo lietuvių mitologijos rekonstrukcijos projektą, A. J. Greimas nevengė remtis sakytinės tradicijos tektais. Jo nuomone, svarbu užsiimti folkloru „kaip *reikšmės visuma*, t.y. kad būtų *atkurtos kultūrinės vertybės*, dėl kurių vertėtų kovoti.“⁹ Anot Greimo, „lietuvių mitologijos atstatymo darbas yra tad visų pirma ieškojimas, atpažinimas ir išaiškinimas atskirų mitinių elementų ir bandymas įrašyti juos į platesnes mitologines struktūras ir dimensijas.“¹⁰ Šie mitiniai elementai fiksuojami skirtingose žodinės literatūros formose, todėl Greimas, nagrinėdamas etnografinės medžiagos žanrus, kurie gali būti naudingi mitų rekonstrukcijai, priešina sakmes su stebuklinėmis pasakomis. Pastarosios yra ištisi pasakojimai, kurias mitologas gali interpretuoti iš karto, o sakmės duoda dažniausiai tik „atskirus trupinius, nupasakoja tiktai pavienius tą ar kitą mitinę ar „pasakišką“ būtybę liečiančius įvykius ar jos būdo bruožus“¹¹. Todėl pasakų ir sakmių analizės, pasak Greimo, reikalauja atvirkštinių procedūrų: analizuodamas sakmę mitologas turi atskiras nuotrupas atstatyti į ištisą pasakojimą, logiškai suorganizuoti juos į prasmingą visumą. Padavimų žanro Greimas savo darbuose netyrė, tačiau padavimais rėmėsi, kaip ir sakmėmis. Savo tyrinėjimuose Greimas dažniausiai analizuoja pasakas, pavyzdžiui, straipsnyje „Baimės ieškojimas“, jis tiria pasakas ir jų naratyvumą¹², taip pat gana dažnai jo analizėse minimos sakmės, dažniau kaip pavyzdžiai jos pateikiamos Aušrinės ir Laimos mitų analizėse. Dar daugiau tautosakos pasitelkimo apraiškų galima fiksuoti nebaigtuose Greimo tyrinėjimuose. Tačiau padavimai, kurių tikrumu lietuviai tikėjo bene ilgiausiai, Greimo analizėse pasitelkti labai negausiai, o šio žanro problematikos Greimas atskirai neišskyrė ir neaptarė tarp kitų tautosakos žanrų. Taip galėjo nutikti ir dėl padavimo žanrinio artumo sakmėms, ir dėl žanro sąvokos komplikuotumo, ir dėl gana vėlyvo Greimo įsitraukimo į lietuvių mitologijos tyrimus: „Greimo semiotikos darbai, kuriuose remiamasi struktūrinėmis mito teorijomis, jau buvo subrendę septintojo dešimtmečio pradžioje, o lietuvių mitologija jo akiratyje išnirė dešimtmečiu vėliau, tačiau, kaip ir semiotikos darbai, lydėjo jį visą likusį gyvenimą.“¹³ Kadangi padavimai labai retai minėti Greimo mitologijos studijose, verta pažvelgti, kokios

⁸ Norbertas Vėlius, „Lietuvių mitologijos rekonstrukcija“, *Tautosakos darbai*, Nr. 2 (9), 1993, p. 54.

⁹ Algirdas Julius Greimas, „Folkloras ir mitologija: metodo problemos“ in: *Lietuvių mitologijos studijos / Algirdas Julius Greimas*, sudarė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005. p. 703.

¹⁰ Algirdas Julius Greimas, „Apie dievus ir žmones: Lietuvių mitologijos studijos: Pratarinė“ in: *Lietuvių mitologijos studijos / Algirdas Julius Greimas*, sudarė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005. p. 19.

¹¹ *Ibid.*, p. 37.

¹² Algirdas Julius Greimas, *Baimės ieškojimas*, sudarė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 1999

¹³ Daiva Vaitkevičienė, „Greimo mitologijos tyrimų takais.“, *Tautosakos darbai*, Nr. 53, 2017, p. 236.

būtent šio žanro panaudojimo tautosakos tyrimuose perspektyvos ir kokių rezultatų gali duoti semiotinė padavimų analizė.

Padavimo žanras – išskirtinė, bet mažai tyrinėta lietuvių mitologijos sritis

Pasak Bronislavos Kerbelytės, padavimai apibrėžiami kaip „kūriniai, tiesiogiai ar netiesiogiai susiję su reikšmingais, iš aplinkos išsiskiriančias gamtos objektais ir istoriniais paminklais.“¹⁴ Remdamasi Vladimiru Proppu, B. Kerbelytė pasakojamosios tautosakos žanrus skirsto į pasakas ir į pasakojimus, kurių tikroviškumu tikima. Lietuvių liaudies prozos kūriniai, pretenduoja į tikroviškumą, žanriniu požiūriu skirstomi į etiologines bei mitologines sakmes, padavimus ir liaudies pasakojimus. Sakmės, padavimai susiformavo kaip aplinkos reiškinių aiškinimai, todėl jie tiesiogiai priklauso nuo senovės žmonių pasaulėžiūros. „Tai, kas sakmėse ir padavimuose dabar atrodo fantastiška, mitologiškai mąstantys pirmykščiai žmonės suvokė kaip tikras žinias.“¹⁵ Padavimai iš kitų žanrų, pretenduojančių į tikroviškumą, išsiskiria tuo, jog juose vaizduojami reti reikšmingi įvykiai, prisidėję prie gamtos ar istorinių objektų atsiradimo. Padavimų siužetai siejami su ypatingomis vietovėmis, priešingai nei etiologinėse sakmėse, kuriose įvykiai nelokalizuojami.

B. Kerbelytės siūlytą apibrėžimą, pagrįstą „tikėjimo“ kriterijumi kritikavo Greimas, argumentuodamas, jog tikėjimas – tai reliatyvi sąvoka, kadangi „žmonės paprastai daugiau ar mažiau tiki į ką nors, o ne – tiki arba netiki.“¹⁶ Kitas Greimo argumentas, kad skirstymas į žanrus, kurių kūriniais tikima arba ne, keičiasi laikui bėgant: „Mažvydas tikėjo į kaukus kaip „tikrai“ egzistuojančius, bendravimą su jais priskirdamas „juodosios magijos“ sričiai, tuo tarpu XIX a. pasakojimai juos jau vaizduoja kaip pasirodančius tiktai „kitoje parapijoje“ arba kitais, pasakotojo senelio laikais.“¹⁷ Remiantis Greimo argumentais galima teigti, jog tikėjimai, fiksuojami sakmėse ar padavimuose, užrašytuose XIX-XX a., atspindi lietuvių pasaulėžiūros taškus, kurie tvirčiausiai išsilaikė laiko tėkmėje. Be minėtų sakmių, pasakų ir kitų žanrų, Greimas išskirtinę svarbą teikė apeiginiams tekstams, kuriuos siejo su kalendorinių švenčių aprašymais: taip nuo grynai „tautosakinės“ medžiagos atskiriant papročių dokumentaciją.

Padavimai išsiskiria iš kitų tautosakos žanrų ne tik glaudesniu santykiu su realiais įvykiais ir tikromis vietovėmis, bet ir realiais žmonėmis. Etiologinėse sakmėse dažniausi

¹⁴ Bronislava Kerbelytė, *Lietuvių liaudies padavimai*, Vilnius: Vaga, 1970, p.14.

¹⁵ *Ibid.*, p.10.

¹⁶ Algirdas Julius Greimas, „Apie dievus ir žmones: Lietuvių mitologijos studijos: Pratarinė“ in: *Lietuvių mitologijos studijos / Algirdas Julius Greimas*, sudarė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005. p. 21.

¹⁷ *Ibid.*, p. 37.

pagrindiniai veikėjai – mitiniai personažai, Dievas ir velnias, sakmėse pasirodęs žmogus lieka pasyvus, kol jo likimą sprendžia mitinės jėgos. Padavimuose žmogus pasirodo kaip dinamiškas atlikėjas, kuris vis dar priklauso nuo aukštesnių lemties galių, bet šios jau vertina paties žmogaus atliktus veiksmus. Norbertas Vėlius padavimus išskyrė kaip pereinamąją grandį „tarp tų kūrinių, kurių svarbiausieji veikėjai yra dievai, pusdieviai ar sudievinai žmonės (mitų, etiologinių sakmių), ir tų, kurių herojai – paprasti žmonės (pasakojimų, atsiminimų).“¹⁸ Skiriasi ir padavimų veiksmo laikas, etiologinėse sakmėse pasakojami įvykiai pristatomi kaip nutikę laikų pradžioje, tuo metu padavimuose pasakojami menamos istorinės praeities įvykiai. Padavimą kaip pereinamąjį žanrą N. Vėlius mato ir analizuodamas padavimų mitiškumą: „Pagal mitiškumą padavimai esti tarsi pereinamoji grandis tarp grynai mitine tiesa paremtų kūrinių (mitų, etiologinių bei mitologinių sakmių) ir kūrinių, kurių pamatas – tikri atsikimai (atsiminimų, pasakojimų).“¹⁹ Taigi, padavimas yra žanras, apjungiantis realius prisiminimus ir mitus. Padavimai kartu su mitologinėmis ir etiologinėmis sakmėmis laikomi parankiais folklorinės atminties tyrimams, kadangi „šiuose naratyvuose geriausiai užsifiksavusios lietuvių liaudies pasaulėžiūrai būdingos kolektyviai išreikštos tradicinės kaimo bendruomenės sisteminės pažiūros į kraštovaizdį kaip specifinę vietą ir folklorinė istorijos samprata.“²⁰ Todėl padavimai gali būti pasitelkiami nagrinėjant tradicinę lietuvių požiūrį į kraštovaizdį.

Trumpa padavimų apie pelkes tyrimų apžvalga

Padavimai ir konkreti pelkės erdvė tautosakoje nėra išsamiau analizuoti, tačiau atskiri siužetai, būdingi padavimams apie pelkes, yra tirti; šiais tyrimais bus nemažai remiamasi ir šioje analizėje. Pabrėžtina, jog pelkė yra tam tikra vandens forma, o vandens elementui lietuvių mitologijos tyrimuose skiriamas išskirtinis dėmesys. Išsamiai vandens įprasminimą lietuvių tautosakoje aprašė Lina Būgienė disertacijoje „Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose“ (1999). Šiame darbe L. Būgienė padavimams (kartu su sakmėmis ir tikėjimais) skyrė daug dėmesio, argumentuodama taip: „Šių sričių medžiaga galbūt turi mažiau estetiškos informacijos nei pasakos arba dainos, tačiau jos teikiami duomenys apie mitinį vandens įprasminimą yra gana nuoseklūs, išsamūs ir sudaro tam tikrą darnų kompleksą.“²¹ Apie vandens elementą (ypač apie vandens raišką padavimuose) galima sužinoti iš Daivos

¹⁸ Norbertas Vėlius, *Ežeras ant milžino delno*, Vilnius: Mintis, 1995, p.12.

¹⁹ *Ibid.*, p.15.

²⁰ Radvilė Racėnaitė, „Folklorinė atmintis: retrospektyvus santykis su vieta lietuvių liaudies sakmėse“, *Tautosakos darbai*, Nr. 46, 2013, p. 109.

²¹ Lina Būgienė, „Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose“, *Tautosakos darbai*, Nr. 11 (18), 1999, p. 14.

Vaitkevičienės straipsnio „Susitikimas su vandenimis: sakralinės sutarties požymiai“ (1996), o ieškant informacijos apie prasmegusius dvarus ir bažnyčias, praverčia jos kartu su Vykintu Vaitkevičiumi aprašyti „Naujojo Daugėlišio padavimai“ (1996), kuriuose padavimo žanras pasirinktas „kaip mažai tyrinėta lietuvių mitologijos sritis“²². Padavimuose apie pelkes dažnai pasirodantis prasmegimo siužetas išsamiai analizuotas Dainiaus Razausko knygoje „Bažnyčia prasmegusi Kulionių piliakalnyje“ (2017). Kontekstiniam žinojimui praturtinti bus pasitelkiami pavieniai aprašymai iš V. Vaitkevičiaus darbų „Senosios Lietuvos šventvietės: Žemaitija“ ir „Senosios Lietuvos šventvietės: Aukštaitija“ (2006). Nagrinėjant atskiras figūras, pasirodančias padavimuose, pasitelktini Birutės Jasiūnaitės tyrimai „Iš lietuvių mitologinės leksikos: baūbas bei jo padermė“ (2000); „Lietuvių velniavardžiai“ (2018).

Nors yra mokslo darbų, tiriančių atskirus padavimų siužetus ar vaizdinius, iki šiol nėra tyrimų, kurių objektas būtų pelkės erdvė. Šis darbas skirtas užpildyti būtent šią nišą.

Padavimų atranka iš B. Kerbelytės sudaryto katalogo-kartotekos

Atrenkant padavimų tekstus analizei, magistro darbe remiamasi Bronislavos Kerbelytės sudarytu Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogu-kartoteka, kurio duomenys yra apibendrinti tos pačios autorės parengtame *Lietuvių pasakojamosios tautosakos kataloge* (III t.). Šiame kataloge galima rasti 107 pelkes, nurodytas prie padavimų lokalizacijos objektų. Dalis šių pelkių jau nebeegzistuoja, yra nusausintos ir tapusios dirbamais laukais arba durpynais. Pagal šį sąrašą atrinkti ir padavimai analizei. B. Kerbelytės kataloge padavimai išskirstyti ne pagal jų siužetus ar objektų, apie kuriuos pasakojama, lokalizaciją, o pagal tam tikrus motyvus. Daugiausiai pelkių minima padavimuose, kuriuos B. Kerbelytė priskyrė prie pasakojimų apie nepaprastus ežerus, upes (44), panašus skaičius priskirtas prie padavimų, aiškinančių gyvenviečių, jų vardų ir kitų vietovardžių kilmę. 15 atrinktų padavimų priskirta prie siužetų apie nugrimzdusius dvarus ir bažnyčias, 9 – apie piliakalnių kilmę ir karus. Visi padavimų tekstai, kuriais remiamasi analizėje (arba jų santraukos), pateikiami [priede](#), nurodant B. Kerbelytės jiems priskirtus motyvus, pelkių pavadinimus ir kataloge nurodytą signatūrą. Priede pateikti padavimai perrašyti iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Sakytinės tautosakos skyriaus Pasakojamosios tautosakos katalogo-kartotekos. Tais atvejais, kai kataloge buvo pateiktos tik reikalingų tekstų santraukos, pilni tekstai buvo perrašomi juos suradus Lietuvių tautosakos archyve, jų kalba netaisyta. Cituojant priede pateiktus tekstus šioje

²² Daiva Vaitkevičienė, Vykintas Vaitkevičius, „Naujojo Daugėlišio padavimai“, *Tautosakos darbai*, Nr. 5 (12), p. 170.

analizėje nurodomos jų signatūros, didžioji jų dalis žymimi raidėmis LTR, nurodančiomis, jog teksto originalus šaltinis yra Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne. Kiti nagrinėjamų padavimų šaltinių trumpiniai: BsV – Iš gyvenimo vėlių bei velnių, surinko J. Basanavičius. Chicago, 1903;3 leid. V., 1999; KŽA – Žemės atmintis. Lietuvių liaudies padavimai, parengė B. Kerbelytė, 1999; LVA – Lietuvių kalbos instituto Lietuvos vietovardžių rinkimo anketos; VEMD – Ežeras ant milžino delno. Lietuvių liaudies padavimai, sudarytojas N. Vėlius. V., 1995; VUBR – Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius.²³ Priede ir analizėje padavimai išskirstyti pagal siužetus, kurie buvo nustatyti kaip dažniausiai pasikartojantys pasakojimuose, kuriuose minima pelkės erdvė. Šioje klasifikacijoje padavimai suskirstyti į tris grupes, kurios skirstomos į smulkesnes dalis pagal siužetus. Pirmosios dvi dalys – tai pasakojimai, kuriais paaiškinama pelkės erdvės kilmė: 1. Pelkė kilusi iš gamtos srities objekto/erdvės 1.1 Neįmintas ežero vardas; 1.2 Atspėtas pelkės vardas; 1.3 Pelkė, atsiradusi atspėjus ežero vardą; 2. Pelkė kilusi iš kultūros srities objekto/erdvės: 2.1 Prasmegimas – bausmė už nuodėmingą elgesį; 2.2 Prasmegimas – bausmė už prakeikimą; 2.3 Prasmegimas – prakeikimo pasekmė. Trečioji dalis pagal kurią klasifikuoti padavimai: 3. Figūros ir reiškiniai, vykstantys pelkės erdvėje, ši dalis taip pat išskirta į siauresnius poskyrius: 3.1 Skenduoliai; 3.2 Dingę kūmai; 3.3 Nuskendę gyvūnai. Pastarasis poskyris analizėje turi dar vieną skirsnį, 3.3.1 Audityviniai reiškiniai: ežerų kriokimas ir pelkių jaučio baubimas; kuriame atskirai nagrinėjami su gyvūliškumo izotopija siejami garsai, aprašyti pelkės erdvėje. Ketvirtajame analizės skyriuje dėmesys skiriamas pelkių dugno matavimo siužetui: 4. Pelkės dugnas. Pagal šią klasifikaciją ir bus atliekama padavimų semiotinės analizė. Prieš pereinant prie konkrečių siužetų analizės, svarbu apibrėžti, kas yra pelkės erdvė ir kas ją sudaro.

Pirminiai (kosmologiniai) elementai, sudarantys pelkę

„Dabar toje vietoje šiandieną beliko tik bala. Kad toj vietoj iš tikrųjų būta ežero, tai parodo Tyrulio vidury užsilikusios akys su tamsiu vandeniu; vandeny jokio gyvio, jokios žuvelės, jokio kirminėlio nėra ir nesimato dugno. Tos akys žiemą neužšąla.“ (LTR 2993 (6))

Padavimuose daugiausiai dėmesio suteikiama veiksmo atpasakojimui, dėl žanro specifikos tekstuose nėra vaizdžių erdvių aprašymų. Vis dėlto, prieš pradėdant nagrinėti atskirus siužetus, reikia išsiaiškinti, kas yra pelkė, ir kaip nustatoma, kad pasakojimo veiksmas

²³ Bronislaiva Kerbelytė, *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 449.

vyksta joje. „*Pelkė* žodžio būdingiausi sinonimai yra: raistas, liūnas, tyras, bala, tyruliai ir kt.“²⁴. Dalyje padavimų raisto erdvė nėra konkrečiai įvardinta. Kad padavimas yra apie pelkė, tokiais atvejais sužinoma tik iš išorinių duomenų (B. Kerbelytės atliktos lokalizacijos) arba analizuojant padavimuose vaizduojamą erdvę. Vienas tokių pavyzdžių: „Vietoje bažnyčios atsirado ežeras, o vietoje miesto atsirado miškas. O miško medžiai neauga.“ (LTR 4097 (96)) – šiame padavime pelkė pateikta, kaip ežerą gaubiantis miškas su neaugančiais medžiais. Dabar žinoma, kad pelkėse medžiai ir kiti augalai auga, tačiau dėl dirvožemio kur kas lėčiau nei kitose vietose, todėl miškas su neaugančiais medžiais iš tiesų – miškas su skurdžiai atrodančiais, žemaūgiais augalais. Apie gyvybės pelkėje neegzistavimą liudija ir šio skyriaus pradžioje pateiktas pavyzdys: „vandeny jokio gyvio, jokios žuvelės, jokio kirminėlio nėra“.

Pelkių apibūdinimas padavimuose dažnai susieja pelkė su kitomis erdvėmis. Dažniausiai tai arba išsausėjęs vandens telkinys, arba žemė su vandeniu: pelkė kaip erdvė, sąlygota dviejų elementų – žemės ir vandens – susimaišymo. Pagal tai, kuris elementas užima dominuojančią poziciją, pelkių apibūdinimus padavimuose galima skirstyti į dvi grupes. Vandens elemento, sumišusio su žeme, apibūdinimų pavyzdžiai: *išdžiuvęs ežeras su palikusiais dumbliniais*²⁵; *užaugęs ežeras iš kurio liko tik akis*²⁶, *o aplinkui liunga; ežeras, kuris su laiku užaugęs samanomis*²⁷. Žemės elemento, sumišusio su vandeniu, pavyzdžiai: *žemė, po kurios velėnos plutu telkšojo ežeras*²⁸; *užsemta pieva su liūliuojančiu vandeniu*²⁹; *žemėje esančios labai didelės balos, kurios dabar yra užžėlusios*³⁰; *pievelė, o joje – maža duobė be dugno*.³¹ Šios analizės imtyje šiek tiek dažniau pasirodo apibūdinimai, kuriais pelkės pateikiamos kaip priklausančios žemės stichijai, tačiau turinčios vandens bruožų. Vis dėlto abi apibūdinimų grupės nurodo į tai, jog pelkė – tai du elementus jungianti erdvė.

Pavieniuose padavimuose galima rasti ir tiesioginių pelkės įvardijimų, pvz., *juodasai lieknas*³²; *bala, apaugusi krūmais*³³; *klampi bala*³⁴; *Išsirangęs, toks siauras raistas*³⁵;

²⁴ Daiva Šeškauskaitė, „Pelkės mitologijoje ir etnografijoje“, in: *Patrauklios kaimo aplinkos išsaugojimas ir formavimas*, Sargeliai: Kruenta, 2013, p. 129.

²⁵ LTR 69 (620)

²⁶ VEMD 76

²⁷ LTR 573 (69)

²⁸ LTR 2989 (199)

²⁹ LTR 5114 (33)

³⁰ LTR 2273 (4)

³¹ LTR 1423 (632)

³² LTR 3835 (416)

³³ LTR 889 c (763)

³⁴ LTR 4900 (43)

³⁵ LTR 4561 (69)

*neišbrendama bala*³⁶; *bala Dilgynė. Ji be dugno*³⁷; *užakęs raistas*³⁸. Aklumu (uždarumu) ir tamsumu pelkių vanduo skiriasi nuo kitų telkinių. Uždarumas nusakomas tokiais būdvardžiais kaip *užakęs, užaugęs, užgijęs* ir pan. Vandens telkiniai tradiciškai sietini su atvirumu, tad šių būdvardžių naudojimas pelkę priartina prie žemės elemento, o aprašomos pelkių akys joms suteikia daugiau atvirumo.

Dviejų elementų sumišimas matomas ne tik padavimuose, bet ir dabartiniuose lietuvių kalbos žodynų apibrėžimuose. Lietuvių kalbos žodyne (LKŽ) galime rasti apibrėžimą, nurodantį, jog pelkė – tai klampi vieta su stovinčiu vandeniu, liūnas.³⁹ Dabartinės lietuvių kalbos žodyne (DLKŽ) pelkė apibūdinama kaip nuolat šlapia žemė, dažnai su durpių klodu.⁴⁰ Šie du skirtingi apibrėžimai taip pat atkreipia dėmesį į skirtingą pelkės santykį su vandens ir žemės elementais. Pelkės ir jose esantys erdviniai vienetai vadinami įvairiais vardais, žemiau nurodytoje lentelėje pateikiami pagrindiniai pelkės erdvėms apibūdinti vartojami žodžiai ir jų apibrėžimų variantai žodynuose.

Akis	<ol style="list-style-type: none"> liūne kiaura vieta; pelkių ar baigiančių užaugti ežerų nedidelis vandens plotas (LKŽ) eketė; liūno, ežero akivaras (DLKŽ)
Bala	<ol style="list-style-type: none"> klampi vieta, dažniausiai su stovinčiu joje vandeniu, pelkė, raistas klanas, valka (LKŽ) DLKŽ apibrėžimai tokie patys.
Ežerokšnis	<ol style="list-style-type: none"> baigiantis užaugti ežeras. ežeriokas (LKŽ) apydidis ežeras, ežerėlis
Liūnas	<ol style="list-style-type: none"> linkstanti samanų pluta pelkėje, prie pelkėjančių ežerų ar upių, klampynė, marmalynė (LKŽ) liumpsinti pelkė dėl po durpėmis slūgsančio vandens (DLKŽ)
Lieknas	<ol style="list-style-type: none"> lanka, įlinkimas, dauba šlapia vieta, apaugusi krūmais ir skurdžiais medžiais, raistas nedidelis miškas, biržtva paliktas neartas, nepjautas žemės sklypas gyvuliams ganyti (LKŽ) klampi pieva su krūmais, raistas (DLKŽ)
Raistas	<ol style="list-style-type: none"> klampi vieta, apaugusi krūmais ar medžiais, pelkė, lieknas. klampi pelkė, apaugusi krūmais ar medžiais (DLKŽ)
Tyras	<ol style="list-style-type: none"> klampi pelkė, apaugusi retais mažais medžiais (LKŽ) klampi pelkė su mažais medeliais ir kieta žole (DLKŽ)

³⁶ LTR 13500 (63)

³⁷ LTR 3457 (42)

³⁸ LTR 2698 (19)

³⁹ Lietuvių kalbos žodynas: <http://www.lkz.lt/?zodis=pelk%C4%97&id=22126230000> (žiūrėta 2022 04 05)

⁴⁰ Dabartinis lietuvių kalbos žodynas: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/pelk%C4%97?paieska=pelk%C4%97&i=bcd09eee-5627-4e43-8d63-d4f8a87ffa45> (žiūrėta 2022 04 05)

Peržvelgus visus apibrėžimus, pastebėtina, jog dažniausiai pelkių erdvė žodynininkų apibūdinama būdvardžiu „klampi“. Taip pat kartojasi ir padavimų aprašymuose išskirta žemės ir vandens elementų samplaika, kuri šiai erdvei suteikia išskirtinumo.

Pelkių kilmė padavimuose: dvi skirtingos transformacijos

Didžiojoje dalyje padavimų apie pelkes aiškinamas jų atsiradimas. Pelkių kilmė pateikiama per erdvines transformacijas. Šios transformacijos gali būti skiriamos pagal pirminę erdvę, kuri padavimuose transformuojama į pelkę ar tam tikrą jos dalį. Tarp B. Kerbelytės kataloge esančių padavimų dominuoja tokie, kuriuose pelkės kilmė aiškinama skirtingomis vandens transformacijomis (ežerų, debesų). Šios transformacijos gali būti priskiriamos gamtos sričiai. Kitoje padavimų dalyje pelkių atsiradimas aiškinamas kultūros srities objektų ir erdvių, kaip antai miestai, bažnyčios, šventyklos, rūmai, karčemos, transformacijomis. Todėl šios transformacijos priskirtinos kultūros sričiai. Tekstuose, kuriuose vyksta gamtos transformacijos, erdvinis pelkių išsidėstymas ir įtampa tarp skirtingų sričių skiriasi nuo tokių, kuriuose vyksta kultūros objektų transformacijos. Toliau bus analizuojamos abiejų tipų transformacijos, parenkant po tris ryškiausias ir labiausiai relevantiškas siužetus ir atliekant jų nuoseklią semiotinę analizę.

1. Pelkė, kilusi iš gamtos objekto transformacijos

„Visi ežerai, kurie dabar pavirtę liūnais, yra užkeikti, dėl to jie ir užaugo. Jei kas atspėtų jų vardą, tai tie liūnai vėl pavirstų ežerais“ (LTR 1045 (123))

Padavimuose, kurie reprezentuoja gamtinės erdvės transformaciją, pelkės erdvė dažnai pateikiama kaip užkeikta ar bevardė ežero versija. Pelkių atsiradimas tokiuose padavimuose dažnai pristatomas kaip antrinis siužetas šalia ežerų kilmę aiškinančio pasakojimo. Konkretus raisto atsiradimas nepristatomas, tačiau minima jo ankstesnė – ežero būseną. Ežero kilmė pristatoma per debesų figūras ar atspėto vardo siužetus. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dalyje tokių padavimų, kuriuose kaip atlikėjai pasirodo debesys, debesies ir ežero terminai vartojami kaip sinonimai: „Vieną sykį pamatė žmonės atūžiant debesį. Ant vidurio lauko ganėsi arklys. Tas arklys tik sužvengė ir krito tiesiai ant jo tas ežeriukas.“ (LTR 1692 (66)); „Ten piemenė ganė jaučius ir sušuko: „Stok, Juodi!“ Ežeras nusileido“ (VLL 148). Tai leidžia manyti, kad padavimus pasakojančių žmonių sąmonėje debesys, ežerai ir pelkės suvokti kaip ta pati vandens figūra, paveikta skirtingų transformacijų, arba sąlygota skirtingų laiko figūrų. Tokiu

atveju pelkė galėtų būti suvokiama kaip pirminė ežero būseną, ar ežero egzistencijos paliktas pėdsakas, o debesis – pirminė ežero būseną. Įvairių vandens formų santykis su vardu padavimuose lemia trejopas transformacijas, kurios detaliau bus pateikiamos nagrinėjant skirtingus pavyzdžius. Pirmasis ir dažniausias – tai ežerų kelionės neįminus/užmiršus jų vardus.

Ežerų išėjimas: pamiršti ar neįminti vardai

Pelkių kilmė dažniausiai padavimuose aiškinama per debesų ir ežerų keliones. Tokiuose padavimuose fiksuojamos naratyvinės situacijos, kurių metu arba nesėkmingai spėjamas debesies vardas, arba užmirštas ežero. Kadangi jau fiksuotas sinonimiškas šių skirtingų vandens formų minėjimas padavimuose, šie siužetai analizėje gretinami atsižvelgiant į tai, jog ir ežerų, ir debesų keliavimas padavimuose aiškinamas kaip vardo nežinojimo pasekmės. Kitais atvejais ežerų keliavimas aiškinamas gamtos reiškiniams (pavyzdžiui, išdžiūvimu (LTR 4639 (115)) arba neaiškinamas visai.

1.1. Neįmintas vardas (padavimo apie Ežerėlio balą semiotinė analizė)

„Galų Vaidlonų ulyčios skai pamiškėj neišbrendama bala. Jos pavadinimas – Ežerėlio bala. Seneliai sakydavo, kad seniau ateidavę ežerų debesai, kriokdami, pilni undenio ir sustoję unt kurio daikta kriokdavi, laukdami, lyg žmonės išmins jiems vardą. Tai ir šie, ant Vaidlonų „Ežerėliai balas“ kriokęs, kriokęs, bet nebuve kam išmint vardas tai nuėjęs tolyn. A, kad būtų atsiradę koks nors žmogus, kad būtų pasakę jau kokį vardą, tadu jis būt likęs unt šitas vietas ir palikis ežeru. Pav., Vižūnų ežerui pasakę „tegul bus vyža“ ir po šiai dienai Vižūnų ežeras vadinamas „Vižunkos ežeru“. Mat seniau ežerai visi pavirtę iš tam tikrų debesų. Ateidavę debesys kriokdavęs, pilnas undenio, sustodavęs kur nors, ant kurios vietos nori likt ir tol kriokdavęs, kol jam koks nors žmogus pasakydavęs kokį nebūt vardą, tada tas debesys likdavęs ir palikdavęs ežeras“ (LTR 1350 (63))

Ežerėlio pelkė šiame tekste esamuoju laiku apibūdinama kaip neišbrendama bala, prieš padavimo veiksmui persikeliant į praeities laiką, senelių pasakojimus, kuriais grįžtama prie kitų vandens formų. Pasakojama apie *ežerų debesus*, taigi, dvi skirtingos vandens formos, ežerai ir debesys, čia sujungiami į vieną figūrą. Šie debesys apibūdinami kaip pilni vandens ir kriokiantys. Debesims priskiriamas kriokimo garsas juos priartina prie zoomorfinės figūros pavidalo (atsižvelgiama ir į tai, kad tokia audityvinė figūra, kaip kriokimas, būdinga ir vandeniui – kriokimu, kriokliu apibūdinamas ir vandens tėkmės užimas, ir gyvuliškas šnopavimas, raudojimas, šniokštimas). Toliau aprašomas debesies judėjimas: sustojimas,ėjimas ir vardo įminimo laukimas šią figūrą antropomorfizuoja, nes taip debesiai priskiriamos žmogiškos savybės, kaip antai, norėjimas būti žinomu, nekantrumas laukiant trokštamo objekto. Taip galima pereiti prie šio teksto naratyvinio lygmens.

Tekste debesys pateikiami kaip kolektyvinis subjektas, jie keliauja dangumi laukdami žmogaus, kuris *išmins jiems vardą*. Žmonės šiame (kaip ir didžiojoje dalyje panašių padavimų)

veikia kaip dinamiški atlikėjai, galintys atlikti pagalbininko vaidmenį, tačiau ne visada jį prisiimantys. Debesis kaip subjektą padavime apibūdina norėjimo, mokėjimo ir galėjimo veikti modalumai. Debesys nori turėti vardus, žino, kaip juos įgyti, ir gali sklandyti dangumi, laukdami kol vardas bus įmintas. Iš šio aprašymo atrodo akivaizdu, jog debesies, kaip subjekto, vertės objektas – vardas. Vardo turėjimas nurodo tapatybę. Kad subjektas pasiektų konjunkciją su vertės objektu, jam reikia pagalbininko vaidmenį atliekančio atlikėjo – žmogaus, kuris įmintų vardą. Debesies kelionė tokiu atveju baigtusi ir jis liktų ežeru. Kaip įvyktų tokio tipo realizacija, pasakojama Vižunkos (Vyžūnų) ežero pavyzdžiu. Žmogus pasakė, kad ežero vardas „tegul bus vyža“. Gali pasirodyti, kad ši dalis prieštarauja anksčiau tekste nurodytam vardo įminimo veiksmui, kadangi čia suponuojamas vardo davimas, o ne jo atspėjimas. Tačiau veiksmažodis „minti“, „praminti“ taip pat gali reikšti ir vardo skyrimą. Tuo šis pasakojimas išsiskiria iš daugelio kitų to paties tipo padavimų, kuriuose vardo minimo situacija pateikiama kaip spėliojimas, atsitiktinumas, o ne intencionalus vardo suteikimas. Tačiau visais atvejais, ar vardas būtų spėjamas, ar suteikiamas – vertės objektas lieka tas pats: vardas kaip tapatybės turėjimas. Pateiktame Vyžūnų ežero vardo praminimo pavyzdyje svarbu atkreipti dėmesį į dabarties laiko figūros akcentavimą: „ir po šiai dienai“. Kituose padavimuose taip pat bus atkreipiamas dėmesys, kad, ežeras egzistuoja tik tuo atveju, jei jo vardas žinomas esamajame laike.

Pateikus (Vyžūnų) ežero realizacijos pavyzdį, padavime dar kartą paaiškinamas transformacijos veiksmas – „seniau ežerai visi pavirtę iš tam tikrų debesų“. Debesų figūros apibūdinimas „tam tikri“ išskiria, jog tai ypatingi debesys, išsiskiriantys skleidžiamu garsu: ūžimu, kriokimu, pilnu tūriu ir dydžiu. Būtent šiomis savybėmis pasižymintys debesys – ežerai, kurių vardai dar neįminti. Pasakius ežero vardą, debesis „likdavęs ir palikdavęs ežeras“. Taigi aprašyta transformacija nėra dinamiška ar ryški, priešingai, ji apibūdinama likimo veiksmu, apsisojimu, o figūra, veikiama transformacijos, tik pakeičia savo formą: vanduo iš debesies išsilieja ir ima egzistuoti kaip ežeras. Tačiau iš pasakojimo pradžios žinoma, kad Ežerėlio balos atveju ežero realizacija nebuvo įvykdyta. Bala atsirado, nes debesis toje vietoje buvo, tačiau jo vardas nebuvo įmintas. Tai gali būti įvardinama kaip aktualizacijos fazė šio padavimo naratyve. Kiekviena padavime nurodyta vandens figūra pasirodo skirtingoje naratyvinėje fazėje: debesis padavime pateikiamas kaip subjektas, kurio santykis su vertės objektu virtualizuotas. Ežeras – debesis, kurio santykis su vertės objektu – realizuotas. Bala, apie kurią ir yra padavimas, tokiu atveju priskirtina aktualizacijos semiotinei būsenai debesies/ežero naratyviniame take. Kad būtų aiškiau, paralelės tarp vandens formų santykio su vardu ir subjekto santykio su vertės objektu pateikiamos žemiau nurodomoje lentelėje.

lentelė 1

<i>Vandens forma / figūra</i>	Debesis	Bala	Ežeras
<i>Santykis su vardu (subjekto santykis su vertės objektu)</i>	Vardas nežinomas	Vardas spėtas ir gali būti spėjamas toliau, bet dar nėra įmintas.	Vardas atspėtas ir žinomas dabarties laike.
<i>Naratyvinė fazė, kurios metu</i>	Virtualizacija SUO	Aktualizacija SneUO	Realizacija Sno

Galima sugrįžti prie erdvės, apie kurią vystomas pasakojimas, pavadinimo „Ežerėlio“. Pagal padavime pateiktą informaciją, toks vietovardis gali būti aiškinamas ir vardo trūkumu. Tai yra, vietai vardas suteiktas pagal priežastį, kodėl toje vietoje nėra ežero. Debesų ežero vardas taip ir nebuvo įmintas, todėl toje vietoje liko bala. Pasakojimo apie Ežerėlio balą naratyve pelkės erdvė pateikiama kaip paratopinė erdvė, kurioje subjektas (pakeitęs pavidalą debesį) gali sutikti pagalbininkus, kurie padėtų pasiekti konjunkciją su vertės objektu.

Erdvinis naratyvinių programų lokalizavimas šių tekstų atveju yra gana komplikotas, nes keičiantis subjekto ir vertės objekto santykiams erdvė transformuojasi. Dangaus erdvė Ežerėlio balos padavimo atveju laikytina utopine, nes debesį nusileidžia tik įvykus atlikčiai. Minint utopinę erdvę reikalinga dar kartą prisiminti tekste aprašytą realizaciją: debesį sustojęs pasirinktoje vietoje kriokia, kol žmogus pasako vardą – suteikia arba atspėja ežero tapatybę. Vardo ištarimas yra lemiamasis išbandymas. Jei išstartas vardas atitinka ežero tapatybę – jis nusileidžia tikroju ežero pavidalu. Nesėkmingos atlikties atveju, ežerui nusileidus vardas toliau gali būti spėjamas, bet tam vėl reikia aktyvaus žmonių įsitraukimo. Pelkė tik atrodo kaip galutinė ežero būseną, iš jos bet kada gali būti grįžtama. Kaip nurodyta lentelėje, padavime erdvės būseną priklauso nuo teksto naratyvinių fazių. Tai, kad pelkė siejama su aktualizacijos faze, leidžia pastebėti situacijos negalutinumą: vardas dar gali būti spėjamas, o pelkei tapus ežeru – vardas per laiką vėl gali būti pamirštas. Taigi, pelkės erdvės aiškinimas erdvinėmis transformacijomis pateikia tam tikrą grįžtamąjį ciklą. Ežeras tapęs pelke, gali vėl grįžti į ežero būseną ir vėl per laiką tapti raistu. Rečiau analizės imtyje pastebimi padavimai, kuriuose nurodoma, jog toks grįžimas įmanomas ir į debesies figūrą (jau minėta, kad debesį vietomis sinonimiškai vadintas ir ežeru, tačiau taip nutinka tik jei debesį yra dangaus plotmėje; nusileidęs iš dangaus ežeras nebevadinas debesiu). Pasakojimas apie Ežerėlio balą įdomus

tu, jog aiškina pelkių atsiradimą iš debesies perspektyvos, jame nurodoma, ko siekia debesys ir ežerai. Nemažoje dalyje padavimų kaip subjektas gali būti pateiktas žmogus, kuris taip pat siekia įminti debesies vardą.

1.2. Atspėtas pelkės vardas

Nors dažniausiai raistai atsiranda dėl neįminto vardo, tačiau fiksuojama ir keletas atvejų, kai vardo spėjimo siužete įmenamas ne ežero, o pačios balos vardas. Vienas trumpas tokio padavimo pavyzdys – pasakojimas apie Notigalą:

„Važiavo boba ten kur dabar Notigala, ten vis kaukdavo išgirdo kaukiant ūkiant Reikia atspėti vardą. Oi tu Notigala, notigala ir atsivėrė bala dabartinė Notigala. Tadu nebesivaidano labai.“(LTR 4260 (135).

Šiame padavime pastebimos figūros, būdingos daugeliui padavimų apie pelkes, tačiau viena iš dažniausiai minimų – ežero figūra – čia neminima. Trumpame pasakojime pristatomas atlikėjas *boba*. Nėra pateikiama informacijos, kokia erdvė toje vietoje buvo iki atsivėrus balai, tačiau iš anksčiau minimo važiavimo veiksmo galima suprasti, kad pasakojimo veiksmo vieta yra žemė kieta pluta. Neįvardintos erdvės išskirtinumas pristatomas pagal garsus: kaukimą ir ūkimą. Būtent iš šių audityvinių figūrų *boba* sužino, jog reikia spėti vardą. Naratyviniame šio teksto lygmenyje manipuliacijos fazę žymi garso skleidimas, taigi manipuliuojantis lėmėjas – neįvardintas garso skleidėjas, o minėta *boba* – subjektas, kurio vertės objektas – sustabdyti ūkimą (pašalinti vaidenimąsi). Vardo pasakymas šiuo atveju yra atlikties fazė, kurios metu subjektas pasiekia konjunkcijos santykį su vertės objektu. Taigi, priešingai, nei jau nagrinėtuose neatspėto ežero vardo siužetuose, pelkės erdvė šiuo atveju susiformuoja per realizaciją, o ne aktualizaciją. Pelkės erdvė šiame naratyve utopinė. Paskutinis padavimo sakinytis – tai sankcijos fazė. Sankcija vertinama teigiamai, nurodoma, kad po atlikties, „nebesivaidano labai“ – verta atkreipti dėmesį į prieveiksmį „labai“, nes jis suponuoja, jog pelkės atsiradimas, realizacija visiškai nesustabdė vaidenimosi, kurį siekė panaikinti *boba*.

1.3. Pelkė, atsiradusi atspėjus ežero vardą

Dar rečiau pasirodantis ir visiškai atvirkštinis pirmajam analizuotam siužetui: pelkė atsirandanti po to, kai įspėjamas ežero vardas.

„Seniau Tyruliai vardo neturėjo. Buvęs tai labai didelis ežeras. Palei tą ežerą ėjęs aklas žmogus ir sakęs: koks čia ežeras? Čia ne ežeras, o tyrulys" Tada pasigirdęs balsas iš ežero: „Tu įspėjai mano vardą ir nuo šios dienos užanku, o tu atanki". Taip ir atsitikę. Senis praregėjęs, o ežeras ėmęs užakti“ (BIP87=VEMD78)

Kaip iš esmės beveik visuose padavimuose, šio pasakojimo laikas praeitis. Apie įvykusią erdvės transformaciją sužinoma jau antrajame sakinyje. Pasakojimo veiksmas vyksta prie didelio ežero. Atlikėjas – pagyvenęs, aklas žmogus. Žmogus, neturėdamas kompetencijos vertinti ežero iš vaizdinės plotmės, dėl nenurodytų priežasčių sumenkina vandens telkinio ežero įvaizdį, pavadindamas jį tyruliu – raistu. Pasakojimo erdvė po šių žodžių įgyja žmogiškų savybių. Ežeras kreipiasi į žmogų. Vardo spėjimas šiame padavime lemia dvi simetriškas transformacijas, vieną erdvės ir vieną žmogaus. Ežeras užanka, žmogus atanka. Užakimas – tai veiksmas, per kurį pasikeičia vandens telkinio būseną: jis tampa sekus, prisipildo dumblo, pamažu užsitraukia paviršiumi, priartėja prie uždarumo. Atakimas šio veiksmo antonimas, reiškiantis praregėjimą ir atsivėrimą. Šiame padavime tyrulio ir ežero erdves atskiria būtent priešprieša: atvirumas (atakimas, atsivėrimas) vs. uždarumas (užakimas, užsivėrimas). Nors šiame padavime nėra minimos pelkės akys (akivarai), tačiau regėjimo izotopija neišvengiamai atkreipia dėmesį į akies figūros svarbą. Užakimo nebaigtumas minimas ir pasakojime išreiškiamas fraze: „ežeras ėmęs užakti“, taip padavimas pabaigiamas tęstiniu, o ne baigtiniu veiksmu. Ieškant pavyzdžių, kuriais galima geriau suprasti pelkės būseną tarp atvirumo ir uždarumo, reikia atsitraukti nuo šiamo skyriuje nagrinėto padavimo ir pasitelkti kitus panašių pasakojimų siužetus. Užbaigtumas ir užsidarymas ne vienu atveju padavimuose išreiškiamas nusausinimu. Erdvė, praradusi santykį su vandens elementu, pereina į uždara: vanduo – atvirumas, žemė – uždarumas. Sudėtinga įvertinti subjekto santykį su vertės objektu vien iš šiamo tekste pateikiamų detalių, tačiau, remiantis kitais pasakojimais apie gamtos, vandens formų transformaciją, galima likti prie požiūrio, jog ežero vertės objektu lieka vardas. Akklasis žmogus, nematydamas ežero, įmena jo tikrąją tapatybę, pavadina jį Tyruliu, todėl įvyksta vertės objekto realizacija, šiuo atveju pelkės erdvė naratyviniame lygmenyje vėl identifikuojama kaip utopinė. Tekste subjektas ir sankcionuojantis lėmėjas sutampa – tai ežeras; sankcija, atlikties įvertinimas fiksuojamas žodžiuose, kuriuos ežeras taria žmogui. Taip žmogus atgauna regėjimą to nesiekęs.

1.4. Pelkė, kilusi iš gamtinio pobūdžio transformacijos: dalinės išvados

Pelkių atsiradimas, aiškinamas gamtinėmis vandens formų transformacijomis, pateikiamas trejopai, tačiau visi aiškinimai nurodo į ežero santykį su vertės objektu – vardu: 1) Vardas buvo spėjamas, atspėtas arba ežeras buvo apsisostojęs vietoje, kurioje jo vardas turėjo būti spėtas –

tokiu atveju, debesies subjekto santykis su vertės objektu – nedisjunkcija (SneUO), pelkė pateikiama kaip paratopinė, aktualizacijos erdvė. Tai dažniausiai besikartojantis siužetas. 2) Atspėtas pelkės vardas – vertės objektas realizuotas, pelkės erdvė tampa utopine, šiuose padavimuose transformacija nebūtinai vyksta iš vandens telkinio (Notigalos pavyzdys). 3) Atspėtas ežero vardas – atvirkštinis dažniausiam pamiršto ežero vardo siužetui, pelkės erdvė – ne tik utopinė realizacijos atlikties erdvė, bet ir realizacijos padarinys.

Svarbu paminėti ir nagrinėtuose padavimuose aprašytą figūratyvų vandens judėjimą. Debesys dangumi slenka horizontaliai, tačiau gali ir nusileisti, o ežeras, kurio vardas pamirštas, gali pakilti vertikale ir horizontaliai pereiti į kitą poziciją. Plačiau vandens judėjimo konfigūracijos bus aptarimos nagrinėjant skenduolių ir susisiekiančių ežerų siužetus.

Taigi fiksuojamas vandens judėjimas visomis kryptimis. Vandens judėjimas sąlygotas jo santykio su vardu. Vardo pamiršimas, dažnai minint, jog vardą žinojo seneliai, ar vienas iš senesnių vietovės gyventojų, nespėjęs saugiomis aplinkybėmis jo ištarti (nes toje vietoje esant žmonėms, ežerui atsivėrus jie nuskęstų) pažymi pelkės sąsają su praeities laiku. Ne tokią akivaizdžią, bet tokią pačią sąsają su praeitimi galima fiksuoti ir padavimuose, kuriuose pelkių vardas nebuvo pamirštas, tačiau jau spėtas praeityje, bet neįmintas. Tokiu atveju, pasak kai kurių padavimų – vietoje, kurioje buvo neįmintas vardas, lieka tik bala vietoje ežero (LTR 1504 (40)). Jei vardas būtų atspėtas ateityje, toje vietoje taip pat galėtų atsiverti ežeras. Pelkė buvo ežeru tol, kol jo vardas buvo žinomas, užmiršus vardą – ežeras užako ir tapo pelke. Taigi dažniausiai padavimuose tyrulys pateikiamas kaip praeities ežeras, o debesies, laukiantis, kol jo vardas bus įspėtas, – ateities. Kad ežerai egzistuotų, būtina nepamiršti jų vardų, kadangi jų vardai žinomi dabartyje, jie siejami su esamuoju laiku. Ežerai, debesys ir pelkės yra trys vandens formos, kurias skiria jų santykiai su vardais ir laiku. Dažniausia transformacijos eiga nurodoma žemiau pateiktoje lentelėje. Tačiau aptarus pavienius išskirtinius atvejus, verta pažymėti, kad pelkė gali būti siejama su ateities laiku (Tyrulių pelkės pavyzdys, VEMD 78) todėl tarp ežero ir pelkės nubrėžiama dvikryptė rodyklė, nurodanti galimą grįžtamąjį veiksmą: ežero kaip ir pelkės vardas gali būti pamirštas ir vėl prisimintas. Santykis su vardu yra kone įdomiausias šių padavimų siužetas, nes jis nurodo, jog žmogus turi spėti/skirti ežerui tapatybę, o ežeras įvertina – ar jam priskirta tapatybė yra tiksli. Pagal sankcijinį įvertinimą ir įvyksta transformacija: arba santykis su vardu laikomas realizuotu, arba debesies, kurio vardas buvo spėtas, tačiau konjunkcija nepasiekta, laukia savo vardo įminimo jau balos pavidalu.

Vandens forma	Santykis su vardu	Laikas
---------------	-------------------	--------

Vandens transformacijos ↓	Debesis	Dar neįmintas vardas, bet kurį galima įspėti ateityje.	Ateitis
	↕ Ežeras	Dabartyje žinomas vardas	↕ Dabartis
	↕ Pelkė	Pamirštas ar nesėkmingai spėtas vardas	↕ Praeitis

Šio skyriaus įžangoje pateiktame padavime nurodyta, jog visi liūnai yra užkeikti ežerai. Atsižvelgus į padavimų siužetus, kurie susieja pelkes su ežerais, kaip tos pačios – debesų kilmės vandens formos; ir kuriuose retai pasirodo atlikėjai, galintys užkeikti erdvę (tokie atlikėjai daug dažniau fiksuojami padavimuose, kuriuose pelkės randasi iš kultūrinių objektų). Galima kelti hipotezę, kad kaip prakeiksmas gali būti suvokiama užmarštis, vardo neturėjimas, o ne tik maginis veiksmas. Tokiu atveju ežero prakeiksmas yra neturėti tapatybės.

2. Pelkė, kilusi iš kultūros srities objekto transformacijos

Kita padavimų, kuriuose aiškinamas pelkių atsiradimas, dalis turi gana daug skirtumų nuo padavimų, kuriuose aptartos gamtinės transformacijos. Vienas iš skirtumų: kitoks erdvinis išsidėstymas. Vanduo gali judėti visomis kryptimis. Kultūros srities erdvės, kaip bažnyčios, rūmai, miestai, dažniausiai po prakeiksmo nusmenga, nuskęsta ar nugrimzta į žemę. Tokiuose padavimuose judėjimas fiksuojamas tik vertikale, o pelkių atsiradimas sąlygotas kultūros erdvių nugarmėjimo žemyn. Tačiau specialiu, stebuklingu laiku įmanomas judėjimas aukštyn. Pavyzdžiui, per šventą dieną išsikelianti bažnyčia, į kurią įbėgus įmanoma išgelbėti prasmegusį miestą ir pan. Šiuos padavimus galima skirstyti į tris grupes: 1) tam tikros kultūros srities erdvės transformacija į pelkę įvyksta kaip aukštesnės galios bausmė už nuodėmingą elgesį. 2) Padavimų herojai dėl ne visada aiškių priežasčių patys prakeikia savo gyvenamą erdvę ir aukštesnės jėgos, išgirdusios žmogaus prašymą, jį įvykdo. 3) Padavimų herojai prakeikia erdvę ir ji prasmenga be išorinės pagalbos. B. Kerbelytė buvo linkusi šioje analizėje išskirtas kultūros objekto prasmegimo priežastis laikyti viena Dievo bausme: prakeiksmas, pasak jos, tai bausmė už pamirštą žodžio galią.⁴¹ Pradedant šią analizę atsiribojama nuo Kerbelytės nuomonės ir padavimai bus analizuojami pagal prasmegimo priežastis, kurios nurodomos panašaus siužeto pasakojimuose. Vienu atveju miestas ar bažnyčia prasmenga dėl Dievo bausmės, kitu – dėl žmogaus prakeiksmo. Šios priežastys yra persipynusios, jas apjungia padavimai, kuriuose miestas prasmenga Dievui nubaudus prakeikusįjį. Kaip ir ankstesniame skyriuje, semiotiniais instrumentais analizuojami atskiri tekstai, iliustruojantys skirtingų priežasčių transformacijas.

⁴¹ Bronislava Kerbelytė, *Lietuvių liaudies padavimai*, Vilnius: Vaga, 1970, p. 142.

2.1. Prasmegimas – bausmė už nuodėmingą elgesį

Bene daugiausia kartų užrašytas padavimas, kuriame pateikiamas bausmės už nuodėmingą elgesį siužetas – pasakojimas apie Kalnyčių balas.

Kalnyčių ūkininko Aužbikio žemėje yra labai didelės balos, tos balos dabar yra apžėlusios. Ūkininkas Aužbikis pasakoja, kad senais laikais čia yra buvusi bažnyčia. Netoli nuo bažnyčios buvusi karčiama. Velykų rytą, kai apie bažnyčią ėjo procesija gėrę smuklėje latrai sumanė ir jie padaryti "procesiją". Vienas pasiemęs kačergą, kitas degtinės bonką su čerka, dar kitas šluotą ir eina dainuodami šlykščias dainas. Staiga apsiniaugė dangus ir trenkė į tą miestelį perkūnas ir miestelis nugrimzdo į žemę. Ta vieta, kur bažnyčia buvo, niekad neužšąla. Kaip tas miestelis vadinosi, niekas nežino. (LTR 2077 (467)).

Šio padavimo siužeto vyksmo erdvė dabarties laike – apžėlusios balos, tačiau praeityje tai buvęs miestas. Pasakojime pasirodo tokios kultūros srities erdvių figūros: bažnyčia, karčiama, miestelis. Padavime minima dažniausiai tokio tipo tekstuose pasikartojanti laiko figūra: Velykų rytas. Velykos – prisikėlimo šventė, pasakojimas apie jos metu prasmengančius žmones pateikia tarsi atvirkštinę Velykų laiko versiją ir sustiprina įtampą tarp viršaus ir apačios. Velykų, kaip laiko figūros, pasikartojamumas padavimuose dažnai lemia, kad prasmegę žmonės kiekvienais metais gali būti išgelbėti – dar kartą apversti laikinį išsidėstymą: prisikėlimo dieną prisikelti. Be to Velykų diena sietina su išskirtinumu, šventumu, atgimimu. Pasakojime apie Kalnyčių balas procesijoje einantys tikintys sudaro pirmąjį kolektyvinį atlikėją. Latrai, nusprendę pamėgdžioti tikinčiuosius – antrąjį. Girtuokliai, kaip kolektyvinis subjektas, siekia vertės objekto, pasišaipymo iš religijos. Tai nepaklusimas jų nedominančiai kultūrai. Juos sankcionuojantis lėmėjas jų atlikti, per kurią jie realizuoja vertės objektą, vertina neigiamai ir nubaudžia už nepaklusnumą normoms, tačiau baudžiamas ne tik kolektyvinis subjektas (latrai), o sankcionuojamu subjektu tampa visi miestelio gyventojai. Sankcijos fazės lėmėją galime apibūdinti kaip perkūną, tačiau atsižvelgiant į tai, jog padavime fiksuojama krikščionybės izotopija, nurodytas perkūnas nelaikomas Dievu, veikiau Dievo lėmėjo pagalbininku, atliekančiu baudėjo teminį vaidmenį. Nors sankcija vyksta vienu – žaibo trenksmo veiksmu, iš tam tikrų teksto fragmentų galima spėti, jog ne visi padavime minėti atlikėjai sulaukė tokio paties likimo. Nugrimzdo miestelis su visais gyventojais, tačiau buvusi bažnyčios erdvė išskiriama, kaip niekad neužšąlanti. Ir iš kitų padavimų apie prasmegusius miestus galima pastebėti, kad būtent akys, ežerokšniai lieka bažnyčių vietose (VEMD 171). Iš anksčiau atliktos analizės verta prisiminti akių, kaip erdvės, ypatingumą. Akys vis dar priklauso atvirumo (ne uždarumo) sferai. Padavimuose apie prasmegusias bažnyčias dažnai aprašomos ir galimybės išgelbėti kartu su jomis paskendusius žmones. Būtent bažnyčia išskyla Velykų rytais, o ne visas miestas. Tai suponuoja, kad įmanoma, jog kitose erdvėse buvę žmonės,

nubausti griežčiau nei tie, kurie buvo bažnyčioje, nepaisant to, kad prasmego visi. Apie besitęsiančią gyvybę prasmegus galima numanyti iš tokiuose padavimuose aprašytų audityvinių reiškinių.

Dalyje padavimų, kuriuose pelkės kilmė aiškinama bažnyčių prasmegimu (ar kitokiais su religija susijusiais siužetais) nurodoma, jog prakeiksmo vietoje dar ilgai buvo girdėtas skambesys (LTR 4836 (69)). Priešingai nei gamtos transformacijų padavimuose, sklindantis garsas siejamas ne su gyvuliškumu (gamtiškumu), o su kultūra. Pavyzdžiui, viename iš padavimų, kuriame pasakojama apie viso miestelio ir bažnyčios prasmegimą, rašoma: „Seniau baloje buvusi skylė, pro kurią metus akmenį, skambėdavo, kaip į skardinį stogą“ (LTR 2273(96)). Tokios medžiagos stogai buvo būdingi Lietuvos bažnyčioms. D. Razauskas, nagrinėdamas istorijas apie prasmegusias šventyklas, pateikia daug pavyzdžių, kuriuose kalbama apie dar girdimus (dažniausiai ypatingu laiku, Velykomis) prasmegusių bažnyčių varpus.⁴² Panašių siužetų galima rasti ir V. Vaitkevičiaus šventviečių tyrinėjimuose, pavyzdžiui: „Be to, buvo matyti ir to dvaro kaminas, kur, metus akmenėlį labai giliai suskambėdavo“ (Pajūrio m-klos kraštotyros fondas. Užr. 1969 m).⁴³ Visi šie pavyzdžiai leidžia tikėti, kad prsmegę miestai ir šventyklos nenustoję egzistuoti, o tiesiog pakeitė buvimo vietą iš viršaus į apačią – po žeme, po ežeru, po pelke. Padavime, kurio veiksmas vyksta pelkės erdvėje, nurodyta, kad garsas sklido iš baloje buvusios skylės. Tai leidžia šį padavimą gretinti su kitais, kuriais pasakojama prasmegusių bažnyčių istorijos. Dalyje padavimų nurodoma, jog miesto dalys transformuojasi į pelkę, o bažnyčios – į akis. Būtent akis, ko gero, buvo pavadinta skylė baloje. Prakeikti miestai lieka egzistuoti požemio srityje, o virš jų susidaro naujos erdvės, ar tai būtų pelkė, piliakalnis ar ežeras. Tie erdviniai vienetai, iš kurių sklinda garsas, veikia kaip tarpininkai tarp prasmegusios ir naujai egzistuojančios erdvės. Būtent garsu žmonėms primenama apie požemin nugararmėjusius kultūros srities objektus. Tačiau skambėjimas svarbus ne tik kaip įrodymas ir ryšio tarp prasmegusio ir egzistuojančio gyvenimų palaikymas – bet ir kaip galimas išsigelbėjimas. Keliuose Šepetos padavimo apie prasmegusią bažnyčią versijose nurodoma, jog tam, kad būtų išgelbėtos nuskendusios žmonių gyvybės, reikia paskambinti varpu ar varpeliu, *signaturka*. Būtent skambėjimo audityviniu reiškiniu gali būti panaikinamas prakeiksmas, kad bažnyčia nebepasmegtų atgal. Padavimuose teigiama, kad „Nors daug kas matė išsikėlusią bažnyčią, bet iki šiol dar niekas į bažnyčią neįėjo: arba nesuspėjo, arba bijojo“ (LTR2993(5)). Ne viename padavime aprašomi herojai, kuriems pritrūksta kompetencijos

⁴² Dainius Razauskas, *Bažnyčia prasmegusi Kulionių piliakalnyje*, Vilnius: Petro ofsetas, 2017

⁴³ Vykintas Vaitkevičius, *Senosios Lietuvos šventvietės: Žemaitija*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 1998, p. 445.

atlikti senelių pasakotą veiksma. Iš šių padavimų išsiskiria pasakojimas, kuriame nurodoma, jog iškilius bažnyčios bokštams, baloje plūduriuoja virvė, kurią patraukus būtų galima skambinti varpais – ir taip išsaugoti bažnyčią (LTR 4260 (133)). Šiame padavime virvė veikia kaip jungtis tarp dviejų skirtingos būsenos erdvių. Pelkė yra realybės erdvė, o matomi iškilę bažnyčios bokštai – virtualybėje. Virvės figūra aktualizuoja atliktį: bažnyčios gelbėjimą skambinant varpais. Tačiau Šepetos pelkė, kurioje nuskendusios bažnyčios varpais nurodoma skambinti virve, kildinama iš miesto ir bažnyčios prasmegimo dėl skirtingų priežasčių, viena jų bausmė už mergaitės ištartą prakeikimą.

2.2. Prasmegimas – bausmė už prakeikimą

„[...]Dievas išklauses mergaitės keiksmo ir miestas skrodžiai žemėj nuėjęs, ir toj vietoj pasidaręs šitas ežeras, apaugęs krūmais. Dabar toje vietoje šiandieną beliko tik bala. Kad toj vietoj iš tikrųjų būta ežero, tai parodo Tyrulio vidury užsilikusios akys su tamsiu vandeniu; vandeny jokio gyvio, jokios žuvelės, jokio kirminėlio nėra ir nesimato dugno. Tos akys žiemą neužšala. Kartą Pašepčio pievas žmonės šienavę. Buvęs sausas šienapjūtis. Pjovėjams tekę gilią duobę kasti, kad vandens rastų, pasiektų. Ir kada, prisikarus balto molio sluoksnį, buvęs rastas gražiausios mergaitės akmens kūnas, t. y. suakmenėjęs. Jai drapanos jau buvo supuvę, bet ilgi juodi plaukai dar tebebuve, kaip buvę. Žmonės tą mergaitės kūną vėl tuojau užkasę, kadangi spėję, kad tas kūnas buvęs kaip tik tos mergaitės, prakeikusios miestą.“ (LTR 2993 (6))

Yra keletas panašių padavimų apie Šepetą, šie, kartu su pasakojimais apie Kalnyčių balas – sudaro didžiausią dalį šiame skyriuje nagrinėjamo tipo (apie prasmegusius miestus ir bažnyčias) padavimų. Nors pasakojimuose apie Šepetos bažnyčios prasmegimą taip pat pasikartoja bausmės už nuodėmingumą siužetas, vienas įdomesnių yra padavimas apie mergaitę, prakeikusią miestą, po kurio prasmegimo atsirado Šepetos bala. Šis padavimas apjungia prakeiksmo ir bausmės už nuodėmę siužetus, nes jame mergaitės prakeikimas išgirstamas Dievo, kuris paklauso mergaitės žodžių ir pradangina miestą. Pradinė šio teksto erdvė: didelis miestas, kurio centre – šventykla, nėra įvardijama bažnyčia. Padavimo atlikėjai – moteriškos figūros, našlė ir jos dukra. Mergaitė, pavargusi ieškoti veršiukų, prakeikia visą miestą. Tačiau šiuo atveju jos prakeikimas dar nenulemia miesto pražūties. Padavime nurodoma, kad: „Dievas išklauses mergaitės keiksmo ir miestas skrodžiai žemėj nuėjęs, ir toj vietoj pasidaręs šitas ežeras, apaugęs krūmais.“ Taigi, galima sakyti, jog mergaitės veiksmai naratyviniame padavimo lygmenyje yra atlikti, tačiau miestas prasmenga po sankcionuojančio lėmėjo – Dievo sprendimo išklausti mergaitės keiksmo. Po miesto transformacijos plačiau aprašoma naujai susiformavusi erdvė: „Dabar toje vietoje šiandieną beliko tik bala“.

Padavimas apie mergaitę, prakeikusią miestą, apjungia ne tik skirtingą prasmegimo priežastį nurodančius siužetus, bet ir kultūros objektų transformacijų pasakojimus su gamtos

transformacijų tekstais. Prakeiktas miestas Šepetoje ne iš karto tampa pelke, iš pradžių jis tampa ežeru, bet šįkart nėra paaiškinimo, kaip iš ežero liko tik bala. Pateikiamos tik detalės, kurios įrodo, jog bala buvusi ežeru. Šios detalės jau šiek tiek aptartos analizuojant pelkės figūratyvinę raišką. Kaip pirmasis ežero egzistavimo įrodymas nurodomos Tyrulio vidury užsilikusios akys. Galima pastebėti, jog ši erdvinė situacija simetriška teksto pradžioje nurodytai miesto erdvei:

„Vidury to miesto stovėjusi šventykla“ --> „Tyrulio vidury užsilikusios akys su tamsiu vandeniu“

Akys centruoja tyrulį taip pat, kaip šventykla centravo miestą. Akies figūros išsiskiria ir ypatingomis savybėmis: tamsiu vandeniu, kuriame neegzistuoja gyvybė, kurio vanduo žiemą neužšąla ir už kurio nesimato dugno. Nors šios savybės skirtingos, jas jungia tam tikros reikšmės, pavyzdžiui, pabaigos nebuvimas. Dugno nematymas suponuoja, jog jo nėra – vanduo tęsiasi neribotą atstumą. Neužšalimas žiemą – tai nepaklusimas įprastiems gamtos procesams, amžinai išlaikant tą pačią būseną. Jokios gyvūnijos neegzistavimas vandenyje reiškia ne tik gyvybės, bet ir mirties nebuvimą. Taigi akys raisto centre išsiskiria amžinumo, begališkumo savybėmis. Šis padavimas analizės imtyje ypatingas ir dėl to, kad jame vietovę prakeikusiai figūra minima ir po transformacijos. Mergaitė, prakeikusi miestą, atkasama Pašepetyje, šienapjūtės metu. Jog rastas kūnas būtent prakeikusias miestą mergaitės, pjovėjai spėja iš gražaus suakmenėjusio kūno ir išsilaikiusių juodų plaukų. Taigi prakeiksmą ištarusi mergina, nors ir pražuvusi, tačiau taip pat siejama su begališkumu: jos kūnas, priešingai nei jos rūbai, nesuyra. Mergaitė suakmenėja, tampa dar iš tvirtesnės ir įvairiems procesams atsparios medžiagos. Klausimų kelia kūno radimo vieta, prakeiksmą mergaitė ištarė jau įėjusi į miestą, tačiau prasmegusi ji liko už jo ribų? Padavime nėra garantuojama, kad pjovėjų rastas kūnas tikrai priklausė mergaitei, tačiau lieka įdomu pasvarstyti, galbūt prakeiksmą ištariusioji išvengė savo palinkėjimo visam miestui. Taigi, mergaitės figūra susisieja su pelkės akimis per nepavaldumo laikui izotopiją. Pasakojimas apie Šepetą prakeikusiai mergaitę užbaigiamas jos užkasimu atgal: tiksliai nežinodami ar ten tikrai jos kūnas, pjovėjai ją gražina į radimo vietą iš atsargos. Nors mergaitė negyva ir suakmenėjusi, jai vis dar priskiriamos ypatingos galios, kurios gąsdina kaimo gyventojus, nors padavime ir nenurodyta, jog miesto pražūtį lėmė tik mergaitė, priešingai nei siužetuose, kuriuose prakeikiantysis veikia vienas.

2.3. Prasmegimas – prakeiksmo pasekmė

Žemiau pateikiamas padavimo pavyzdys, kuriame miestas su bažnyčia prasmenga prakeiktas pono:

Seniau, kur dabar Šėpata, tai ti buvo kolnas toks, dabar ti bala, reiškia. Ale kad ir bala, vistiek no tolo kai žiūri, vistiek kalniukas to bala Šėpata. O seniau tai buvo, soko, sausa ir stovėjo tinai bažnyčia. Nu ir paskiau tų bažnyčių koks tai ponas prokeikė. Ko jom tinai neapatiko bažnyčia to, ar ti kunigas nusidėjo, ir... pasokė tas ponas, kad to bažnyčia kiaurai prasmagtų. Nu ir pradėjo darytis bala toj vietoj, minkštyn, minkštyn to žema, tokia liūnyna pasidora, ir to bažnyčia skindo, skindo, ir nuskindo. Nu ir paskiau pasokė, kas tai pasokė (nebažinau kaip pasakyt), kad, reiškia, to bažnyčia isikeldavo Velykų rytų jinai viršun, ir jeigu paspėsi įlakt ton bažnyčion ir su varpeliu paskambint, tai to bažnyčia daugiau nebanuskys, o jeigu nepaskumbis, tai ji pabūva kiek isikėlus ir vėl nuskįsta. Nu tai atsirodo vienas toksai žmogus, kad jis jau laukė, kadu to bažnyčia isikels. Ir laukė, laukė, ir užmigo, ir nepamota, kadu bažnyčia įsikėla, tēp ir atliko nepaskumbinta, ir vėl nuskindo. (LTR 4852 (93))

Šiame pasakojime nuo pradžios jaučiama erdvinė įtampa tarp viršaus ir apačios. Balos vietoje anksčiau buvo kalnas, tačiau iš didesnio atstumo bala pasakotojui vis tiek atrodo kaip aukštuma. Nėra įvardijama, jog anksčiau toje vietoje būtų buvęs miestas, tačiau akcentuojama, jog, prieš atsirandant balai, ten buvo sausa, o ant to kalno stovėjo bažnyčia, kurią prakeikė ponas dėl neaiškių priežasčių. Taigi vertės objektas šiame pasakojime lieka neaiškus, nėra pateiktų detalių, ko ponas norėjo prakeikdamas bažnyčią. Pirmiausia pasakoma, kad neaišku, kuo jam nepatiko bažnyčia, vėliau spėliojama apie galbūt nusidėjusį kunigą, tačiau tikslaus atsakymo į šį klausimą nėra. Detaliau pasakojama tik apie patį erdvės transformacijos procesą. Pono figūra turi aukštesnį hierarchinį laipsnį nei praėjusiame padavime minėta mergaitė, tačiau mažesnį nei pats Dievas, kuris nuskandino miestą išgirdęs mergaitės žodžius. Galbūt aukštesnis statusas ponui leidžia veikti vienam ir jam nereikalinga aukštesnės jėgos pagalba. Erdvinė transformacija pasireiškė žemės minkštėjimu, kurio metu kalnas tapo liūnyne, kurioje bažnyčia nuskendo. Pakartotinis veiksmožodžių vartojimas kaip „skindo, skindo ir nuskindo“ – nurodo, kad transformacijos procesas nebuvo staigus. Situacijos kartojamasis pastebėtinas ir Velykų rytą išsikeliančios bažnyčios siužete. Bažnyčios transformacija į pelkę ir čia nėra baigtinis procesas, iš pelkės galima grįžti ypatingu laiku pasiėlgus pagal padavime nurodomas instrukcijas: įbėgti į iškilusią bažnyčią ir paskambinti varpu. Tos pačios instrukcijos kartojamos kituose padavimo variantuose: reikia paskambinti varpu, kad bažnyčia neprasmegtų atgal; apie tai kalbama šešiuose variantuose: LTR 579 (63); LTR 2993 (5); LTR 219 (96); LTR 3835 (416); LTR 4852 (93); LTR 4260 (133). Visi pasakoti žmonių bandymai išgelbėti bažnyčią nesėkmingi. Skyriaus pradžioje nurodyto padavimo atveju žmogus, pasiryžęs išgelbėti bažnyčią, nesugebėjo išlaukti bažnyčios iškilimo ir užmigo. Kituose variantuose bažnyčia nuskęsta atgal, nes ją iškylančią pamatę žmonės nežino, ką daryti. Grįžtant prie erdvinių konfigūracijų, aprašomų šiuose padavimuose, verta dar kartą atkreipti dėmesį, kad šiame padavime Šepetos bala tapatinama su kalnu, sąsajos su kalnais pastebėtos ne viename variante. Padavimo apie mergaitę, prakeikusią miestą, pradžioje pasakojama apie erdvinį balos išsidėstymą: „Tyrulių turintį arti tūkstantį ha ploto, kurio aukštuma lygi su buvusios pirmosios medinės Kupiškio bažnyčios bokšto aukštumu“, „Iš Šepetos viršukalnio balos vidurio

matydavosi Kupiškio bažnyčia“ (LTR 2993 (6)). Toks erdvės aprašymas prasmegimo siužete dar labiau sustiprina įtampą tarp viršaus ir apačios ir kelia klausimą, kaip pelkė gali priklausyti ne tik apačios, bet ir viršaus plotmei. Žmonių pasakojimus galima aiškinti informacija, jog pati Šepeta yra aukštesniame reljefe nei arčiausias prie jos esantis miestas, Kupiškis, tad bažnyčios bokštai iš tiesų galėjo būti matomi. Tačiau, kadangi šioje analizėje atsiribojama nuo kraštovaizdžio tyrimų, skiriant visą dėmesį tautosakos tekstams ir jų analizei, verta palyginti padavimus apie prasmegusius miestus pelkėse su istorijomis apie prasmegusias bažnyčias piliakalniuose. Šias išsamiai aprašė D. Razauskas, jo atrinktuose padavimuose taip pat pastebėta, kad buvusios bažnyčios erdvė yra išskiriama, tačiau ją išskiria jau kitos erdvinės konfigūracijos, nei čia aprašytos akys: „Vilniaus r. Prie Bačiulių (Paberžės sen.) yra dauba pelkėtu dugnu, vadinama Nameliai; „Pasakojama, kad šioje vietovėje būta miesto, o daubos vietoje – bažnyčios.“⁴⁴ Beržuvio miške (Švenčionių sen.) yra raistas, vardu Kreivaraistis; Jo viduryje yra pakilimas, panašus į salą. Žmonės pasakoja, kad ten yra nuskendusio bažnyčia.⁴⁵ Taigi, pasakojimuose apie nuskendusius miestus, šventyklos ir bažnyčios yra išskiriamos kitomis erdvėmis, nepaisant vietos, kurioje vyksta pasakojimo siužetas, tačiau pelkių atveju, svarbiausia tokia vieta yra akys. Aiškindamas prasmegimo priežastis, D. Razauskas remiasi D. ir V. Vaitkevičiais, cituodamas: „Bažnyčia nugrimzta į požemius ar paskandas (ežerus, pelkes), t. y. į lietuvišką mirusiųjų pasaulį, nes šventovė be religinių apeigų prilįgsta mirusiai. Antra vertus, žmogus, dėl kurio elgesio paniekiamas šventumas, irgi baudžiamas mirusiųjų pasauliu – bažnyčia nugrimzta su visais „nuodėmingais“ žmonėmis arba įtraukia su savimi patį prakeikėją.“⁴⁶ Tačiau šie siužetai vis dar išsiskiria savo ypatingumu ir komplikuoatumu (kuris galimai kyla iš siužeto sukrikščioninimo). Bažnyčios nugrimzta kartu su nuodėmingaisiais ir ištisais miestais, tačiau jų atveju – prasmegimas kitoks, šventyklos vietoje paliekant akis, tarsi, šulinį, kurį atidarius prasmegusieji galėtų būti išgelbėti.

2.4. Santykis su laiku, kultūra ir dalinės išvados

Kultūros srities erdvių transformacijų nulemta pelkė taip pat pažymi pelkių ryšį su praeities laiku. Šiuose padavimuose pelkė – tai praeityje buvusios gyvenvietės, šventyklos. Tačiau pelkės egzistavimas nepateikiamas kaip amžinas. Miestus ir rūmus galima sugražinti į egzistenciją, tačiau, kad tai būtų padaryta, ypač svarbus laikas. Laiko figūros, per kurias

⁴⁴ Dainius Razauskas, *Bažnyčia prasmegusi Kulionių piliakalnyje*, Vilnius: Petro ofsetas, 2017, p. 23.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 28.

⁴⁶ Daiva Vaitkevičienė, Vykintas Vaitkevičius, „Naujojo Daugėlišio padavimai“, *Tautosakos darbai*, Nr. 5 (12), 1996, p. 174.

galimas pelkės transformavimas atgal į kultūros srities erdves, siejamos su šventumu, dažniausiai tai Velykų rytas ar neįvardintas šventadienis. Jei nėra įvardijama konkreti pasikartojanti šventė, tuomet padavime vis tiek nurodomos tęstinės laiko figūros: „laikas nuo laiko“, „kasmet vieną sykį“ ir pan. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog šie padavimai aiškina ne tik vientisos pelkės erdvės atsiradimą, tačiau ir jos dalių, pavyzdžiui: „raisto vietoje buvęs miestas, bet jis nuskendęs, virtęs pelke. Bažnyčios vietoje atsiradęs ežeriukas – akis“ (LTR BIP40 = VEMD 171). Arba: „Šį miestą ir bažnyčią prakeikė ragana. Vietoje bažnyčios atsirado ežeras, o vietoje miesto atsirado miškas. O miško medžiai neauga“ (LTR 4097 (96)). Pelkėse stovinčiame vandenyje pasirodo ir magiški objektai, kuriais galima susisiekti su prasmegusiomis erdvėmis, pavyzdžiui patraukti virvę, kyšančią iš balos, ir taip paskambinti nuskendusios bažnyčios varpais. D. Razauskas teigia, kad prasmegimo padavimuose dažniausiai pasakojama apie išskirtines, kultūrinės ar sakralines vietas. Jo manymu, tose vietose, kuriose tautosaka nurodo prasmegusias bažnyčias, – „labai tikėtina, o kai kuriose – beveik neabejotina buvus senąsias šventyklas ar šventvietes“.⁴⁷ Šis teiginys įdomus atsižvelgiant į šio darbo analizės imties sandarą: siužetai apie keliaujančius ežerus kartojami daugelyje padavimų, o apie prasmegusias bažnyčias pateikiami iš esmės kaip variantai apie dvi pelkes – Šepetos ir Kalnyčių balas (fiksuoja tik keletas padavimų, kuriuose šis siužetas kartojasi, tačiau veiksmas lokalizuojamas kitose vietovėse, nei minėtos). V. Vaitkevičius, analizuodamas šventvietes, yra iškėlęs ir galimo pelkių ryšio su sakralumu sietinomis erdvėmis, klausimą. Tačiau pripažįstama, kad nors ir yra fiksuojami tokie pavadinimai, kaip Alkaraistis, Šventaraistis, Dievaraistis, kur kas dažniau pelkės vadinamos Velnio raistais.⁴⁸ Sąsaja su velniu, aišku, neredukuoja tokių pelkių santykio su sakralumu. Priešingai, Velnio/Velino sąsaja su pelkėmis paryškina pelkės erdvę, kaip galimai reikšmingą lietuvių mitiniame mąstyme. Tačiau įrodymų, kuriais būtų galima pagrįsti D. Razausko teiginius apie nusmegusių bažnyčių vietovių sąsają su šventvietėmis padavimuose apie pelkes – trūksta.

Padavimuose, kuriuose pelkių kilmė aiškinama miestų ar šventų vietų prakeiksmiais, labiau nei anksčiau analizuotuose, matomas atlikėjų vaidmuo. Prakeiksmą šiuose padavimuose lemia ne pamirštas ar prisimintas vardas, o konkretūs veikėjų veiksmai, todėl verta toliau gilintis į padavimuose minimus atlikėjus ir jų veiksmus, nulėmusius miestų prasmegimą. Atlikėjai, kurių veiksmai miestams ir šventykloms iššaukia prakeiksmą, yra įvairūs. Tačiau

⁴⁷ Dainius Razauskas, *Bažnyčia prasmegusi Kulionių piliakalnyje*, Vilnius: Petro ofsetas, 2017, p. 82.

⁴⁸ Vyktintas Vaitkevičius, *Senosios Lietuvos šventvietės: Aukštaitija*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2006, p. 749.

padavimuose atsikartoja tie patys naratyvai. Kad būtų aiškiau, nepateikiant pilnų padavimų pavyzdžių, atlikėjai, jų veiksmai ar būsenos, lėmusios prakeikimą, ir prakeikimą įgyvendinusios figūros pateikiamos žemiau nurodytoje lentelėje:

Prakeikimą užsitarnaujantis atlikėjas	Jo veiksmas ar būseną dėl kurios įvykdyta bausmė	Baudžiantysis (vietomis nurodomas su bausmės veiksmu).	Signatūra
Valdovas	Žiaurumas	Dievas	LTR 2698 (19)
Ponia Magdė	Neklausiusi vežiko, sakė, kad mišios nesvarbu	Nenurodyta (prasmego su karieta, atsisakiusi skubėti į mišias)	LTR 4433 (81)
Latrai / pijokai	Parodijavo Velykinę bažnyčios procesiją	Trenkęs Perkūnas	LTR 2077 (467); 2273 (4); 4828 (87);
		Dievas	LTR 2273(96)
Neįvardinti „šitie“		Sugiedojęs gaidys	LTR 4836 (69)
Našlės duktė	Eidama į miestą sakė: „Kad tu skrodžiais žemės nueitum“	Dievas, išklašęs mergaitės keikimą	LTR 2993 (6)
Kunigas	Nusidėjo	Ponas prakeikė	LTR 4852 (93)
Ragana	Prakeikė	•	LTR 4097 (96)

B. Kerbelytė, aptardama prakeikimo siužetus, teigė, kad tokiuose „liaudies kūrinuose norima pamokyti žmones, neva gyvenimiškais pavyzdžiais pailustruoti religines dogmas.“⁴⁹ Tačiau pati pripažįsta, jog tikėtina, kad šie kūriniai gali būti tik sukrikščioninti senesni siužetai (tai ji argumentuoja per padavimuose aprašytą prasmegusiųjų gyvenimą, t. y., kad jie gyvi kankinasi nugrimzdę, toks siužetas neaptiktas šio darbo analizės imtyje, tačiau apie gyvenimą prasmegus galima sužinoti aprašant padavimuose nurodytus audityvinius reiškinius, pvz., – iš pelkės akivarų sklindantis varpų skambesys). Tokio tipo padavimai būdingi ne tik lietuvių tautosakai ir, žinoma, ne tik pelkės erdvei. Šis siužetas lietuvių tautosakos tyrimuose dažniau sietas su piliakalniais, kalnais, jo egzistavimas ir tarp padavimų apie pelkes liko antrame plane, tačiau, kaip buvo siekta parodyti analizėje, – prasmegusių miestų ir bažnyčių siužetas padavimuose apie pelkes atkreipia dėmesį į tai, kokią vietą užima buvusios šventyklos erdvė ir kokią įtaką šios erdvės egzistavimas turi prasmegusiesiems. Tuo metu padavimų apie pelkes analizė nėra rezultatyvi nagrinėjant prakeikimo ir bausmės siužetų priežastis.

⁴⁹ Bronislava Kerbelytė, *Lietuvių liaudies padavimai*, Vilnius: Vaga, 1970, p.150.

3. Prasmegę ir paskendusieji: padavimuose pelkės erdvei būdingos figūros ir reiškiniai

Nagrinėjant pelkės erdvę lietuvių tautosakoje, svarbu atsižvelgti ne tik į pelkių atsiradimo pasakojimus ir erdvines transformacijas, pateiktas juose. Pelkės erdvę ir žmonių santykį su ja gali atskleisti ir figūros bei reiškiniai, kurie priskiriami tai erdvei. Šiame skyriuje bus atsiribojama nuo raistų kilmę aiškinančių padavimų, dėmesį sutelkiant į pasakojimus, kurių veiksmas pristatomas jau kaip įvykęs pelkėje. Dažniausiai tokiuose padavimuose pasakojama apie nuskęstančius gyvūnus ir žmones. Nuo skenduolių figūrų ir bus pradeda ši analizės dalis. Nagrinėjant pelkių vietovardžius, būtų galima pastebėti, jog neretai balos pavadinamos pagal jose nuskendusias figūras. Dažnai tai tautybės, pavyzdžiui: Cigonka (LTR 869 (1385)), Žydo bala (LTR 6167 (323)), Gudaraistis (LTR 4761 (85)); Gudpievės pelkė (LTR 2273 (24)) arba vardai, pavardės: Pelkynas Magdė (LTR 4433 (81)); Jono ežeras (4433 (81)); Dapkevičiabalė (4433 (81)). Šiais atvejais pasakojama apie konkrečias nuskendusias asmenybes, tačiau darbo analizės imtyje galima pastebėti nemažai padavimų, kuriuose pasirodo ir neįvardintos mitinės skenduolių figūros.

3.1. Skenduoliai

Padavimuose, kuriuose minimos skenduolių figūros, skendimo veiksmas dažniau interpretuotinas kaip atsitiktinis, tačiau skandinimo siužetu išsiskiria tie padavimai, kuriuose skenduolių figūros yra moterys, vienas tokių pavyzdžių – padavimas apie Mergabalę, pateikiamas žemiau:

„Žemaitkiemy, kairėn prie kelio yra stotis. Žmonės pasakojo, kaip velnias mergą tysė į balą. Ten dabar yra Mergabalė. Ateina kokie bernai baltai apsivilkę, jie ir nutįsė mergą į balą. Merga buvo apsivilkus į maršką - Tai bernai ją toj marškoj ir nutįsė. Ta Mergabalė yra prie Valatkos sodybos. O tie bernai buvo velniai, nes jų buvo tik viena šnirplė“ (LTR 4441 (76))

Tekste per nuskandintos merginos istoriją paaiškinamas balos pavadinimas. Merga šiame pasakojime atlieka aukos teminį vaidmenį. Jos įsivilkimas į maršką suteikia kompetencijos jos skriaudėjams ją paskandinti. Pati mergina padavime pateikiama kaip pasyvi atlikėja, kurią be nurodytos priežasties nusitempia bernai. Baltai apsivilkusių bernų figūros tėra velnių vaidiniai (simuliakrai). Apie tai, kad bernai iš tiesų yra velniai, sužinoma iš to, kad jie turėjo tik vieną šnirplę. Šnirplė čia apibūdinama šnervė, nosiaskylė. Kaip rašo B. Jasiūnaitė: „Lietuvių tradicinėje etninėje kultūroje nosis visai be skylių arba tik su viena skylute – nuolatinis velnio

požymis“⁵⁰. Dėl detalių trūkumo sunku interpretuoti, kad merga yra baudžiama. Apie Mergiogalą yra ir kitas padavimas (LTR 3863 (117)), kuriame taip pat atkreipiamas dėmesys į tai, jog nėra žinoma „Ką ty padarė merga“. Priežasties bausti merginą nebuvimas iškelia dvi galimybes: a) velnių veiksmai yra nulemti tik jų teminiui vaidmeniui būdingo piktavališkumo; b) merga yra auka vandeniui.

Nagrinėjant padavimuose pasakojamą pelkių atsiradimą iš ežerų, ne kartą minėtas ežerų vaizdavimas kaip gyvų būtybių. Gyvumo ir žmogiškų savybių ežeras pilnai nepraranda ir užakęs, tapęs bala (taip galima manyti iš kituose padavimuose aprašyto garsų skleidimo, pasirodymo žmonių sapnuose žmogaus pavidalu ar kalbėjimo). Atsižvelgiant į pelkių ryšį su ežerais, mergos kaip aukos vaidmenį galima pagrįsti jau aprašytais tikėjimais, susijusiais su ežerais: „Visoje Lietuvoje plačiai žinomas tikėjimas, kad ežerai reikalauja aukų“⁵¹. Kadangi šioje analizėje skiriama daug dėmesio pelkei, kaip praeities ežero, erdvei, negalima atmesti galimybės, jog balose nuskendę ar paskandinti taip pat yra aukos vandeniui. Vis dėlto pelkė, nors ir įgavusi daugiau žemės stichijai būdingų savybių, yra vandens erdvė. Interpretuojant skenduolių figūras pelkės erdvėje, galima toliau remtis L. Būgiene: „Skenduoliai lietuvių tikėjimuose traktuojami dvejopai: kaip itin pavojingi („netikri“) mirusieji — tam tikros žmonės skandinančios būtybės arba kaip vandenyje atgailaujančios mirusiųjų dvasios“⁵². Skyriaus pradžioje pateiktame padavimo pavyzdyje informacijos, kokį vaidmenį atliko jau nutįsta/paskandinta merga, nėra. Skenduoliai iš esmės beveik nepasirodo padavimuose apie pelkes, nors vaidenimosi veiksmas minimas gana dažnai. Galima prisiminti, jog nagrinėjant erdvines pelkės konfigūracijas, buvo argumentuojama, kad balos nuo ežerų skiriasi uždarumu, o akys raistuose atlieka *šulinio* funkciją, atverdamos užakusiame ežere skylę į vandenį. Pelkėms būdingas uždarumas galėtų būti priežastis, kodėl pasakojimuose apie jas dažniau skandina pati velnio figūra, o ne skenduoliai. Vis dėlto analizės imtyje yra ir pavyzdys, kuriame pasirodo ir veikianti skenduolės figūra:

Skynimuos yra raistas, kurį vadina Bobaraisčiu. Mano tėvas pasakojo, jog jam dar ganant tenai vis kasdieną vaidindavosi boba. Nors piemenys visas apylinkės bobas pažino, bet jos nepažino. Vieną kart paėmė ir pagavo! Pagavę pylė pylė tol, kol boba alsavo. Rytojaus metų rado ją negyvą. Susirinkę žmonės užkasė toj pat vietoj, o patį raistą ėmė vadinti Bobaraisčiu (LTR 847 (89))

⁵⁰ Birutė Jasiūnaitė, „Kūno trūkumai kaip velniavardžių motyvuojamasis požymis“, *Tautosakos darbai*, Nr. 44, 2012, p. 58.

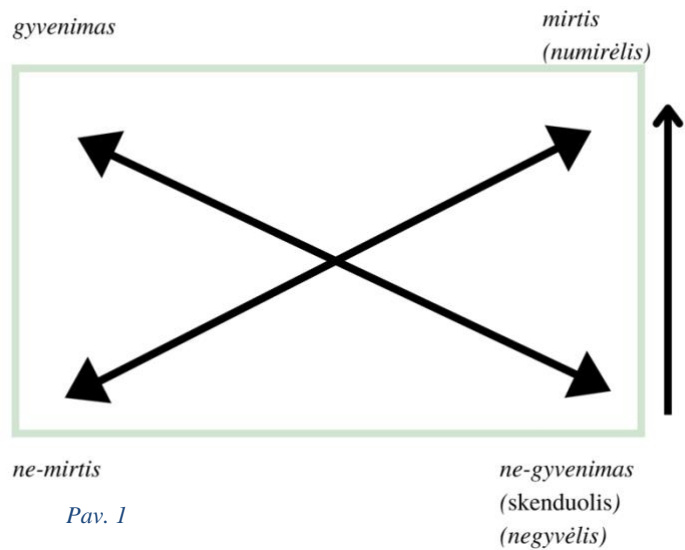
⁵¹ Lina Būgienė, „Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose“, *Tautosakos darbai*, Nr. 11 (18), 1999, p. 48.

⁵² *Ibid.*,: p. 65

Mergabalė, pagal padavimą, vardą gavo dėl to, kad joje buvo nuskandinta mergina. Bobairasčio pavadinimas aiškinamas panašiai, tik šiam raistui vardas suteiktas nuo jau paskendusios ir dar kartą nugalabytos moteriškos figūros. Pasakotojo tėvo prisiminime minimas bobos – moteriškos figūros – vaidenimasis pelkės erdvėje iliustruoja skenduolio kaip „netikro mirusiojo“ įsivaizdavimą. Besivaidenančios figūros yra tokios, kurių egzistavimas yra tik *atrodymas*. Tekste atlikėja boba pristatoma kaip kasdieną besivaidenanti, todėl suponuojama, jog tai vaiduoklis, t.y. jau miręs žmogus. Tačiau kolektyvinis padavimo atlikėjas – piemenys, nepažindami bobos, – veikia prieš ją kaip prieš gyvą. Tai, kad figūra pristatoma kaip paslaptinga (neatpažįstama) ir jos elgsenos apibūdinimas vaidenimosi veiksmožodžiu, o toliau aprašoma kaip pagauta moteris buvo kankinama, o kitą rytą rasta negyva – komplikuoja tekstą, nes pradžioje ji pristatoma kaip vaiduoklis, o likusiame tekste kaip nugalabota paslaptinga moteris. Taip gali būti dėl mitinės skenduolių figūros demitifikacijos: perpasakojus istorijas racionalizuoti reiškinius, kuriais nebetikima. Šis padavimas nėra vienintelis tekstas analizės imtyje, kuriame fiksuojamos demitifikuotos skenduolių figūros. Padavime apie Antaveršio pelkę pristatoma, jog sutemus pelkėje vaidendavosi neaiškūs sutvėrimai: „Ten, sako, vakare rodydavosi koki pastrokiai.“. Vėliau tas pats padavimas užbaigiamas pasakojimu, jog žmogus, mėtęs akmenis į raistą, grįždamas sutiko du berniukus ant akmens, po kurių grasinimų žmogus susirgo. Nors figūra vadinama paprasčiausiai berniukais, tačiau jiems suteikiama galia. Jų pasirodymas nurodomas kaip žmogaus akmenų mėtymo į pelkę pasekmė. Šios teksto detalės taip pat leidžia manyti, jog padavime pasirodo būtent skenduolių figūros.

Taigi raistuose ir vandens telkiniuose pasirodantys skenduoliai gali pasirodyti kaip simuliakrai, kurie atrodo gyvi, bet iš tiesų yra mirę. Norint geriau suprasti, koks skenduolių ryšys su gyvais žmonėmis ir mirusiais, verta pasiremti A. J. Greimo svarstymais apie mirusiųjų pasaulį. Analizuodamas Aušrinės mitą, Greimas siekė išryškinti, kiek tai įmanoma, lietuvių pažiūras į gyvenimą ir mirtį. Rekonstruodamas Aušrinės mitą jis remiasi pasaka, nagrinėdamas atskirus jos fragmentus. Analizėje Greimas akcentuoja, jog Vėžių karalius turi savo viešpatystę marių dugne, į kurią tempia pasakos herojaus kūno dalis, kaip į tikrąją mirtį (kad dugnas – tai tikroji mirtis bus argumentuojama analizės pabaigoje, nagrinėjant padavimams apie pelkes būdingą dugno matavimo siužetą). Greimas rašo: „Tarp šio mirties pasaulio ir gyvųjų pasaulio yra tarpinė zona, apgyventa būtybių, kurios nėra nei tikri „gyvieji“, nei „mirusieji“: tai vėlių, raganų (kurių plaučiai ir kepenys nebijo ugnies), vaidelių ir velnių

pasaulis.“⁵³ Padavimuose apie pelkes aprašomi skenduoliai puikiai dera prie Greimo aprašytos tarpinės (tarp mirties ir gyvųjų pasaulių) erdvės, jie, kaip pateikta jų figūratyviame aprašyme, nėra nei gyvi, nei mirę. Kadangi jie nurodomi kaip gyvenantys pelkėje – pelkės erdvė tampa ta tarpine zona, apie kurią kalbėjo Greimas. Toliau besiremiant Greimu, galima pacituoti minėtoje analizėje pateiktą „dviejų logiškų operacijų, vykdomų ant semiotinio kvadrato, algoritmą“⁵⁴, Greimo nurodytą negyvėlį pakeičiant šioje analizėje nagrinėjama skenduolio figūra: (Pav.1). Nors Greimas to nenurodo, tačiau aišku, kad su gyvenimo sfera siejami gyvieji žmonės. Skenduolių figūra pristatoma ne-gyvenimo sferoje, o ne-mirties – galėtų atstovauti, jau aptarti su miestais prasmegę žmonės. Prasmegimas yra savotiška jų pražūtis, tačiau jie nepatiria tikrosios mirties. Jie tarsi įkalinti į akis pavirtusiose bažnyčiose, bet vis dar gali būti išgelbėti – sugrąžinti į gyvenimo sferą, tačiau, priešingai nei velniai ir skenduoliai, jie patys nepasirodo paviršiuje.

Taigi skenduolis, kaip negyvėlis, išsiskiria kaip ne-gyvenimo sferai priklausanti būtybė. Prie skenduolių priskirtini ir jau minėti su bažnyčiomis ir miestais prasmegę gyventojai, jų pavyzdys toliau iliustruoja pomirtinį gyvenimą pelkės erdvėje. Giliau plėtojant idėjas apie pomirtinio gyvenimo ir pelkės santykį, būtų galima svarstyti ir aiškinti istorinę medžiagą, kurioje pasakojama apie raistuose laidotus savižudžius.⁵⁵ Apie tai liudija ir padavimai, pavyzdžiui viename iš pasakojimų apie Šepetą teigiama: „Joje laidoja pakaruoklius ir šiaip ne savo mirčia mirusius žmones“ (LTR 219 (96)). Galbūt tokia laidosena galėjo reikšti kokį nors mirusiojo priskyrimą tarpinei erdvei, panašiai kaip krikščioniškoje skaistykloje. Aišku, kad būtų pagrindžiamos tokios hipotezės, reiktų išsamesnių šio siužeto tyrimų, į analizę įtraukiant ne tik tekstus, bet ir kraštovaizdžio tyrimus.

⁵³ Algirdas Julius Greimas, *Tautos atminties beiškant. Apie dievus ir žmones*. Vilnius–Chicago: Mokslas, 1990, p. 151.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 148.

⁵⁵ Renė Sankauskienė, „Kas gi ta pelkė?“ In: *Lietuvos valsčiai: Kupiškis*, sudarė Aušra Jonušytė, Vilnius: Versmės leidykla, 2017, p. 4.

3.2. Dingę kūmai

Tarp nagrinėjimų padavimų apie pelkes yra du pasakojimai, susiję su kūmų figūromis. Abu šie pavyzdžiai yra trumpi, todėl verta juos pateikti abu. Pirmajame pavyzdyje pasakojama apie Kūmio pelkę, kuri vardą gavo dėl joje nuskendusio kūmio: „Apie Kūmį yra šioks toks padavimas. Kūmai važiavo ir išmetė iš paduškos vaiką ir prigirdė. Nuo to laiko, tą vietą pramynė Kūmis“ (LTR 3098 (36)). Kitame pasakojime situacija atvirkštinė, pelkė vardą įgauna dėl joje dingusių kūmų: „Kūmai važiavo pakrikštiję vaiką, paklydo važiuodami ir sušalo tame raiste. Nuo to ir vadinasi Kūmaraistis“ (LTR 3164 (327)). Abiejuose padavimuose veikia ta pati laiko figūra: po krikštytynų. Nors pirmajame pavyzdyje laikas neįvardintas, bet iš to, kad vaikas jau vadinamas kūmiu ir yra su savo krikštytojais, galima spėti, jog jis taip pat jau priėmęs pirmąjį sakramentą. Erdvė, kurioje vyksta pasakojimų veiksmas, irgi sutampa – tai raistas. Būtent per šią erdvę važiuodami kūmai ir kūmis pražūsta. Krikštynos lietuvių tradicijoje yra svarbi šventė, kurios tradicijas detaliau yra aprašiusi Giedrė Šmitienė. Vienas iš papročių – susijęs su kita laiko figūra, kuri taipogi jau nagrinėta šioje analizėje – Velykomis: „Kūma per kiekvienas Velykas dovanodavo krikštavaikiui kiaušinių“⁵⁶. Iš dalies padavimai apie dingusius kūmus yra panašūs į pasakojimus apie per Velykas prasmegusias bažnyčias. Per pakylėjimą šventyklos prasmenga skradžiai žemę, o kūmai – po nuodėmės nuplaunančio sakramento – pražūsta pelkėje. Velykos – svarbiausia krikščioniška šventė, o krikštas – svarbiausias iš sakramentų. Šie padavimai ne vieninteliai, kuriuose minimi krikščioniški sakramentai, pavyzdžiui, pasakojime apie Bobalieknį (LTR 768 (340)) vestuviniškai keliauja iš šliūbo – bažnytinės santuokos. Jaunoji su svočia nuėjusios atsigerti į balą taip ir negrižta. Panašus siužetas apie nuskendusias vestuves pateikiamas padavime apie Prapulduobę (LTR 368 (187)). Viename iš padavimo apie Šepetos bažnyčią variantų minima, jog šventykla nugrimzdo per ostijos pakėlimą. Ostija – tai eucharistijos sakramento duona.⁵⁷ Sakramentai – tai krikščioniški ritualiniai veiksmai, kuriais išreiškiamas ir sustiprinamas tikėjimas.⁵⁸ Sakramento ritualas turi savo naratyvinę programą: kolektyvinis subjektas – tikintieji – siekia gauti Dievo malonę. Siužetuose apie pradingstančius kūmus, kaip ir apie dingusią jaunąją – pasakojimas prasideda jau po nurodytos ritualinio sakramento atlikties. Taigi tikinčiųjų pražūtis padavimuose, naratyviniame lygmenyje, įvyksta sankcijos fazėje. Kadangi kalbama apie religinį ritualą, kaip

⁵⁶ Giedrė Šmitienė, „Kokios krikštynos, toks ir gyvenimas“: <https://mamoszurnalas.lt/kokios-krikstynos-toks-ir-gyvenimas/> (Žiūrėta 2022.05.12)

⁵⁷ <https://www.vle.lt/straipsnis/ostija/> (Žiūrėta 2022.05.12)

⁵⁸ <https://www.vle.lt/straipsnis/sakramentai/> (Žiūrėta 2022.05.12)

sankcionuojantis lėmėjas gali būti nurodoma tik aukštesnė jėga, veikianti religinėje plotmėje. Nors sakramentas pasakojime jau yra atliktas, tačiau lėmėjas jį vertina neigiamai, tikintieji neįgyja Dievo malonės, nepasiekia konjunkcijos su vertės objektu. Nurodyti pora padavimų apie kūmus yra labai konkretūs, trumpi. Kodėl kūmai ar kūmis dingo, išlaikoma paslaptimi. Toliau gretinant šį siužetą prie prasmegusių bažnyčių, galima dar kartą paminėti padavimą apie Šepetą (LTR 573 (69)). Šiame tekste jau nurodoma, kad žmonės, dalyvavę eucharistijos pakėlimo rituale, buvo „nupuolę doroj“, ir už tai juos Dievas ir nubaudė. Galima numanyti, jog siužetuose apie dingusius kūmus subjekto atliktis vertinama neigiamai, nes žmonės, atlikę ritualą, iš tiesų nebuvo pavyzdingi tikintieji. Gali kilti klausimas, už ką baudžiamas ką tik pakrikštytas kūdikis, kuris iškrepta ir prigeria baloje, tačiau jo pražūtis taip pat turėtų būti vertinama kaip bausmė krikščionims. Padavimai apie kūmus, pražūstančius pelkės erdvėje, praplečia pasakojimų apie pelkes akiratį. Didžiojoje dalyje nagrinėtų padavimų pelkės erdvė naratyviniame lygmenyje, buvo pateikiama kaip utopinė, atlikties erdvė. Kadangi trumpuose pasakojimuose pasakojama apie tai kas vyksta po subjekto įvykdytos atlikties, pelkės erdvė šiame ir panašiuose siužetuose – heterotopinė.

3.3. Nuskendę jaučiai

Aptarus žmogaus pavidalo skenduolius, svarbu nepamiršti kitų, dažnai padavimuose pasirodančių figūrų – gyvūnų. Padavimuose jie minimi dvejopai. Vienas dažnas siužetas: piemenys pašaukia ganomus gyvulius jų vardais, kartu įmindami ir ežero vardą. Kitas: gyvuliai nuskęsta baloje (dažnu atveju taip suteikdami ir vardą pelkei). Abiejuose šiuose siužetuose dažniausiai minimi stambūs gyvuliai: jaučiai (buliukai, veršiai, karvės) ir arkliai, tačiau jaučiai neabejotinai dominuoja. Jaučių sąsaja su ežerais aprašyta jau Marijos Gimbutienės: „Lietuvių legendose kalbama apie juodus jaučius ir debesis, iš kurių atsiranda ežerai (kur jautis sustojo, atsirado ežeras). Debesį reikia šaukti ežero vardu, o šis vadinamas jaučio vardu. Jei atspėji, debesis nusileidžia, atsiranda ežeras.“⁵⁹ Taigi jaučio figūros reikšmė padavimuose apie pelkės atsiradimą iš esmės jau aptarta analizuojant pasakojimus, kuriuose spėjami pelkių vardai. Toliau nagrinėjant pelkės erdvę labiau aktualūs pasakojimai apie balose nuskendusius gyvūnus. B. Kerbelytė siužetus apie į vieną vandens telkinį įpuolančius ir kitame telkinyje išplaukiančius gyvius priskyrė prie susisiekiiančių ežerų motyvo, tačiau iš analizės imtyje esančių pavyzdžių aišku, kad su kitais vandens telkiniais susisiekiama ir pelkės. Vienas iš pavyzdžių:

⁵⁹ Marija Gimbutienė, *Baltai priešistoriniais laikais*, Vilnius: Mokslas, 1985, p. 153.

Padavimas apie jaučius. Dar caro laikais vienas ponas turėjo daug dvarų. Vienas iš tų dvarų tai buvo Jogminiškių dvaras. Tame dvare buvo apie 200 ha žemės. Ponas to dvaro pavedę prižiūrėti kumečius vienam ūkvedžiui Strumilai. Tame dvare dar laikė jaučių, kuriais dar sunkiuose darbuose dirbo. Bet štai vieną kartą vienas kumetis varė visus jaučius girdyti į didelę balą. Bet du jaučiai tuoj slinko į balos vidurį. Tada kumetis labai nusiminė nutarė eiti pažiūrėti baloje jau nieko nebuvo matyti. Po dvejų metų, kaip nuskendo jaučiai, ties Jaučiakiais. Netoli rado du jaučius. Žmonės galvojo, kad tie patys, kur nuskendo baloje Jogminiškių dvare. Dabar, kur buvo didelė bala, auga graži pieva, iš kurios žmonės turi daug naudos (LTR 2851 (309)).

Pasakojamos istorijos vyksta caro laikais, dvaro valdų erdvėje. Padavime nurodyti atlikėjai – kumečiai ir ūkvedys Strumila. Jiems nurodyta prižiūrėti dvaro jaučius. Jaučių vertė akcentuojama nurodant, jog jie buvo reikalingi sunkiuose darbuose. Vienas iš kumečių padaro klaidą ir jaučius nuvaro girdyti į balą. Du iš jų nuslenka į balos vidurį. Pelkės centras, kaip jau aptarta nagrinėjant akių figūras prasmegusių bažnyčių siužetuose, yra erdvė su stipriausiu mitiniu krūviu. Kumečio bandymas išgelbėti nuskendusius jaučius pavėluotas ir nesėkmingas. Išskirtinis dėmesys skirtinas dvejetainio skaičiaus figūrai. Nuskendę du jaučiai po dvejų metų atsiranda ties Jaučiakiais, šalia vietovardžio, kurio pavadinimas taip pat nurodo į dvejetainį: dvi jaučio akis. Nors šis siužetas yra visiškai skirtingas nuo po prakeiksmų prasmegusių miestų ir bažnyčių, tačiau ir šiame atskleidžiama ta pati tiesa, jog pražuvęs viduryje pelkės iš tikrųjų nemiršta. Kaip ir dalyje kitų padavimų, paslaptingi įvykiai liaujasi, kai erdvėje nustoja dominuoti vandens elementas: bala tampa pieva. Žalos erdvė, kuri buvo siejama su pavojumi, transformuojama į naudos erdvę. Bala, kurioje prasmego du jaučiai, tampa gražia pieva, iš kurios žmonės gauna daug naudos. Pati jaučių figūra pasirodo ir daugiau padavimų, vien šios analizės imtyje viso yra trylika padavimų, kuriuose pasakojama apie nuskęstančius jaučius. Jų skendimas skiriasi nuo žmonių būtent tuo, kad daugeliu atvejų, jų kūnai išplaukia kituose vandens telkiniuose. Dar trijuose padavimuose jaučio figūra pakeičiama į arklio, o arklys, ko gero, yra artimiausias gyvūnas jaučiui iš Lietuvoje tradiciškai auginamų. Tarp atrinktų padavimų yra ir vienas, kuriame pasakojama apie kitame vandens telkinyje išplaukiantį žmogaus kūną (LTR 4302 (95)), tačiau ir šiame padavime minimas arklys, kartu su kuriuo įvirto žmogus. Lyginant padavimus apie nuskendusius žmones su pasakojimais apie nuskendusius jaučius, pastarieji padavimai išsiskiria būtent tuo, jog didžiojoje dalyje jų gyvūnų kūnai išplaukia kitur, o žmonių – ne (nebent žmogus skęsta kartu su gyvūnu). Tai dar vienas glaudaus jaučių ryšio ne tik su ežerais, bet ir su kitais vandens pavidalais, įrodymas. Kartu tai, jog pelkėse nuskendusius gyvulių kūnai išplaukia ežeruose ar upėse, įrodo, jog skirtingi vandens telkiniai buvo suvokiami kaip susiję. Tačiau norint judėti susisiekiiančiu vandeniu per skirtingus telkinius reikalingas jaučio (pagal keletą padavimų tinka ir arklio) kūnas. Padavimuose ryški ne tik jaučio pavidalo figūra, bet ir su stambiais gyvūnais siejamos

audityvinės figūros. Jau nagrinėtame pasakojime apie Notigalos pelkę akcentuota audityvinių reiškinių svarba. Notigalos padavime kaukiantis/ūkiantis atlikėjas neįvardintas, tačiau žinoma, ką reikia daryti: atspėti vardą. Įminus vardą ūkimas, sulygintas su vaidenimusi, nustoja. Pelkės atsiradimo, spėjant ežero vardą, epizodas leidžia gretinti šį pasakojimą su padavimais apie kriokiančius debesų ežerus. Iš kitų padavimų fragmentų galima sužinoti, kad apie ežerų ir debesų atėjimą žmonės sužinodavo būtent iš garso: „Pradėjo kažkas šniokšti. Žiūri – ežeras ateina“ (LTR 1318 (39)); „Seneliai sakydavo, kad seniau ateidavę ežerų debesai, kriokdami“ (LTR 1350 (63)). Būtent audityvinių reiškinių, susijusių su ežerais ir pelkėmis, aprašymas padavimuose leidžia atkreipti dėmesį į tam tikras, išsamiai neaprašytas, lietuvių mitologijos figūras.

3.3.1. Audityviniai reiškiniai: ežero kriokimas ir pelkių jaučio baubimas

Jaučių sąsaja su debesimis jau kurį laiką žinoma lietuvių mitologijos ir folkloro tyrimų lauke. Padavimais, kuriuose minimi jaučiai, aiškinama Lietuvoje paplitusių hidronimų su šaknimis, nurodančiomis į jaučių ar veršių figūras, kilmę. Tačiau padavimais nesiremta siekiant išsamiau paaiškinti šią sąsają. Ryšys tarp jaučių ir debesų, ežerų padavimuose atskleidžiamas per vandens pavidalams priskiriamus su gyvūniškumu susijusius būdvardžius. Apibūdinimai, kuriais nurodoma į jaučių ir ežerų skleidžiamą garsą: kriaukimas/kriokimas (LTR 2989; LTR 1350;); šniokštimas (LTR 1318) (šis apibūdinimas ypač įdomus, kadangi jis tiesiogiai nurodo ir vandens skleidžiamą ūžesį ir gilų kvėpavimą, kuris dažniau taikomas gyvuliams); staugimas (LMD 316(6); LVA Desiuškų km.; LTR 3867 (21)); kauksmas (LVA (Račiupėnų km.); vaitojimas (VEMD 77); baubimas (LTR 1669 (126)). Visus šiuos apibūdinimus vienija gyvūniškumo izotopija. Beveik visuose šiuose padavimuose akcentuojama, kad, norint sustabdyti skleidžiamą garsą, reikia įspėti ežero vardą. Šį siužetą savo tyrimuose panaudojo ir Greimas, atkreipęs dėmesį į pelkėse gyvenantį paukštį. Šį paukštį Greimas tiesiogiai siejo su dievybe – Jaučių baubiu. Baublys (*Botaurus stellaris*), skleidžia neįprastą ir dar palyginti neseniai mokslininkų paaiškintą garsą. Šis paukštis žinomas ir pelkių jaučio vardu (taip vadinamas jis ne tik lietuvių kultūroje). Unikalus šio paukščio baubimas sukelia įspūdį, jog garsas atkeliauja iš vandens. Todėl mokslininkai ilgą laiką nerado paaiškinimo, kaip sąlyginai nedidelis paukštis – gali skleisti tokį žemą garsą: vienos populiariesnių teorijų buvo, kad paukštis garsą skleidė nendrės šiaudą nukreipęs tiesiai į vandenį⁶⁰, kita, kad baublys prieš

⁶⁰ <https://www.roeseliensraimond.com/species-eurasian-bittern/> (Žiūrėta 2022.04.25)

skleisdamas garsą, snapą sukiša į purvynę⁶¹. Šios teorijos buvo paneigtos, tačiau tikėjimas jomis praeityje dar labiau pagrindžia šio paukščio sąsają su vandens stichija. Baublio baubimas iš tiesų gali priminti jautį. Šio paukščio paplitimas ir gyvenimas Lietuvos pelkėse, balose ir kitose drėgnose vietose, gali paaiškinti padavimuose aprašytą ežerų kriokimą ir tai, kad jaučiai bene dažniau nei kiti gyvūnai pasirodo tautosakiniuose pasakojimuose apie vandens telkinius. Aprašydamas Aušrinės mitą, Greimas Jaučių baubį paminėjo kaip vieną iš Aušrinės bandos gyvūnų, pažymėdamas, jog tai paukščio pavidalo, jaučio balsu baubiantis dievaitis.⁶² Toliau besiremiant Kerbelytės katalogu, galima fiksuoti vieną padavimą, kuriame minimas staugimas/baubimas, kurį skleidžia minėti paukščiai ir aprašomas ritualas: „nuo senų laikų yra toks paprotys, jog kiekviena netekėjusi jaunamartė turi tan ežeran raistan įmesti drobės stuomenį kaipo auką baubliams, kad jie nebaubtų.“ (LTR 4900 (43)). Padavime nurodomi ir žodžiai, kuriuos reikia tarti atliekant ritualą: „Ežerini, tau dalalė, nebudink jauną martelę“. Papročio aprašymas priartina šį tautosakinį pasakojimą prie apeiginio teksto, taip jam suteikdamas ryškesnį mitologiską atspalvį. Šis padavimas taip pat išsiskiria nuo kitų, jau nagrinėtų, nes jame įvardinamas konkretus dievybės, kurią aprašė J. Laciskis., 1615 m.,⁶³ vardas – Ežerinis (nėra žinių ar apie tokį dievą ką nors žinojo ir Greimas). Tačiau šiame skyriuje aprašyti padavimų siužetai ir figūros leidžia artėti prie hipotezės, jog vis dar Lietuvoje gyvenantys paukščiai, baubliai, buvo siejami su Jaučių baubio / Ežerinio dievybėmis. Arba, jog pats šis paslaptinę garsą skleidžiantis paukštis dėl savo duslaus bubsėjimo, buvo suvokiamas kaip dievaitis. Ežero dejavimą ir baublio baubimą sieja ir nelaimės pranašystės. Viename iš padavimų (LTR1669(126)) teigiama, kad kriokimas girdisi prieš didžias nelaimes: „bedugnėj prieš badmečius ir turkų vainą taip baubdavo ir [...] sakė, kad dabar bus kokia svieta pavietrė. Ir, teisybė, po metų kilo didysis karas.“ Tautosakoje randama pavyzdžių, kuriais dėl nelaimių pranašysčių kaltinamas ir minėtas paukštis pvz.: „Baubia lyg baublys į sunkius metus“ (LTsV 205). Čia aprašytos Jaučių, Jaučių baubio ir baublio figūros jau yra pasitelktos ir kitų mitinių figūrų, tokių kaip baubas, interpretavime. B. Jasiūnaitė svarstė, kad baubas gali būti degradavusi Jaučių baubio dievybės versija, ilgainiui „virtusi baidykle vaikams gąsdinti“.⁶⁴ Baubo figūrą Jasiūnaitė lygina su maumu, kurio pavadinimo etimologija taip pat siejama su

⁶¹ <https://www.theguardian.com/environment/2022/mar/28/bittern-britains-loudest-bird-back-booming-once-extinct> (Žiūrėta 2022.04.25)

⁶² Algirdas Julius Greimas, „Apie dievus ir žmones: Lietuvių mitologijos studijos: Aušrinė“ in: *Lietuvių mitologijos studijos / Algirdas Julius Greimas*, sudarė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 26.

⁶³ Lina Būgienė, „Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose“, *Tautosakos darbai*, Nr. 11 (18), 1999, p. 21.

⁶⁴ Birutė Jasiūnaitė, „Iš lietuvių mitologinės leksikos: baubas bei jo padermė“, *Baltistica*, Nr. 35 (2), 2000, p. 173.

jaučių ir karvių skleidžiamu garsu: maurojimu. Tiesa, autorė argumentuoja, kad baubas sietinas ne tik su garsu, bet ir formą reiškiančiais žodžiais, dėl to pats baubas turėtų būti kildinamas iš žodžio „baubėti“ – augti, storėti; o ne „baubti“. Pagrįsti ar paneigti šių dviejų veiksmažodžių sąsają reiktų išsamesnių fonosemantinių tyrimų, tačiau abu šiuos žodžius jungia sąsajos su jaučio figūra, o padavimuose pasirodantis lieknų jautelis – baublys ir paslaptingas kriokimas pateikia daugiau įrodymų apie Greimo aprašyto Jaučių baubio egzistavimo galimybes.

4. Pelkės dugnas

Paskutinis pasikartojantis, bet šioje analizėje dar neaptartas siužetas, yra dugno gylio matavimas. Dugno problematika nagrinėjant pasakojimus apie pelkes yra komplikuoja, nes dažnai nurodoma, jog pelkėse esančiose akyse dugno nėra. Tai tampa tarsi viena iš esminių pelkių akių savybių. Viena iš pelkių, nurodytų analizės imtyje, ir vadinasi: Bedugnė (LTR 1432 (632)). Vandens telkinio įsivaizdavimas kaip bedugnio reiškia jo įsivaizdavimą kaip amžiną, nesibaigiantį. Pabaigos nebuvimas – amžinasis gyvenimas, tačiau dalyje pasakojimų apie pelkes pastebima, jog nemažai daliai padavimų herojų rasti pabaigą buvo svarbu. Vienas iš šių padavimų – pasakojimas apie Akląją pelkę:

„O dar vieną kartą, į tą pačią pelkę žmogus atvažiavo kanapius merkti ir jis norėjo tos pelkės gilumą sužinoti. Atsivežė siūlų prie vieno galo pririšo akmenį ir leido į dugną, ir tai dugno nepasiekė. O kaip parvažiavo namie jam naktį prisisapnavo ir par sapną sako: Jau tau daug nereikėjo, kad būtum dugną pasiekęs. Reikėjai tik pridurti nusijuosęs nuo pilvo diržą. O kad būtum dugną pasiekęs ir pats tada būtum gyvas neišlikęs“ (LTR 1437 (193))

Iš teksto pradžioje nurodyto inchoatyvaus laiko – „vieną kartą“, pastebimas pirmasis skirtumas nuo didžiosios dalies jau nagrinėtų padavimų: įvykis, apie kurį pasakojama, nesikartoja. Taip pat neįprastas ir ūkinio pelkės erdvės panaudojimo minėjimas. Žmogus atvažiuoja į pelkę merkti kanapių, tačiau iš siužeto matoma, jog prie pelkės žmogų atvedė ne tik reikmė, bet ir smalsumas sužinoti pelkės gylį. Į vietą žmogus atvažiuoja jau su priemonėmis tai padaryti. Neįvardintas žmogus šiame pasakojime veikia kaip subjektas, kurio vertės objektas – smalsumo patenkinimas. Manipuliacijos fazė vyksta už pasakojimo ribų. Kaip jau minėta skyriaus pradžioje, pelkių dugnas yra gaubiamas paslapties. Devyniuose padavimuose pasakojant apie pelkės erdvę akcentuojama, jog dugno nėra arba jis nepasiekiamas. Būtent paslapties egzistavimas lemia smalsumą išsiaiškinti tiesą. Žmogaus bandymas sužinoti gylį į balą leidžiant siūlu pririštą akmenį – nesėkmingas. Nors vertės objektas padavime nėra pasiekiamas, tačiau fiksuojama jo potencializacija. Po nesėkmingos atlikties fazės paliekama pelkės erdvė. Žmogus naktį sapnuoja balsą, kurio skleidėjas nėra įvardinamas. Balsas praneša,

jog žmogui nedaug trūko iki dugno pasiekimo, reikėjo tik pridurti nusijuostą diržą, tačiau tokiu atveju žmogus būtų pražuvęs. Taigi, jei vien dugno pasiekimas nurodo į mirtį, pelkės dugnas laikytinas mirties erdve. Išsiaiškinus dugno paslaptį, lieka atskleisti ją išdavusio balso tapatybę. Balsas, pasirodantis po nesėkmingos atlikties pelkėje, pasakojime atlieka sankcionuojančio lėmėjo vaidmenį. Jis įvertina subjekto atliktį ir padeda realizuoti santykį su vertės objektu. Žmogaus smalsumas patenkinamas, tačiau tai įvyksta ne realioje, bet sapno erdvėje, todėl subjekto santykis su vertės objektu gali būti apibūdinamas kaip potencializacija (ne-konjunkcija $Sne \cap O$)⁶⁵.

Šiame padavime trūksta detalių, kurios padėtų atpažinti, kokia figūra slepiasi už balso. Panašaus siužeto padavimai leidžia įvardinti, jog sapne kalbėjo ežeras-akis. Viename iš šių pasakojimų – padavime apie Romato pelkę, taip pat matuojamas dugnas (BIP40 = VEMD 171). Lygiai taip pat, kaip ir skyriaus pradžioje pateiktame pavyzdyje, žmonių bandymas išmatuoti gylį su virvėmis ir akmeniu neduoda norėtų rezultatų, o grįžęs vienas iš dugną matavusių vyrų susapnuoja ežeriuką-akį, kuris apie save kalba pirmu asmeniu: „Jei nori mano dugną surasti tai reikalinga septynių žmonių gyvybių“. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pastarajame padavime dugną matavo nesukonkretintas skaičius žmonių, o sapne ežeras-akis perspėja, kad dugno matavimui reikalingos septynios gyvybės. Skyriaus pradžioje nurodytame padavime buvo reikalaujama tik vienos gyvybės, tačiau kaip dugną matavęs nurodytas tik vienas žmogus. Tai leidžia numanyti, kad ežerokšnis reikalauja tiek gyvybių, kiek žmonių nori išmatuoti jo gylį. Sužinoti akies gylį reiškia numirti.

Ežeras sapnuose pasirodo ne tik padavimuose, kuriuose matuojamas pelkės gylis. Pavyzdžiui, pasakojime apie Gintinės pelkę nurodoma, jog, pamiršus ežero vardą, žmogui sapne pasirodė ponaitis, kreipęsis ežero vardu: „jeigu jūs mane vardu nevadinat tai aš visai užaugsiu“ (VEMD 76). Po šio sapno ežeras užauga ir tampa pelke, kurioje lieka ežeriukas – akis. Taigi, antropomorfizuotas ežero pavidalas yra siejamas ne su visa pelkės erdve, o konkrečiai su akimis. Dugno matavimo siužetas padeda pastebėti dar ryškesnę akies, kaip centrinės pelkės erdvės figūros, svarbą ir leidžia atkreipti dėmesį į ežerokšnio, kaip antropomorfizuoto dievaičio, pasirodymą žmonių sapnuose.

Nors pelkės erdvė dažnai siejama su grėsme, tikrasis pavojus slypi ne liūliuojančioje pelkės žemėje, ne tamsiame vandenyje, o po juo. Pelkės dugną gali matuoti gyvas, bet pasiekti gali tik miręs. Jei pelkės paviršiumi vaikšto gyvi žmonės, o akių dugne slepiasi mirtis, tai iš pažiūros nesibaigiantis pelkės akies vanduo – tarpinė erdvė, atskirianti gyvenimą nuo mirties.

⁶⁵ <http://www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/potencializacija#> (žiūrėta 2022.05.15)

Taigi, taip paaiškinamas pelkės erdvės vertikalus pjūvis: minkštas pelkės paviršius (gyvybė) - > pelkės / akies vanduo (ne-gyvybė ir ne-mirtis) -> dugnas (pabaiga, mirtis). Išnagrinėjus paskutinį pasikartojantį padavimų apie pelkes siužetą, galima apibendrinti gautus duomenis ir pateikti išvadas, nurodant, koks pelkių erdvės įsivaizdavimas atspindimas lietuvių liaudies padavimuose.

Apibendrinimas: pelkės išsidėstymas erdvėje ir jai būdingos savybės

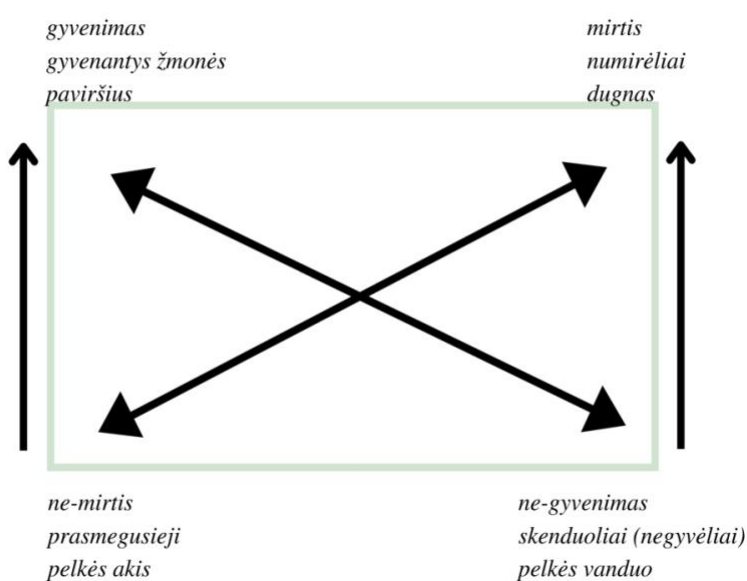
Ir su gamtos, ir su kultūra siejamų objektų transformacijas pateikiančiuose padavimuose pastebima įtampa tarp viršaus ir apačios, dangaus ir žemės erdvių, tačiau vanduo šioje erdvėje gali judėti visomis kryptimis. Tiesa, kai visas padavimo veiksmas vyksta žemės paviršiaus plotmėje – fiksuojamas tik vertikalus judėjimas (Bažnyčia/miestas arba iškyla, arba prasmenga). Padavimuose apie susisiekančius ežerus pateikiama detalių, nurodančių, kad pelkė yra susijungusi su kitais vandens telkiniais, tačiau, priešingai nei ežerai ar upės, ji užakusi, įgavusi uždarumo savybę, tačiau pelkės centras – akis – visada lieka atviras (iš dalies gali pasirodyti labiau atvira nei ežerai, kadangi pelkių akivarai (ežerokšniai) apibūdinami kaip niekad neužšalantys, priešingai nei ežerai, paprasti tvenkiniai). Grįžus prie susisiekančių ežerų siužetų, svarbu paminėti, jog pelkės vandeniui, esančiam požemyje, taip pat būdingas dinamiškas judėjimas. Nors pelkėse vanduo susisiečia su kitais telkiniais, susisiekančiais vandenimis gali judėti tik jaučių (retsykiais ir arklių) figūros. Pelkė pateikiama, kaip bedugnė, toks požiūris formuojamas dėl to, kad pelkės dugno žmogui nelemta pažinti. Dugnas yra tikroji mirtis. Ši, iš pažiūros bedugno pelkės akivaro, pabaigos sąvoka pagrindžiama ne tik padavimuose pasakojamais siužetais, bet ir Greimo pastebėjimais. Taigi, nors pelkės figūratyviai siejamos su begalybiškumu, jų pabaiga iš tiesų egzistuoja. Pelkę iš kitų erdvių išskiria ir joje pasireiškiantys audityviniai reiškiniai, kurie sietini ir jaučių figūromis.

IŠVADOS

1. Didžiojoje dalyje padavimų liudijama apie ežerinę pelkių kilmę, suponuojant, jog debesys, ežerai ir pelkės yra tos pačios kilmės vandens formos, kurias skiria santykis su laiku ir ežero, kaip subjekto, santykis su vertės objektu. Šiuo principu, daugeliu atvejų pelkė suvokiama kaip ežeras, praradęs tapatybę (arba niekada jos neįgijęs).
2. Pelkės erdvė padavimuose turi aiškią struktūrą, kuo arčiau centro – tuo erdvė tampa labiau utopine, sietina su pavojumi. Pats centras – tai mitiška akis, pelkei, kaip

užsivėrusiam ežerui, suteikianti atvirumo. Akies išskirtinumas aiškiausiai pastebimas padavimuose apie pelkėse prasmegusius miestus ir bažnyčias, nepaisant to, kad šis siužetas nėra išskirtinis padavimams apie pelkes.

3. Pelkė pagrįstai gali būti vadinama tarpine erdvine ne vienu aspektu. 1) Pelkė tai tarpinė erdvė tarp vandens ir žemės elementų; atvirumo ir uždarumo sferų. 2) Pelkė gali būti pereinamoji erdvė tarp skirtingų vandens pavidalų – debesų ir ežerų. 3) Ir svarbiausia, padavimuose fiksuojama įrodymų, kad pelkė – tai tarpinė erdvė tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių. Apibendrinant padavimų analizės atradimus, galima papildyti Greimo jau brėžtą kvadratą, kurio semantinė ašis: gyvybė vs. mirtis.

Pav. 2

Gyvenimo sfera siejama su žemės paviršiumi (viršumi), o mirties – su po begaliniu vandens sluoksniu besislepiančiu dugnu (apačia). Ne-gyvenimo sferoje Greimo įvardintus negyvėlius padavimų apie pelkes atveju papildė skenduolių figūra, o Greimo neįvardintoje ne-mirties sferoje atsiranda prasmegusieji (kurių prasmegimo priežastis ir po šios analizės lieka gaubiamas paslapties). Skenduoliai, kaip ir kiti negyvėliai, velniai – pasirodo pačioje pelkės erdvėje. Tuo metu prasmegusieji su bažnyčiomis pelkės akyse yra uždaryti, tarsi šulinyje, ir laukia savo išvadavimo, jų perėjimas iš ne-mirties atgal į gyvybę padavimuose aprašytas kaip galimas, tačiau niekada neįgyvendintas.

4. Padavimai, kaip pereinamoji grandis tarp sakmių ir realių atsiminimų, yra medžiaga, kuri mažiau už kitus žanrus nagrinėta lietuvių tautosakos tyrimuose, tačiau padavimų tekstų analizė gali padėti pabaigti kai kuriuos nebaigtus lietuvių mitologijos rekonstrukcijos darbus ir pagrįsti juose pateiktus teiginius.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SARAŠAS

1. Butkus, Vigmantas, Rūta Stankuvienė, *„Pelkė Lietuvių Kultūroje: [Interdisciplinarinės Konferencijos, Vykusios Dzūkijos Nacionaliniame Parke, Marcinkonyse (Varėnos Raj.), 2005 m. Spalio 7-8 d., Dalyvių Pranešimų Pagrindu Parengti Straipsniai]*, 2008.
2. Būgienė, Lina, „Mitinis vandens įprasminimas lietuvių tautosakoje ir tikėjimuose“, *Tautosakos darbai*, Nr. 11 (18), 1999.
3. Gimbutienė, Marija, *Baltai priešistoriniais laikais*, Vilnius: Mokslas, 1985.
4. Greimas, Algirdas Julius, „Apie dievus ir žmones: Lietuvių mitologijos studijos: Pratarinė“ in: *Lietuvių mitologijos studijos / Algirdas Julius Greimas, sudarė Kęstutis Nastopka*, Vilnius: Baltos lankos, 2005.
5. Greimas, Algirdas Julius, *Baimės ieškojimas*, sudarė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos Lankos, 1999.
6. Greimas, Algirdas Julius, *Tautos atminties beiėškant. Apie dievus ir žmones*. Vilnius–Chicago: Mokslas, 1990.
7. Jasiūnaitė, Birutė, „Kūno trūkumai kaip velniavardžių motyvuojamasis požymis“, *Tautosakos darbai*, Nr. 44, 2012.
8. Jasiūnaitė, Birutė, „Iš lietuvių mitologinės leksikos: baūbas bei jo padermė“, *Baltistica*, Nr. 35 (2), 2000.
9. Jasiūnaitė, Birutė, *Lietuvių velniavardžiai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
10. Kerbelytė, Bronislava, *Lietuvių liaudies padavimai*, Vilnius: Vaga, 1970.
11. Kerbelytė, Bronislava, *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.
12. Kerbelytė, Bronislava, *Žemės atmintis. Lietuvių liaudies padavimai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.
13. Racėnaitė, Radvilė, „Folklorinė atmintis: retrospektyvus santykis su vieta lietuvių liaudies sakmėse“, *Tautosakos darbai*, Nr. 46, 2013.
14. Razauskas, Dainius, *Bažnyčia prasmegusi Kulionių piliakalnyje*, Vilnius: Petro ofsetas, 2017.
15. Sankauskienė, Renė, „Kas gi ta pelkė?“ in: *Lietuvos valsčiai: Kupiškis*, sudarė Aušra Jonušytė, Vilnius: Versmės leidykla, 2017.
16. Sendžikaitė, Jūratė, Leonas Jarašius, „Ar tikrai pelkė – tik žemės podukra?“ in: *Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymai (IX) Augalai Baltų religijoje ir mitologijoje*, sudarė: Radvilė Racėnaitė, Daiva Vaitkevičienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.

17. Šeškauskaitė, Daiva, „Pelkės mitologijoje ir etnografijoje“, in: *Patrauklios kaimo aplinkos išsaugojimas ir formavimas*, Sargeliai: Kruenta, 2013.
18. Šmitienė, Giedrė, *Kokios krikštynos, toks ir gyvenimas*: <https://mamoszurnalas.lt/kokios-krikstynos-toks-ir-gyvenimas/> (Žiūrėta 2022.05.12)
19. Vaitkevičienė, Daiva „Greimo mitologijos tyrimų takais.“, *Tautosakos darbai*, Nr. 53, 2017.
20. Vaitkevičienė, Daiva, „Susitikimas su vandenimis: sakralinės sutarties požymiai“, *Lituanistica*, 1996.
21. Vaitkevičienė Daiva, Vykintas Vaitkevičius, „Naujojo Daugėlišio padavimai“, *Tautosakos darbai*, Nr. 5 (12), 1996.
22. Vaitkevičius, Vykintas, *Senosios Lietuvos šventvietės Aukštaitija*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2006.
23. Vaitkevičius, Vykintas, *Senosios Lietuvos šventvietės Žemaitija*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 1998.
24. Vėlius, Norbertas, „Lietuvių mitologijos rekonstrukcija“, *Tautosakos darbai*, Nr. 2 (9), 1993.
25. Vėlius, Norbertas, *Ežeras ant milžino delno: lietuvių liaudies padavimai*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mintis, 1995.

Internetiniai šaltiniai:

1. Lietuvių kalbos žodynas: <http://www.lkz.lt/?zodis=pelk%C4%97&id=22126230000> (Žiūrėta 2022 04 10)
2. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/pelk%C4%97?paieska=pelk%C4%97&i=bcd09eee-5627-4e43-8d63-d4f8a87ffa45> (Žiūrėta 2022 04 10)
3. Visuotinė lietuvių enciklopedija: <https://www.vle.lt/straipsnis/ostija/> (Žiūrėta 2022 05 12)
4. Avantekstas: <http://www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/potencializacija#> (Žiūrėta 2022 05 15)
5. Lietuvos paviljono 2018 m. Venecijos architektūros bienalėje puslapis: <https://www.swamp.lt/> (Žiūrėta 2022.05.20)
6. MO muziejaus parodos „Gyvūnas-žmogus-robotas“ gidas: <https://gidas.mo.lt/turai/issamus-gidas-po-paroda-gyvunas-zmogus-robotas/pelkiu-intelektas-2018/> (Žiūrėta 2022.05.20)

Nagrinių padavimų šaltiniai:

1. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Sakytinės tautosakos skyriaus Pasakojamosios tautosakos katalogas-kartoteka
2. Lietuvių tautosakos archyvas

Summary

Banguolė Žalnieriūnaitė, *The Swamp Space in the Lithuanian Folklore: A Semiotic Analysis of Local Legends*

In recent decades, scientists from various fields have become more interested in the space of the swamp. Meanwhile, this space has not received special attention in the discourse of Lithuanian folklore sciences. One of the possible reasons for this: the swamp is rarely mentioned in folk songs or fairy tales. Much more often, swamp space appears in legends and curses. Although there are scientific papers investigating individual plots or images of local legends, so far there are no studies which object is the space of the swamp. The purpose of this paper is to fill this niche. The object of the master's thesis is - the swamp space in Lithuanian local legends. The aim of this work is to reveal how the swamp is depicted in local legends and what kind of relationship of Lithuanians with the swamp space is reflected in them. As local legends are a genre that maintains a strong bond with reality, after analysis it is found what place the swamp could have occupied in the traditional Lithuanian worldview. By using the semiotic tools hypothesis that the swamp was perceived as an intermediate space enabling the transition from one area to another – is proven. The spatial properties of swamps that prove this are presented in the analysis of local legends.

PRIEDAI

IŠRAŠYTI PADAVIMAI

Nuoroda patogesniai priedo skaitymui: [priedas](#)

<p>Siužetai: 1. Kilmė iš gamtos srities objekto/erdvės transformacijos: 1.1 Neįmintas ežero vardas; 1.2 Atspėtas pelkės vardas; 1.3 Pelkė, atsiradusi atspėjus ežero vardą; 2. Kilmė iš kultūros srities objekto/erdvės transformacijos: 2.1. Bausmė už nuodėmę; 2.2. Bausmė už praeiksmą 2.3. Pelkė - praeiksmo pasekmė; 3. Figūros ir reiškiniai vykstantys pelkės erdvėje: 3.1 Skenduoliai; 3.2 Dingę kūmai; 3.3 Nuskendę gyvūnai; 4. Dugno matavimas 5. Kita</p>	<p>B. K. Motyvas</p>	<p>Pelkė (<i>kai nurodyta</i>)</p>	<p>Padavimo tekstas arba santrauka (<i>pilni tekstai pažymėti šviesia oranžine, santraukos pilkšva. Pilni tekstai iš katalogo-kartotekos pateikti kabutėse, perrašyti iš archyvo be</i>)</p>	<p>Signatūra</p>
<p>1,1</p>	<p>Ežeras atskrido ir kabojo ore, kas nors pasakė žodžius, primenančius ežero vardą - ežeras nukrito</p>	<p>Burokiškė</p>	<p>"Seniai labai seniai kaip pamena seni žmonės, pasakojo, kad atūžė, atkiaukė debesys ir vienas mažas vaikas sako, buruokiškė, debesys nukrito ir toje vietoje paliko ežeras. Dabar ta vieta išdžiuvo ir paliko dumblinai."</p>	<p>LTR 69 (620)</p>
<p>1,1</p>	<p>Ežeras atskrido ir kabojo ore, kas nors pasakė žodžius, primenančius ežero vardą - ežeras nukrito</p>	<p>Liepynų</p>	<p>"Liepynuos, kur yr dabar pelkaitė, tai, sako, seniau, kad vieną sykį pamatė žmonės atūžiant debesį. Ant vidurio lauko ganėsi atklys. Tas arklys tik sužvengė ir krito tiesiai ant jo tas</p>	<p>LTR 1692 (66)</p>

			ežeriuks. Gerai, kad pasitaikė da nedidelis, o kanėtai būtų visą kaimą apliejęs."	
1,2		Notigala	"Važiavo boba ten kur dabar Notigala, ten vis kaukdavo išgirdo kaukiant ūkiant Reikia atspėti vardą. Oi tu Notigala, notigala ir atsivėrė bala dabartinė Notigala. Tadu nebesivaidano labai."	LTR 4260 (135)
1,3	Ežeras atėjo debesies pavidalu, žmogus šaukė jautį/karvę/kiaulę ir netyčia pasakė ežero vardą - jis nukrito.	Dubė	"Seniau čia nebuvo nė kokios Dubės. Tai vietoj kur dabar ji, tysojo lyguma. Bet žemė nebuvo kieta. Po velėnos plutu telkšojo ežeras. Vienu kart Dubėj pasigirdo didelis kriaukimas. Žmonės pradėjo kalbėt, kad esą, jei ežeras pradėjo nerimauti ir nerimaus tol kol nesuraros vietos išsiliet. O išsilies tadu, kad kas suminės jo vardą. Toj vietoj, kur dabar Uosinto ežeras, seniau buvo pieva. Tenai žmonės ganydavo galvijus. Tinai kartu ganė galvijus viena mergaitė. Beganant vienas jaučias atsiskyrė ir ėjo sau. Mergaitė jį subarė pašaukdama vardu - Uosintai, kur tu? - Su tais žodžiais kriaukimas Dubėj virto griausmu ir toj vietoj buvęs ežeras ėmė lietus pievon, kur mergaitė ganė galvijus. Mat to ežero vardo būta kaip tik Uosinto. Ežerui persikėlus naujon vieton senoji induba, nuo to ano ir pavadinta Dube, o Uosintas taip ir išliko Uosintu."	LTR 2989 (199)
1,1		Keršučio	Kur dabar yra Keršučio bala, anksčiau buvo ežeras. Ganė merga jaučius. Pradėjo kažkas šniokšti. Žiūri - ežeras ateina. Pradėjo varyti jaučius: "Kerši!" Ežeras	LTR 1318 (39)

			sustojo, nes merga įspėjo jo vardą.	
1,1		Laidzika	Trakų aps. yra pieva Laidzika. Tenai buvo ežeras, bet išėjo į Jiezną. Ten piemenė ganė jaučius ir sušuko: "Stok, Juodi!" Ežeras nusileido.	VLL 148
1,1		Bubinė	Toje vietoje stovėjęs debesis ir žmogus, užlipęs ant kryžiaus, spėliojęs ežero vardą, bet neišėjo. Debesis nuslinko į Kurėnų kaimo laukus. Ten žmogus sušukęs jaučiui: - Juodi, kur eini?! Kritęs debesis ir toje vietoje atsiradęs Kurėnų ežeras.	KŽA 274
1,1	Ežeras atėjo debesies pavidalu, bet negalėjo nusileisti. Žmonės žinojo, kad ežeras nusileistų/nurimtų, jeigu jį pavadintų vardu. Žmonės spėliojo vardą, bet jį ištarė atsitiktinai	Ežerėlio	"Galų Vaidlonų ulyčios skai pamiškėj neišbrendama bala. Jos pavadinimas - Ežerėlio bala. Seneliai sakydavo, kad seniau ateidavę ežerų debesai, kriokdami, pilni undenio ir sustoję unt kurio daikta kriokdami, laukdami, lyg žmonės išmins jiems vardą. Tai ir šie, ant Vaidlonų "Ežerėliai balas" kriokęs, kriokęs, bet nebuvę kam išmint vardas tai nuėjęs tolyn. A, kad būtų atsiradęs koks nors žmogus, kad būtų pasakęs jau kokį vardą, tadu jis būt likęs unt šitas vietas ir palikis ežeru. Pav., Vižūnų ežerui pasakę "tegul bus vyža" ir po šiai dienai Vižūnų ežeras vadinamas "Vižunkos ežeru". Mat seniau ežerai visi pavirtę iš tam tikrų debesų. Ateidavęs debesys kriokdavęs, pilnas undenio, sustodavęs kur nors, ant kurios vietos nori likt ir tol kriokdavęs, kol jam koks nors žmogus pasakydavęs kokį nebūt	LTR 1350 (63)

			vardą, tada tas debesys likdavęs ir palikdavęs ežeras"	
1,1			<p>Rokiškio apskrity ir valsčių, Žiobiškio parapijoj, 10 km nuo Rokiškio, 5 km. no Žiobiškio, na minėtų mestelių žiemų - rytų pusėj stovi mūsų kaimas Vaidlonai. Kaimo valdomas žemės bendras plotas apie 400 su viršum dešimtinių. Ta plota petų ir žemių šalyse stovi aukštumos ir šlaitai, a tarp tų šlaitų pasidara žemumų tarpai. Dabar tose žemumose stovi ūkininkų pievos, vadinamos Galine lunkela, Vidurine lunkela, Priekine lunkela, Dapšalunkė, Ežerėlio bala ir par buvusią Rokiškio grafa Pšerdžieskia mišku ainuntis upelis vadinamas Paberžuonis.</p> <p>Ir per visas šitas lunkelas iš rytų į vakarus teka upela vadinama Beržuona. Prajusiais metais Priekinėj lunkelėj vienas ūkininkas kosė sodželku. Iškasė sieksnį gilumą, ar kitų sieksnį sukišė gilyn ir vis da nepasekė gala. Vienas tarpas (durpes).</p> <p>Pasiroda, kad šitų lunkelių, kurias dabar stovi pievom, seniau būta ežeriokų. Iš aukštumų, iš kalnų yra ainunčių bent keletas griovių, undenio išgraužtų. Jų vardai: Būka griovys, Gilupys, Kiaulupys ir kiti. Tarpu Dapšalunkės ir Paberžonia stovi bala ape vienu dešimtinį plotą, vadinama Ežerėlio bala. Kaip senųjų padavimai saka, unt tas balas buvis atąjis</p>	LTR 1504 (40)

			debesys ir kriokis ilgų laikų, kad kas išspėtų ją vardų. Jeigu but kas išspėjęs, būtų tas debesys lėkis unt tas balas ir būtų atsivėris ežeriokas. Bet nebuvi kas išspėt vardą ir debesys nuvėjis tolyn . Vaidlonų ulyčia buvus unt pusės didesnė, negu kad dabar.	
1,1		Skynimėliai pelk. (nlk)/ Užumarkis	Didžiuliškėse yra bala, vadinama Užumarkiu, Skynimėliais. Toje vietoje staugė dvylika dienų ir naktų. Boba Jonienė žinojo vardą. Jeigu ji būtų spėjusi, būtų buvęs ežeras. Visi žmonės prašė, kad spėtų vardą, bet ji nespėjo, nes jai reikėjo nueiti iki tos vietos: atsivertų ežeras ir ji prapultų. Ir dabar dar staugia, jeigu užėina šuo ar varna, tai kiaurai sulenda ir prapuola.	LMD 316(6)
1,1		Nlk.	"Ėjo žmonės sykį į atlaidus. Ėjo baisiai daug, kad marhuoj tik iš vieno ir baigta. Visi žmonės pamatė, kad atūž, atjuoduoju baises debesys, juods kaip smala, nė galo nė krašto nematyti, verd tik viens vanduo. Žmonės parsigando ir nežino kur dingt, o senesni žmonės atminė, kad seniau taip buvę, jie puolę ant kelių ir Dievus tas marias nuvaręs kitur. Puolė visi žmonės ant kelių ir marios uždamos suko, suko. tik kraščiukas teteko ir tai vandens ligi kelių prilijo."	LTR 1692 (64)
1,1			"Na, jeigu pamatydavo kada, kad eina debesys didžiausi, tai sakydavo, spėkim vardą, kad neužkristų ant kaimo ar ant kur. Tegul krinta ant miško. Tai spėdavo vardus ir įspėdavo. Ant miško ir nukrisdavo tas,	LTR 4047 (54)

			sakydavo debesų vanduo ir palikdavo, sakydavo, tyručiuoja vanduo, ar čia vardą įspėdavo, žmonės spėdavo"	
1,1			"Vo šita Lietauka vadinasi. Ežeras ėjo. Nu tai man babutė sakė, kad saka: - Ažeras aina. Lėksim žiūrėt, aina ažeras! A vanduo ėja. Iš kitur i ėja vietų kur rast. Nu ir mindinėja vardus: Kaip vardas jo. Niekas neįminė. Aina aina vanduo. Nuėja nuėja nieks neįminė. Nat atsistoja palei Galvonus. Aina jau kaimas. Ans įminė vardų jo ir atsistoja. Ir dabar ažeras. Ir dabar ažeras"	LTR 5092 (124)
1,1	Atėjęs ežeras nerimo/nesileido žemyn, žmonės spėliojo vardą, bet negalėjo atspėti, nepažįstamas žmogus, aklas senelis pasakė ežero vardą - šis nukrito. Žmogus prigėrė/apako/praregėjo	Plynė	"Prieš 50 metų žmonės kalbėjo, kad kažkoks <i>Sarmanoje</i> gyvenęs žmogus žinojo to ežero vardą. Kalbėjo, kad jei tas žmogus to ežero, kurio vietoje esanti Plynė, pasakys vardą mirsiąs. Jis prieš savo mirtį perspėjęs, kad toje vietoje nebūtų žmonių ir gyvulių, nes jeigu jis suminės to ežero vardą, ežeras staiga vėl atsirasiąs, iškilsiąs. Prieš pat savo mirtį tas žmogus siuntė pasiuntinį pažiūrėti ir perspėti, kad toje vietoje nebūtų gyvulių nė žmonių. Bet grįžtančio pasiuntinio nesulaukęs tas žmogus mirė, nesuminėjęs ežero vardo. Taip ežeras ir neatsiradęs. To ežero vardo ir dabar niekas nežino."	LVA, Noragėlių km.
1,3		Darynas	"Yra padavimas, kad tos pievos vietoje buvo miškas ir ežeras. Žmonės nežinojo ežero vardo. Jie spėliojo ir atspėjo. Kai atspėjo, ežeras pražuvo.	LVA, Gaspariškių km.

			Prasiskyrė kalnai ir ežeras nutekėjo į Utenos miestelį."	
1,3		Tyruliai	"Seniau Tyruliai vardo neturėjo. Buvęs tai labai didelis ežeras. Palei tą ežerą ėjęs aklas žmogus ir sakęs: koks čia ežeras? Čia ne ežeras, o tyrulys" Tada pasigirdęs balsas iš ežero: "Tu įspėjai mano vardą ir nuo šios dienos užanku, o tu atanki". Taip ir atsitikę. Senis praregėjęs, o ežeras ėmęs užakti"	BIP87=VEMD78
5	Burtininkas ėjo, o ežeras sekė paskui, kur burtininkas sustojo, ten ežeras	Jiezdabalė	"Viens senis Vaitakiemy 1860 m. siūlėsi už jo išlaikymą užleisti jiezdabalę vandeniui. Seniau buvo joj vienas <i>kėnys</i> . Pasibijoję žmonės ir nepriėmė/ Jiezdabalė yra paskutinioji bala prieš Seinų ežerą. Gal būt senis galvojo užtventkti vandenį, kuris suteka iš aukštesnių balų, kaimas turbūt tikėjosi žuvų."	LTR 4575 (316)
3,1	Upelyje kas nors prigėrė - išsiliejo ežeras	Purvių	Buvo dvaras. Vairavo ponas su karieta ir nusmego. Nuo to laiko pasidarė bala	LTR 3409 (124)
1,3		Aklažeris	"Varkaliuose buvo raistas Aklažeris ty ir šaltinis „Akis“. Tai ty pirma ežeras buvo. Ale raganiai atminė jo vardo ir jis ištekėjo, tai dabar jis Galvio (Šnipelių) ežeras. A tas ravas, kuriuo tekėjo tai labai žymus ir dabar."	LTR 6167 (279)
1,3	H. neatsargiai naujaoja magišką priemonę	Didelis raistas	"Kitados čia buvęs ežeras. Kartą pro ežerą važiuavęs ponas, kuris ėminęs ežero vardą (vardas žmonių nežinomas). Po to ežeras šniokšdamas išbėgęs vakarų link ir apsistojęs miške, kur ir dabar yra"	LVA, Davonių k.

4		Akloji	"O dar vieną kartą, į tą pačią pelkę žmogus atvažiavo kanapius merkti ir jis norėjo tos pelkės gilumą sužinoti. Atsivežė siūlų prie vieno galo pririšo akmenį ir leido į dugną, ir tai dugno nepriešiekė. O kaip parvažiavo namie jam naktį prisapnavo ir par sapną sako: Jau tau daug nereikėjo, kad būtum dugną pasiekęs. Reikėjai tik pridurti nusijuosęs nuo pilvo diržą. O kad būtum dugną pasiekęs ir pats tada būtum gyvas neišlikęs"	LTR 1437 (193)
4	H. įtikina A, kad jis A pavojingas	Romato	Kuršonių kaimo žmonės pasakoja, kad senovėje (Romatos) raisto vietoje buvęs miestas. Vėliau šis miestas nuskendęs, virtęs pelke, raistu, ir tik buvusios bažnyčios vietoje atsiradęs ežeriukas - Romatos akis. Keli žmonės, surišę daug vadelių, virvių ir pririšę gerą akmenį, norėjo išmatuoti ežeriuko gylį, bet dugno nepasiekė. Vienam iš matavusių prisapnavęs ežeriukas-akis ir pareiškęs: - Jei nori mano dugną surasti, tai reikalinga septynių žmonių gyvybių. Taip ir likęs paslaptingo ežeriuko-akies gylis neišmatuotas.	BIP40 = VEMD 171
1,1	H nepaveikia personažo ar objekto ypatingu veiksmu / priemone	Gimtinės	"Gimtinės" bala buvusi ežeru. Tik seneliai gyveno gyveno ir užmiršo kokiu vardu ežerą vadinti. Prisisapnavę kai kam: gražus ponaičiukas sako, jeigu jūs mane vardu nevadinat tai aš visai užaugsiu" Ir kas kartas užauginė, tik liko ežeriukas kaip akis, o	VEMD 76

			visur tik liunga, kaip perynas"	
1,2		Ilgašilio	"Ilgašilio balose prie Pačiaunės vienkiemio, netoli vieškelio yra ežeriukas, kuriam vardo niekas nežino. Jei kas pasakytų jo vardą, tai visos apie Čiauną ir kitos balos atsivertų palikdamos vienu ežeru"	LTR 1248 (79)
1,1		Karališkių	"Tarp Trilusių ir Karališkių yra raistas, sako, seniau buvis ežerėlis. Dabar užkeiktas. Kas kas jo vardų atmint, tai i ve būtų ežeras. Tas ežeras buvis net lig Kačinočiškėj."	LMD I 183 (125)
1,1		Onušio	Prie Onušio miestelio yra bala. Senovėje ten buvo atėjęs ežeras, bet neatpėjo jo vardo.	VUBR 62 / 11028
1,1		Papurvinės	Prieš kokį keturiasdešimt metų Masiokuose apie balandžio mėnesį, kai tik saulė leidžiasi nuo Papurvinės lig Baltiškių girdėdavosi lyg kas lekia ir rėkia: "Oi, oi, oi...!" Ir taip kas vakarą atskambėdavo, nuskambėdavo ir vėl nutildavo. Vieną kartą ėjo žmogus per tą ganyklos aikštę ir išgirdo, kad atrėkia tiesiai į jį. Jis sustojo ir klauso. Girdi, kaip visai netoli lekia kas per šerkšną - čiarkš, čiarkš, čiarkš. Bet nematyti nieko. Masiokų vyrai taręsi paklausti balso, ko jis reikalauja, ale nesusitarę. O po kelių metų tas vaitojimas išnykęs. Sako, ten būtų ežeras atsivėręs. Dubarų žemėj seniau taip pat rėkė. Rėkdavo baloj ir už Teletnikų. Sakė, atsivers ežeras, bet neatsivėrė. Niekas, matai, neatpėjo vardo.	VEMD 77

1,1		Pečlieknio balos	"Žmonės pasakoja, kad girdėdavęsis kauksmas ir jei kas būtų atspėjęs vardą tos balos būtų pavirtusios ežerais."	LVA (Račiupėnų km.)
1,1		Skerdimų	"Nuo Skerdimų į rytus yra didelė pieva - durpynas. Ten seniau buvęs ežeras, bet neturėjęs vardo. Ežero vanduo Skerdinių vietoje kriokęs, rėkęs, kad duotų kokį vardą. Jeigu kas būtų ežerui vardą davęs, tai būtų pasilikęs iki šiai dienai. Todėl ežeras išgraužęs kalnelį ir išbėgęs, o toje vietoje liko durpynas"	LVA (Jurkupių km.)
1,1		Skerdynų	"Skerdynų balose girdėdavę šauksmus, jei būtų atspėję vardą, būtų tapę ežeras. Neatspėjus vardo, pasiliko bala"	LVA (Stalėriškių km.)
1,1; 3,1; 3,3		Šaltabarščių	"...Ale ana jam vardo nenuspėja ir ježeras vėl pranyka. Kai ježeras pranyka, žmonės nuvėja žiūrėt. Nuvėji vada mergų su jaučiais prigėrusių, a vidury pievas ir dabar yra liūnas. "	LTR 601(12)
		Užumarkis	žr. Skynimėliai	
1,1		NLK.	Visi ažerai, katrie dabar pavirtę liūnais, yra užkeikti, dėlto jie ir užaugo. Jei kas atspėtų jų vardą, tai tie liūnai ir vėl pavirst ažerais	LTR 1045 (123)
5	H. nepasinaudoja patirtimi	Plynoji	"...Paskui atsirado toks svetyš-vokietukas su skrybėle ir sako: "Valykitės - svečių bus." Ta žemė liugo - atsirado ežeras."	LTR 5052 (9)
3,3	H. stebi nepaprastų objekto savybių apraiškas	Keryvų k.	"Toj pačioj Keryvų kaimo pušynės Bedugnėj prieš vienus metus pradėjo kažį koku balsu kažį kas šaukti. Vasarą smarkiai šaukdavo: "Bū-ū-ū-ū-ū", kad net visa pušynė skambėdavo, o žiemą tai nesmarkiai dejuodavo: "Ai-ii, ai-ii".	LTR 1669 (126)

			Tam kaime gyveno šimtametė senikė ir ji pasakė, kad toj bedugnėj prieš badmečius ir turkų vainą taip baubdavo ir ji sakė, kad dabar bus kokia svieto pavietrė. Ir, teisybė, po metų kilo didysis karas. Po karo vėl toj bedugnėj nebaubė nieks."	
3,1; 3,3		Dubsčių ež.-bala	Žiemą važiavo per balas žmogus. Įvirto su arkliu į vieną duobių ir pragaišo. Negreit jį rado žmonės, net Dubičiuose ežere. Pripažino, kad tas pats žmogus.	LTR 4302 (95)
3,1	Susisiekiantys ežerai	Dilgynė pelkė	Pasakojo mano mamos mama. Ajo ji su savo mama. Čia, Kriūkuose prie miško yra tokia bala, vadinama Dzilgynė. Toj Dzilgynė yra vadinama bedugno, susisiekia su Dusios ažeru. Buvo taip, kad sugovė žuvį ir prisirišo jai skambutį - tai sugovė Dusios ažeri. Tai ajo ta senutė su maža mergaite, priej prie tos Dzilgynės, ir išplaukė kokia tai mergaitė su kupareliu, sako: "Semk!" Tas kuparėlis pilnas aukso. Ir toj mergaitė sako: "Semk!" O toj motera nusgando. Antrąkart sako: "Jei sakau, tai semk kuoj gali!" Toj pripuolė ir pasėmė rieškučiom aukso iš to kuparėlio. Trečią kart vėl sako "Semk" Bet ji nebesėmė. Tas kuparėlis tuoj užsidarė ir pasinėrė dugnan. Ir grimzdamas pasakė: "Tavo laimė, kad nesėmei trečią kartą" Ji tą auksą ir parsinešė	LTR 3457 (42)
3,3		Skutulė raistas	"Matiešonių kaime prie fermų, netoli Žemaitkiemio yra raistas Skutula. Žmogus arė. Pora jaučių	LTR 4441 (35)

			Skutulėj suklimpo, o išnešė in Nemuną po Milašausku"	
3,3		Velnio liūnas-Nemunas	<p>Padavimas apie Rimkaus šaltinį. Buvo dar Jogminiškių dvaras. Žmonės kumečiai dar arė jaučiais. Kitą kartą mano pusbrolis didelio išarti. Buvo karšta. Jaučiai užtroško ir puolė į tą šaltinį. Jaučiai nuskendo. Nu, jau visi atėjo graibyti, bet nieko neberado. Tik po kelių dienų tuos jaučius rado išplaukusius ties Bružeis. Todėl ta vieta yra užsiaalikusia žinoma velnio liūnu.</p>	LTR 2851 (14)
3,3		Bala-Nemunas	<p>Padavimas apie jaučius. Dar caro laikais vienas ponas turėjo daug dvarų. Vienas iš tų dvarų tai buvo Jogminiškių dvaras. Tame dvare buvo apie 200 ha žemės. Ponas to dvaro pavedę prižiūrėti kumečius vienam ūkvedžiui Strumilai. Tame dvare dar laikė jaučių, kuriais dar sunkiuose darbuose dirbo. Bet štai vieną kartą vienas kumetis varė visus jaučius girdyti į didelę balą. Bet du jaučiai tuoj slinko į balos vidurį. Tada kumetis labai nusiminė nutarė eiti pažiūrėti baloje jau nieko nebuvo matyti. Po dvejų metų, kaip nuskendo jaučiai, ties Jaučiakiais. Netoli rado du jaučius. Žmonės galvojo, kad tie patys, kur nuskendo baloje Jogminiškių dvare. Dabar, kur buvo didelė bala, auga graži pieva, iš kurios žmonės turi daug naudos.</p>	LTR 2851 (309)
3,3		Raistas-Nemunas	"Siponių kaime žmogus arė jaučiais. Tie užgiliuvo, lėkė in raistą. Dugno raiste pataikė in akį ir nuskendo. Su visa	LTR 2141 (45)

			žagre išėjo Jaučkonysė in Nemuną."	
3,3		Laukagalio k. raistas	"Raistas, tam raiste sako gali paskęsti - kaip ėjo su dviem arkliais, tai net Nery išplaukė. Gal važiavo, kur, kad inlindo į griovį... tai Neru išplaukė. Tai sako tu atsargiai."	LTR 6241 (168)
3,3		Akloji	"Šilinės girininkijoj yra pelki vadinama "Akloji", kad būk vyna syki veršis ėjo gerti ir kaip kitos karvės pakumšėjo jis į tan Akląją, įkrito, palindo po samanomis ir tik po kelių dienų negyvas išplaukė į Klaipėdos kraštą Viešvilės malūno šliūžę."	KŽA 199
3,3	Gyvulys prigeria viename ežere/pelkėje, o jo lavonas išplaukia kitame ežere.	Prapulduobė	dvaro miške yra kelios labai gilios duobės. Jų dugno nesimato. Žmonės jas vadina Prapulduobėmis. Pasakojama, kad jose vestuvės paskendusios. Buvę taip. Vieną kartą prie Bulnoravos miško važiavusios į bažnyčią vestuvės - Staiga atsivėrusi žemė ir visus prarijusi. Atsitikę taip todėl, kad jaunieji norėję susituokti be tėvų palaiminimo. Kartą į vieną tų duobių įkritęs jautis ir po kiek laiko išplaukęs Baisiogalos dvaro ežere (Keliolikos kilometrų atstumukas)	LTR 368 (187)
3,3		Paperevka	Paperevkoj buvo ežeras. Vienas žmogus ten nakvojo. Sakė, žydą nešė velnias. Sako, kad Paperevkos raiste nuskendo jautis. Paperevkos raiste nuskendo bulius, o rado Vilkokšnio ežere. Jie susisiečia.	LTR 6241 (37)
3,3	Teiginiai. Ežeras yra atėjęs debesies pavidalu./ Pievos / pelkės vietoje buvęs ežeras, bet išėjęs kitur.	Aklažerys	Vienas ūkininkas bėdavoja, kad pieva jo kas tai nei šiočia, nei tokia. Tai jis dar sapnuoja per sapną ir	LTR 5114 (33)

			<p>kad taryt jo pieva toj pavirtus vandeniū, kas tai irstosi po tą vandeniū.</p> <p>Nu tai dar jisai gi nu atbunda ir šneka šeimynai savo. Sako: - Vot sapną tai sapnavau, kad ne kokį labai. - Sako: - Ar tai mūs pievą galētū gi užsemt. Tai dar jo šeimyna pažiūro, sako: - Ana tikrai va vanduoju liūliuoja. Nu tai kap liūliuoja, tai liūliuoja. Čia tai tikrenybė. Nu tai gerai. Jis pasižiūro, pasižiūro - nu ažaras, nu ot ažaras. Nu kiek metų pabūna, viską. Užeina kas tai, voro koks, aukštuma, ir tas vanduoju vėl išaj, tik likį tas. Nu tai vot raisčiukas, tai da aš kap jau stojau ganyt, piemgalys, tai, būdavo, arklių nelaidžia, ba klimsta, reikia traukt vyram. O mano diedukas kap dar jau bernavo, tai, reiškia, karvė ir keturiolika buliukų nuskendo. Toj karvė buvo pakilus, reiškia, nu ir kap ją vijosi ir nuskendo. Tai vot taip ir pavadintas, reiškia, Aklažerys. Tai jį dar va trys metai kai nusausingo.</p>	
1,1		Bognaris	"Kap tai te buvo kokia bogna prasivėrus viršuje. Ir buvo pušis pasodyta. Būk tai buvo ežeras Rimietis ir kada tas ežeras išėjo, tai būk ta bogna ir užgijo. Tai ir Bognaris"	LTR 3517 (2781)
1,1		Dvišakis	"Žmonės pasakoja, kad seniau čia buvęs ežeras, bet persikėlęs. Suvalkije ir dabar jis ten yra ir vadinamas Dušra"	LVA Einorių k.
1,1 ; 3,1		Kakšbalis	"Kakšbalis tai didelė bala, tur ant 30 pėdų storą kartą pelkės, dabar jau kone sausas su viršumi vedančiu keliu. Pasakojama, jog	SchLG p. 202 = BsV p. 378

			<p>senovėj tos balos vidurij, didis begugnis ežeras buvęs, dabar jau sumažėjęs; tame ežere velnenka jau ant septintos geležinės krašės sedėjus, o prieš kitą orą su krase ant ežero viršaus iškildavus ir tad su visa bala iškopdaves, šešes krases jau prasedėjusi, o su prasedėjimu devintosos geležinos krases svieto gals busęs. Teipjau matydavę apie tą bedugnį, ipačes perpietėj tris mergeles vaikščiojant"</p>	
4			<p>Kur dabar Kakšbalis, senovėje buvusi giria, kurioje daug beržų ir vinkšnų stovėjo. Sykį didelė vėtra visą girią išlaužė. Ant medžių pagavo augti samanų - taip bala atsiradusi. Ir dabar joje daug šiekštų yra. Anoj girioj buvo daug ežerų, kuriuose pirmiausia pagavo samanų augti. Ir dabar ten randasi atviri ežerai, bedugniais vadinami. Sentėviai ilgomis kartimis ir virvėmis, akmenis pririšę matavo ir dugno negalėjo rasti. Vieną nedėdienę Kakšių gaspadoriai sumazgijojo vadžias, akmenį įrišo ir žemyn leido. Kai mažne visas vadžias įleido, vadžias iš rankų ištraukė ir bedugny pradingo. Kitą rytą kas savo vadžias čystas rado savo pastaldšaly bekabant. Šitam kalkšbaly iš senų gadyinių yra velnenka, kuri vienam bedugny ant geležinės krasės sėdi. Sykį ji laivą iš debesies nuplėšusi ir dabar jame gyvenanti. To laivo masto viršūnę senieji yra matę. Dabar ant tos viršūnės</p>	

			<p>atsiradusi maža salutė iš samanų. Tą velnenką iškilusią sentėviai yra matę. Senieji persigabeno čerknygininką, kad velnenką iš balos išvartytų. Kai jis nuėjęs pasakė norįs ją išvartyti, ji atsakė, kad išeidama ji savo ponystę išplatintų ant visų <i>Isros paarę</i>, iki Kraupiškio tilto, o prie Laukagalių po tiltu savo krasę pastatytų. Geriau ji pustoj baloj tepasilieka! Be to, ji, iškeliaudama iš tos balos atkištų skylę, kuri didele arklio galva užkišta, per kurią visas balos vanduo ištekėtų ir visi kiemai nukentėtų. Kai ji susėdės geležinę krasę, tada bus sūdna diena. Toj baloj buvę daug udniūkščių, tos velnenkos vaikų. Jie ateidavo į Kakšių karčemą pas jaunimą, žaliais rūbais apsirėdę, šokdavo su mergomis. Jų sopagai užmynus buvo tušti, atpažinus jie prapuldavo. Tie velniūkščiai yra daugelį žmonių, keliavusių pabaliais, nudobę, sugnaibę, sukandžioję. Mėsa nuo kaulų nuplėšta, drabužiai samanų prikimšti. Arba jie ateidavo pas akėtojas, dedamiesi pažįstami ir išprašę arklių, nujodavę į balą ir paskandindavę arba pasijodę paleisdavę. Paskui iš kytro visi ir neduodavo arklių. Kartą vyrai, dengę stogą, matė, kaip ėgerių kaprolius ant <i>priekaus</i> juodžio, perjojęs kiemą, tiesiog į balą nujojo, kur nė vienas žmogus joti negali.</p>
--	--	--	--

1,1		Kulšava	Seniau čia buvo ežeras, kuris staugdavo. Kartą jis išplėšė gilų griovį, kuriuo ir dabar srove - na mažytis upeliukas ir vanduo išbėgo į gretimą Nevėžos ežerą.	LVA Desiuškų km.
1,1		Kvėso	<p>Tarp Raudondvario ir Vilkijos yra didokas Kvėso kaimas. Kaimo laukuose yra didelis Kvėso raistas, kuris kasmet pavasarį vėl tikru ežeru virsta. Senieji Kvėso gyventojai šneka, jog senovėje raisto vietoje yra buvęs Kvėso ežeras. Tas ežeras seniai, niekas nebepamena kada, ėmęs ir išlėkęs sau kur kitur. Nuo to laiko ežero vietoje pasidariusi klampi bala. Dabar toje vietoje yra didelė kupstynė Klampyne vadinama. Ežerui išėjus tame raiste užsigyveni užkeikti baubliai, tokie paukščiai kur baubia. Čia jau nuo senų laikų yra toks paprotys, jog kiekviena netekėjusi jaunamartė turi tan ežeran raistan įmesti drobės stuomenį kaip auką baubliams, kad jie nebaubtų. Jeigu jaunamartė pagailės baubliams stuomenio, tai jie baubia, baubia ir baubia kaip kokie nelabieji be paliavos skerdžiami ir jaunesiems naktimis neduoda nė užmigti. Kai tiek jaunamartė nunešusi meta drobės stuomenį ežero vieton <i>kai stoja ir baubliai baubti</i> :Meta sakydama: Ežerini, tau dalalė, nebudink jauną martelę.</p>	LTR 4900 (43)
1,1		Micaičių	Kalbėdavo seni žmonės, kad prie Micaičių buvęs ežeras ir išėjęs į Varputėnus. Palei vieškelį ten nukritęs ir iki šiolei tebėra.	LTR 4943 (146)

1,1		Pyšta	"Toje vietoje, sako, buvęs ežeras, kuris pralėkęs ir išlėkęs"	LVA Besčių km.
1,1		Puolimų raistas	"Prie Aukštojos kalno, tai ty Puolimų raistas, ir čia buvęs Švenčiaus ežeras, a tik paskui jis nuėjo"	LTR 6167 (37)
1,1		Samaninė	"Samaninė. Bala. Ežeras staugė tris dienas. Tas ežeras nuėjo ant Anykščių, o čia užaugo"	LTR 3867 (21)
1,1		Semeliškių	"Pas mus Semeliškiuos toks liūnas yra. Tai ten grybus renka, uogas, samanas iš ten veža. Tai senovės žmonės šneka, kad ten ežeras iškils. Ten didelė ta pieva, ji ne sausa, ten toks liumpėjimas yra."	LTR 3785 (210)
1,1		Šilė	"Seni žmonės pasakja, kad Šilė seniau buvusi ežeru. Iškasus griovį ir paleidus vandenį į Varšuvį, vanduo nutekėjęs į upę, bet pakilęs į padebesius ir uždamas nulėkęs pas Šiaulių miestą ir ten nusileidęs."	LVA Drąsukučių k.
1,1		Tyras	"Pasakojama, kad ten, kur dabar yra Tyras, senais laikais buvęs ežeras, kuris iš tos vietos prisikėlęs ir nusileidęs už kilometro į rytus, kur dabar yra Kašučių ežeras."	LVA Kašučių k.
2,1		Aklažeris	"Kalesnykų miške yra didelis užakęs raistas vad. Aklažeriu. Seniau ten buvo didelis miestas, kurį valdė žiaurus valdovas, bet jį dievai nubaudė ir jį su miestu nugramzdino į gelmes ir ten pasidarė ežeras, kuris per daugelį metų užako. Dabar ten likusi tik akies pavidalo skylė, nuo ko ir vardas Aklažeris. Ten dabar aplinkui yra labai didelių akmenų, tai miesto žymės. Apie tą akį spinduliu 10 metrų	LTR 2698 (19)

			žemė supasi ir arti prieiti negalima. Kur ta akis tai, sako, buvo bažnyčia, nes dar neseniai žmonės girdėję varpų skambėjimą iš tos akies."	
2,1; 3,1		Pelkynas Magdė	<p>Tarp Adutiškio ir Vasiūnų laukų yra pelkynas. Ir tenai, pasakoja, kad būvo dvaras anksčiau, i važiuo važiavo ponia. Gyveno ponia Malugdiva. Ir jie susiruošė bažnyčion. Liepė tarnam, kad užkinkytų arklius ir, reiškia, nuvežtų ją. Tarnas atvažiavo su arkliais, laukia laukia, nesulaukia. Atėjus sako: Ponas, sako, važiuokim greičiau, nes sako, - ant mišių pavėlinsim. A ponia sako: "Mišios tai nesvarbu, be tik un poniško obiedo suspėsime". Tada atajo ponia. Jau atsisėdo ir važiavo per tiltų, ir tas tiltas prasmego, ir arkliai prasmego, ir ežeras tas užsiraukė, tik vienas vežikas liko gyvas. Ir dabar, nuo to laiko, yra vadynamas takis pelkynas Magdė.</p>	LTR 4433 (81)
2,1		Kalnyčių balos	<p>Kalnyčių ūkininko Aužbikio žemėje yra labai didelės balos, tos balos dabar yra apžėlusios. Ūkininkas Aužbikis pasakoja, kad senais laikais čia yra buvusi bažnyčia. Netoli nuo bažnyčios buvusi karčiama. Velykų rytą, kai apie bažnyčią ėjo procesija gėrę smuklėje latrai sumanė ir jie padaryti "procesiją". Vienas pasiėmęs kačergą, kitas degtinės bonką su čerka, dar kitas šluotą ir eina dainuodami šlykščias dainas. Staiga apsiniugė dangus ir</p>	LTR 2077 (467)

			<p>trenkė į tą miestelį perkūnas ir miestelis nugrimzdo į žemę. Ta vieta, kur bažnyčia buvo, niekad neužšąla. Kaip tas miestelis vadinosi, niekas nežino.</p>	
2,1		Kalnyčių plk.	<p>Kalnyčių kaime, ūkininko Aužbikio žemėje yra labai didelės balos, tos balos dabar yra užžėlusios. Ūkininkas Aužbikis pasakoja, kad senais laikais čia yra buvusi bažnyčia. Netoli nuo bažnyčios buvusi karčiama. Velykų rytą, kai apie bažnyčią ėjo procesija gėrę smuklėje latrai sumanė ir jie padaryti "procesiją". Vienas pasiėmęs kačėrgą, kitas degtinės bonką ir čėrką, dar kitas šluotą ir ėję dainuodami šlykščias dainas. Staiga dangus apsiniaukęs ir trenkė į tą miestelį perkūnas. Kai perkūnija trenkė, tai visas miestelis su karčiama nugrimzdo į žemę. Liko tik didelė skylė. Kartais, kai akmenį meti, tai, rodos, akmuo įkritęs lyg į vario lentą atsimušdavo.</p>	LTR 2273 (4)
2,1			<p>Toks yr miškiuks ir tokia, jau dabar kad ir ne taip žinoma tie, kokia ir apaugusi, nuo ir tuokia dedelė įlenkė, įlenkę, įlenkė i tame, pri galo tuo miškiuko, pri pat kelia. Tin sakydavo ka karčiama buvo, šnekėdavo, ko jau teta Neli-ko užturėti ėjen aplink bažnyčią, nuo tie papuolia dainavo vendinias dainas e būtu ir pagrimzdė, ir pagrimzdus te karčiama ir palekus su tokia įlenke didžiausia. Jau dabar beškį medžiai ir apaugę.</p>	LTR 4828 (87)

2,1			<p>Dabar 'vans', karčiama ir Kvėdarnos apylinke, reikės apskriti sakit, buv senais laikais. ir paskendusi karčiama. Ir anas tai ir ta vieta ir ta, gal anas, gal mikercija ie iaro medžiose ta vieta. Tai ir to vieto ir apels. Kad eini pijuoka aplink onto karčiamą Velykų sutumeti. Vieni suvej pri bažnič - ėje so rėkia ruoms, antra, ti, vat pijuokka, gerdami su dərkekėmis išėję aplink tuo karčema. Tuos, va, kap sak, prie restarana. No T'ans, tie ras, ir gaidis sugiedojęs. A tam ras - i gaidys sugiedojis, ta karčiama su tais nesas girtuokliais i nugrimzdo. I šindej tep skamb, toks skambesis kad ir o man patek žingeidęs i paklause, ar į ta karčemą noskendose, tuo senel, kur šimtą dvidešimt penkes metus dab suskaitė, kad šimta tores, ar šimtą dvidešimt penkis. No, kai toks. jaunols to sakan, to kaip jes sauslauke kaimes firims ir auges "Jok to esi girdėjęs ten karčiama, mano tėvų tėvai i šnekėj. Dabar rn stodents nes kes tr.</p>	LTR 4836 (69)
2,1		Paupynio k. bala	<p>Netoli Upynos miestelio, Paupynio kaime, yra tokia bala, kurią iš visų pusių supa žvyriniai kalnai. Tame įdubime žmonės kalba, kad smuklė nugrimzdusi. Ji nugrimzdusi dėl to, kad per Velykas, kai kunigas ir visi žmonės ėjo per prikėlimą aplink bažnyčią giedodami Velykines giesmes, tai latrai smuklėje nutarė pasityčioti iš kunigo ir žmonių giesmių. Visi</p>	LTR 2273(96)

			<p>smuklės latrai pasiemė kačergas ir giedodami taip pat šventas giesmes, kunigo giedodami ėmė eiti aplink smuklę, kaip kokią bažnyčią, o katalikų bažnyčią ir Dievą išjuokė ir išniekino. Už tą Dievas supyko ir leidęs bausmę tam visam miesteliui. Tą patį Velykų rytą per prikėlimą, prasivėrė žemė, bažnyčia ir miestelį prarijo žemės kiaurymė. Prarijo bažnyčią su besimeldžiančiais žmonėmis ir smuklę su besijuokiančiais ir besityčiojančiais iš Dievo ir bažnyčios latrus. Beliko tik įdubimas su beblizgančiu vandeniu, kuris vėliau virto bala, su beaugančiomis viksvomis. Toje baloje dar seniau buvusi tokia skylė per kurią vaikai akmenis ir girdėdavę lyg tokį balsą, kad atsimušdavę į blikinį bažnyčios bokštą. Tas įdubimas dabar tebėra priaugęs jaunų berželių. Tarp aukštų žvyrynų kalnų. Tuose kalnuose bekopinėdami žmonės rūsius iškasdavę kaulų, Tai reiškia, kad tos bažnyčios būta, o kur iškasama žmonių kaulai, tai yra buvę bažnyčios kapai. Kur per senus laikus visi senovės kryžiai yra jau supuvę ir išnykę neberodydami, kad čia yra kapai ir sena nugrimzdusi bažnyčia.</p>	
2,1		Šepetos	<p>Padavimas apie Šepatą. Kur dabar Šepata tai seniau buvęs didelis miestas su bažnyčia. Bet žmonės gyvenę čia labai nupuolę doroj, taigi Dievas nubaudęs</p>	LTR 573 (69)

			<p>tą miestą su visais jo gyventojais. Vieną šventadienį belaikant kunigui mišias per pakėlimą ostijos visas miestas prapuolęs, o vietoj jo atsiradęs gilus ežeras, kuris su laiku užaugęs samanomis. Dabar kasmet vieną sykį tas miestas su visais gyventojais išsikeliąs aikšten, bet greit ir vėl prapuoląs. Dau iš senųjų ir dabar tiki, kad laike jo pasirodymo, suspėtum įbėgęs paskambyti bažnytiniu varpeliu ir jis paliktų aikštėje.</p>	
5			<p>"Velykų rytą bažnyčia išsikelia. Tada jeigu kas suspėtų į bažnyčios zakristiją įbėgti ir paskambinti signaturka, tada bažnyčia daugiau nebeskėstų ir žmonės, kurie yra bažnyčioje, būtų išgelbėti. Nors daug kas matė išsikėlusią bažnyčia, bet iki šiol dar niekas į bažnyčia <i>negėjo</i>: arba nesuspėjo, arba bijojo. Kartą Velykų rytą iš Šalnakundžių pro Pašepetį ėjo moteris. Ji pamatė iš Šepetos išsikėlusią bažnyčia, o aplink bažnyčia einančius žmones. Tada ji bėgčia bėgčia į Kupiškį nubėgo pas kleboną ir jam papasakojo ką mačiusi. Tada klebonas jai pasakęs, kad reikėjo tuoj <i>gesti</i> į bažnyčia ir paskambinti signaturka - tada bažnyčia daugiau nebeskėstų, o dabar bažnyčia ir vėl nugrimzdo ežeran".</p>	LTR 2993(5)
5			<p>"Už 4 verstų nuo kupiškio yra bala vadinama Šepeta. Ji užima didelį žemės plotą, ji apdengta samanomis ir</p>	LTR 219 (96)

			<p>nedidelėmis apušėmis. Joje laidoja pakaruoklius ir šiaip ne savo mirčia mirusius žmones. Laikas nuo laiko čia išsikelianti didelė bažnyčia ir jeigu tuo laiku paspėsi jai įeiti kas___ žmogaus ir pazvanyti varpeliu, tai bažnyčia nenugrimzdų atgal žemes."</p>	
5			<p>"Netoli Kupiškio yra toks prakeiktas lieknas, juodasai lieknas, Šepeta vadinasi. Kaip visi išein į pamaldas užsikel bažnyčia, ir žmonys ein aplink. Gana vaikai ir mata, kaip užsikel bažnyčia. Seni žmonys saka, kad reik tiek paskambint, bėgt vidur paskambint ir paliks, nebenugrimstų. Kaip tik prabuva pro pietų laiką, pranyksta. Piemenys matė, kaip ji užsikelia, po to pranyksta - ir lieka vanduo lygus."</p>	LTR 3835 (416)
5			<p>Velykų rytą bažnyčia išsikelia. Jei paspėsi įlėkt bažnyčion ir varpeliu paskambint, tai ji daugiau nebuskęs. Jei nepaskambins, ji pabuvus ir vėl nuskęsta. Vienas žmogus laukė, kada bažnyčia išsikels. Laukdamas užmigo ir nepamatė, kaip bažnyčia išsikėlė. Ir liko nepaskambinta - bažnyčia vėl nuskeno.</p>	LTR 4852 (93)
5			<p>"Nebuvo Šepetos balos, ti buvo bažnyčia. Reikia velykų rytu nueiti į vidurį bolos pamatysi bažnyčios bokštus, plūduriuoja ir tokia virvė pluoštas. Ale niekas neatsivožija patraukti pradėtų skambinti varpai. Taip senieji sako, girdėji taip ir yra. "</p>	LTR 4260 (133)
2,2			<p>"Nuo Kupiškio į pietų rytus eidami, prieinama</p>	LTR 2993 (6)

			<p>bala. Tyrulį /Hochmal/, turintį arti tūkstantį ha ploto, kurio aukštuma lygi su buvusios pirmosios medinės Kupiškio bažnyčios bokšto aukštumu. Iš Šepetos viršukalnio balos vidurio matydavosi Kupiškio bažnyčia. Šepetos vietoje labai seniai buvęs didelis miestas. Vidury to miesto stovėjusi šventykla. Mieste gyvenusi našlė su dukterimi. Duktė visoje apylinkėje buvusi gražiausia mergaitė. Vieną kartą, atginus galvijus vakarop namo, mergaitė pasigedusi veršiukų. Motina paliepusi savo dukrelei eiti surasti jų. Duktė ieškojusi tų veršiukų tris dienas ir tris naktis ir neradusi. Pailsusi, išvargusi, išalkusi ji bevaikščiodama taip užpykusi ir įėjusi į miestą, prakeikusi jį, sakydama: "Kad tu skrodžiais žemės nueitum". Dievas išklauses mergaitės keiksmo ir miestas skrodžiai žemėj nuėjęs, ir toj vietoj pasidaręs šitas ežeras, apaugęs krūmais. Dabar toje vietoje šiandieną beliko tik bala. Kad toj vietoj iš tikrųjų būta ežero, tai parodo Tyrulio vidury užsilikusios akys su tamsiu vandeniu; vandeny jokio gyvio, jokios žuvelės, jokio kirminėlio nėra ir nesimato dugno. Tos akys žiemą neužšąla. Kartą Pašepečio pievas žmonės šienavę. Buvęs sausas šienapjūtis. Pjovėjams tekę gilią duobę kasti, kad vandens rastų, pasiektų. Ir kada, prisikاسus balto molio sluoksni, buvęs</p>	
--	--	--	--	--

			<p>rasrtas gražiausios mergaitės akmens kūnas, t. y. suakmenėjęs. Jai drapanos jau buvo supuvę, bet ilgi juodi plaukai dar tebebuve, kaip buvę. Žmonės tą mergaitės kūną vėl tuojau užkasę, kadangi spėję, kad tas kūnas buvęs kaip itkos mergaitės, prakeikusių miestą. Lėvenyje buvo keletas sietuvų, gilių, plačių, verpetingų vietų. Mėnesienos naktimis raganos, anot žmonių, subėgdavusios drapanų vėlėti. "</p>	
2,3			<p>Seniau, kur dabar Šėpata, tai ti buvo kolnas toks, dabar ti bala, reiškia. Ale kad ir bala, vistiek no tolo kai žiūri, vistiek kalniukas to bala Šėpata. O seniau tai buvo, soko, sausa ir stovėjo tinai bažnyčia.</p> <p>Nu ir paskiau tą bažnyčių koks tai ponas prokeikė. Ko jom tinai neapatiko bažnyčia to, ar ti kunigas nusidėjo, ir... pasokė tas ponas, kad to bažnyčia kiaurai prasmagtų. Nu ir pradėjo darytis bala toj vietoj, minkštyn, minkštyn to žėma, tokia liūnyna pasidora, ir to bažnyčia skindo, skindo, ir nuskindo. Nu ir paskiau pasokė, kas tai pasokė (nebažinau kaip pasakyt), kad, reiškia, to bažnyčią isikeldavo Velykų rytų jinau viršun, ir jeigu paspėsi įlakt ton bažnyčion ir su varpeliu paskambint, tai to bažnyčia daugiau nebanuskys, o jeigu nepaskumbis, tai ji pabūva kiek isikėlus ir vėl nuskišta. Nu tai atsirodo vienas toksai žmogus, kad jis jau</p>	LTR 4852 (93)

			laukė, kadu to bažnyčia isikels. Ir laukė, laukė, ir užmigo, ir nepamota, kadu bažnyčia išikėla, tēp ir atliko nepaskumbinta, ir vėl nuskindo.	
2,3		Antatiškės	"Antatiškyje buvo miestas ir bažnyčia. Ši miestą ir bažnyčią prakeikė ragana. Vietoje bažnyčios atsirado ežeras, o vietoje miesto atsirado miškas. O miško medžiai neauga."	LTR 4097 (96)
2,3		Antaveršio	Mūsų šieželka - apskrita bala. Buvus čia bažnyčia. Ją užkeikė ir ji prasmego. Atsirado bala. Dabar liko tik duobė. Ten, sako, vakare rodydavosi koki <i>pastrokiai</i> . Kai buvau nedidelis, ten buvo daug vandens. Vanduo išėjo seniai, tai buvo apie kalėdas. Brolis ajo iš Aukštadvario ir pamatė, kad nėra vandens. Tik nežinia, ar jis išėjęs - ar viršum, ar apačia. Ten baisu aiti. Kai dar buvo vandens, buvo koks stalas iškilęs. Kai ganėm vaikai, mėtėm akmenis. Negreit burbulkės iškyla - gilus. Šventadienį mėtė akmenis, tai iškilo koks žvėris juodas. Kitas žmogus irgi mėtė akmenis į šieželką, kai ajo į Aukštadvarį. Kai grįžo, tai pamatė du berniukus ant akmens. Jie grasino jam. Tai po to sirgo žmogus.	LTR 4551 (4)
2,3		Žydiškių km. raistelis	"Man baba lojino (vyro matka), kad, sako, kadaise, senų senovėj tai, sako, rūmai stovėjo, o paskiau prakeikė ir nuskendo tie rūmai, ir va. Pasidarė taistai, tai teisingai, ar gal melavo? Kas jį čia žino."	LTR 6167 (209)

5		Ežerėlio bala, Vaidlonai	...Seniau kaimas buvo — didesnis ir vadinos Tulipniai. Nuo karo, sunaikinusio pusę kaimo, kaimą ėmė vadinti Vaidlonais. Prie kelio ant Vaidlonų ir Deksnių laukų rubežiaus stovi karaliaus kalnelis. Čia buvo užmuštas karalius. Kapelių kalnelyje buvę kapai, kaulų randa ir dabar...	LTR 1504 (40)
5		Vogtiltė	"Žalpių kaime buvo vadinama buvo vietuove, vadinama Vogtilte. Aplinkui visur pelkės tykšnodaca, tik išdžiūdava jos į pačius karščius. I dar vis būdava sūkurys tuokia pelke, ažuolų pri šalin suaugusiu. Ta būdavo kada buvįs koksai tiltas varinis gražus, viena pusė plokščia, kita kaip apvali. Ir lygtai kaip sapne dar prisimenu, kad pro tą tiltą vaikai landydavo, kada būdava giedra. I tą tiltą nežino kas kuokias tai metais, kas pavogė. Jau gal vokiečiai, kaip arti sienos, ką viską vuogdavo prieš karą, suviryt dėl šaudmenų, dėl ko. I palika ta vieta Vuogtilte. Tik dabar bus jau išdžiuvusi, dėl to ka jau viskas išsidirbė, <i>išsitrumėrava</i> . Kai molis paskui buva nukastas, dar un vis anas metų dar tik tuokia žeme, dar tik tuokia siaura smiltis tuokia vandenine, da šienavo."	LTR 4639 (115)
5		Vyskupraistis	"Man diedas porijo apie byzkupo paliavone prieš Valakavičiaus, todėl ir aš paporysiu, ir kodėl ty yr vadinimas raistas "Byskuparaistis:. Tai buvo labai seniai. Parankovą turėjo ponas Žilius. Kai seniau ponai nieko nedarydavo, tik	LTR 1580 (402)

			paliavodavo, taip iš Žilius rozą. Pardavė didelę paliavonę. Toj poliavonioj buvo ir vienas byskupas. Žmonės jau iš anksto manė, kad gali būt kas blogai, bo byskupas paliavojo. Na iš pusiau paliavojimo meška stvėrė tų byskupų ir ėmė drąskyti. Žmonė kū nedarė ir neapgynė. Meška jį sudraskė į mažus šluotelius. Kitų dien atvažiavo daug kunigų, da daugiau ponų,"	
5		Dundekliai	"Čia pa irgi pas mus vadinasi viena vieta Dundeklis. Nu, tai, kai žmonės seni seni pasakojo, kad ten kas tai būk tai, kai dundėjo. Būk tai kokios ten fejės vaikščiojo, arba burtininkai kokie - ir dundėjo. Nu, no to laiko vadinasi jis pavadintas Dundekliai."	LTR 4310 (95)
5		Geležinė valka	"Senovėje šioje valkoje buvo gelažinių varlių (su kauliniu kiautu) - nuo jų ši bala gavo "geležinės valkos" vardą."	LTR 869 (1388)
5		Pekliamūšis	"Du km. nuo Daujėnų į vakarus, pamiškėj yra lieknas. Seniau per jį parvažiuoti buvo labai sunku. Žmonės iš miško turėdavo vežti šieną, o kito kelio nebuvo, kaip tik per tą liekną. Kol persiperškindavo arkliams ir nugaros baltos pasidarydavo. Pradėjo vadinti jį "pekla", o paskui "Pekliamūšiu."	LTR 888 c (761)
5		Pustančinės krūmai	"Daujėnų valšč. netoli paties miestelio buvo bala, apaugusi krūmais. Jos niekas negalėdavo išbristi, nes labai dubdavo. Jos vidurį tepasiekdavo tik paukščiai. Pustančine	LTR 889 c (763)

			pavadino nuo žodžio pustynė, pusta. Dabar ta bala yra jau nusausinta ir krūmai išrauti ir padaryta dirbama žemė".	
5		Skambantysis	"Už Pailių (Krupių v.) pri Sielens pelkės y toki graži lankelė. An tuos lankeles užeis ka sutrenksi su kuoja, a su kuo ke palka, ta girdieties apačiuvo skambant, dan-n dan-n. Alėka žinotum keip skamb. Roduos ką apačiuo būtų kuokes gelžis, a varpai. Deltuo ta vieta žmonuos išauke skambantysis. I puo šiai dienai, tebie Skambantysis !"	LTR 2377 (19)
3,3		Skerdimas	"Norių kaimo galulaukėje, prie Nemeikšiūnų namų rubežiaus dabar dar yra laukuose žemės įlinkimas, kaip dubnas. Kadaise buvęs panašus į mažą ežerėlį, apsuptą miškais. Vietovę tirščiau apgyvenus, miškus išnaikinus, pasidarė tik pelkė, kuri būdavo labai klampi. Noriečiai laikydavo ten ganyklas, ganydavo bandas ir arklius. Tankiai pasitaikydavo, kad neprižiūrint gyvulių nuklupdavo į pelkynus ir nuklimpdavo. Prie tokio nuklimpusio gyvulio priedavo tik pakloję lentas, gailėdamiesi gyvulio kankinimosi jį paskersdavo. Kadangi tokių paskerdimų tankiai kartodavosi, tai ir minėtą pelkyną praminė "skerdynu". Kiti pasakoja, kad tų pelkynų apylinkėse gyvena plėšikai ir žudydavę žmones, pakeleivius. Tai nuo to praminė "skerdymu"."	LTR 3116 (1094)

5		Žalčiarastis	"Nu, tas Žalčiarastis Čižiūnų kaime kur yra vadinamas, nu tai sunku pasakyt, ar tai gal kažkada ir buvo žalčių, ir buvo žalčių, bet jis labai išsiraitęs. Išsirangęs, toks siauras raistas, siaura pieva, nu, kurią ir vadina žmonės Žalčiaraisčiu. "	LTR 4561 (69)
3,1		Bobalieknis	Panevėžio apskrityje ir valsčiuje yra Paliuniškio dvaras. Netoli to dvaro miške yra bala apie kurią pasakoja tokį padavimą. Vieną kartą važiavo į namus iš šliubo vestuviniškai. Privažiavo jie mišką. Tada svočia ir jaunoji panorėjo eiti į balą atsigerti. Kiti liepė joms eiti, o jie žadėjo jų palaukti. Jos abi nuėjo ir neatėjo labai ilgai. Tada laukiantieji ėmė šaukti. Sušuko iš miško jų balsas. Bet jos neatėjo. Tada jie antrą kartą sušuko ir atsiliepė visai silpnas balsas. Jie dar trečią kartą sušuko laukiantieji, bet niekas neatsiliepė. Tada jie nuėjo pažiūrėti ir tik terado jų papuošalus Nuo to laiko ir ta bala gavo savo vardą.	LTR 768 (340)
3,2		Kūmis	"Apie Kūmį yra šioks toks padavimas. Kūmai važiavo ir išmetė iš paduškos vaiką ir prigirdė. Nuo to laiko, tą vietą pramynė kūmis".	LTR 3098 (36)
3,1		Balceriškių	"[Kas čia nuskendo?] - Ponas, išėmė jau negyvą (negyvą), a karieta tai neprisimenu, nekalbėjo, kad atrado ("Karieta") kad Lietuvos laiku žiūrėjo, nieko tenai nerado".	LTR 6241 (135)
3,1		Balceriškių	"Čion, sako, vo, tenai, va už plento lig tai sakė buvęs kadaise ežeriukas	LTR 6241 (136)

			" - Nu, lyg tai, sako, buvo ežeriukas, ir ty kas tai nuskendo, nu. <i>Veseilė</i> kokia ar kas (aš irgi girdėjau, kad šnekėjo čia, ele sakė, buvo, ponai važiavo, sakė ar pora arklių ir čia nuske..."	
3,1		Balceriškių	"O čia, va, galiuke yra, tai ten, sakė, kad nuskendo. Tai jau čia tai aš jau neprisymenu. {kaip pasakodavo?} - Nu, pasakodavo, kad palaukit, va, čia Bendaraikoj yra, toks ežeriukas, pasakodavo, kad, reiškia, čia, važiavo ponas su karieta, sako, paskendo anoj, tai vis čia pasakoja, o šitam mažiuke, kur miške, tai gal ten (..)"	LTR 6241 (137)
3,1		Dapkevičiabalė	"Perėjus per Rudnią čia yra tarp kalnų ežeriukas. Tai tokis Dapkevičius važiavo pirmą dieną velykų ir išvirto. Ir maisto turėjo šventyt, tai viskas išbyrėjo. Ir praminė: Dapkevičiabalė it Dapkevičiabalė ir po šiai dienai."	LTR 3517 (2670)
3,1		Jono ežeras	"O čia, va, no, kur pareina kelias, o kitoj toks žemumas, čia buvo ežeras, ir čia paskendo Jonas, čia Jono ežeru ir vadina. Dabar sausa, aria, nu buvo juokas toks. Ponas Jonas, ir čia paskendo tas Jonas, a dabar sausas visai, ežero nėra. (Ežero nebuvo, a tik taip pavasarį užėjo) ir vadina Jono ežeras. Nu važiavo, girtas buvo, gal buvo ką, ir paskendo, vot."	LTR 6241 (140)
3,1 ; 3,3		Kulys	Šituo kalnu yra Adutiškio kelias. Už namų yra Kulys - daug ten paversmių. Ten seniau buvęs tiltas,	LTR 4475 (166)

			ąžuoliniai stulpai. Ten seniau buvęs tiltas, ąžuoliniai stulpai. Ten įgriuvo Katerina su ketverta arklių nuo to tilto ir nesutapėjo.	
3,1		Mergabalė	"Prie Gurun yra tokia Mergabalė. Kų ty padarė merga, ir instūmė jų ton balon. Dabar ką soželka, ana buvo gilė"	LTR 3863 (117)
3,3		Bareikiškių km. akis	"Bareikiškėse Akis ir dabar yra, ežeras ten buvęs. Tai sako, ganėjosi karvė tenai, ir veršiai du vijos, ir nuskendo visi. Dar kartu, atrodo, ir piemuo."	LTR 6167 (95)
3,3		Bedugnė	Juozapaičių kaime yra pievelė, o joje - maža duobė be dugno. Seniai ten ganė dvare galvijus ir du buliai įkrito. Įkrito ir niekas jų nematė. Žmonės sako, kad ten yra vartai į pragarą.	LTR 1423 (632)
3,3		Kalėvankis	"Kada tai atsivedusi kalė prigirdė savo vaikus šioje baloje - nuo to ir vardas "Kalevankis""	LTR 869 (1384)
3,3		Mergiogala	Šeduvos valsčiuoj, prie Prastavonų kaimo yra bala vadinama Mergiogala. Labai seniai, tenai nuklimpo arklys Margis. Savininkas sušaukė viso kaimo vyrus Traukt skestančio. Vyrų traukė, traukė, bet neištraukė ir Margis nuskendo. Tada savininkas sušaukė visus į smuklę ir pavaišino baltake. Vyrams bebaliavojant kilo sumanymas Margio kapą pavadinti Mergiogala nuo žodžių Margio galas. Nuo to laiko visas kaimas tą balą (pelkę) vadina Mergiogala	LTR 3098 (294)
3,3		Prapula	Netoli Linonių k. prie šilo yra lieknas, o jame	LTR 768 (183)

			<p>verdenė. Gal prieš 60 metų joje nuskendo skerdžius ir jautis. Vyrai gal 4 kartis sukale kišo ir dugno nepasiekė. Nuo to laiko žmonės pavadino ją Prapula.</p>	
3,3		Prapolai	<p>"Prapolai. Už ką vadzina? Kaip usikėlė karvė an vėršio, kaip nubėgo ton balon karvė su septyniais vėršiais ir vidurį balos prapolė."</p>	LTR 2929 (503)
3,3		Trisdešimtis raistas	<p>"Saka Trisdešimtis yra, saka buva Zūbiškių ponas koks, kai išlakia jų jaučiai vėršiai tie '(j) ir lėkia, dalakia Trisdešimtin, ty buvo ažerėlis tai sugriuva jie ti, gal prigėrė, gal katrie išplaukė, ir pavadino Trisdešimtis - "Trisdešimt vėršių". Kartį kišom, tai dugna nedasiekėm, palaidžiau, tai jio pralenda, toliau vėl smigsta."</p>	LTR 6241 (180)
3,3		Veršiameris	<p>"Yra raistas Veršiameris. Kadais gi ponai buva. Tik vienas Kirdeika buva. Tadu anas ara un vėršių. A ti balaliutia, dabar su visu nedidele versmela. Kai lakė nuo šitos Velninės (kalnas šalia raisto). tai su visu prapuola vėršiai."</p>	LTR 4813 (147)
3,1		Balceriškių	<p>"Čia va, už, prie kapinių yra toks raistelis, tai ką jis ten, tokia kaip ežeriukas buvo, nu čia, būk ten aukso karėta ten... čia kasė, čia vanduo nuleido, čia žadėjo statyti paskui šita va alaus kokią čia gamyklą, čia. A kad labai geras vanduo. Nu, bet čia ta aukso karieta paskendęs (tai) toki pasaka ale čia. [O kas važiavo?] - Naktį važiavo, tai čia nieka nežinom, kad va taip, papasakot, nu, ot</p>	LTR 6241 (138)

			vaikystėj tai dar gidėjau, seni žmonės sako: - Vot, čia bedugnė yra tokia, bedugnė "Plalūškių". Tai tyre - čia kasė, čia vis laiką kasė čia tyrė tą vandenį kiek jisai pasikėlė."	
3,1		Viekė	Tas pavadinimas yra kilęs nuo nuskendusio laivo - Viekiu. Lyg tai kažkada yra ten nuskendęs laivas Viekis	LTR 4945 (271)
3,1		Cigonka	Kartą čia prigėrė čigonė. nuo to ir vardas.	LTR 869 (1385)
3,1		Žydo bala	"Žydas nuskendo, prie kelio yra, tai tynai buvo bala, ir toj baloj žydas nuskendo, ir pavadino žydo bala"	LTR 6167 (323)
3,1		Skerdimai, raistas	Išsiskerdė ten kadaise kariuomenė, vokiečiai su rusais kada kariavo. Ant durtuvų skerdės. Taip pasakojo seni žmonės, prodiedai mūs.	LTR 6167 (167)
3,2		Kūmaraistis	"Kūmai važiavo pakrikštiję vaiką, paklydo važiuodami ir sušalo tame raiste. Nuo to ir vadinasi Kūmaraistis."	LTR 3164 (327)
3,1		Mergabalė	Žemaitkiemy, kairėn prie kelio yra stotis. Žmonės pasakojo, kaip velnias mergą tysė į balą. Ten dabar yra Mergabalė. Ateina kokie bernai baltai apsvilkę, jie ir nutįsė mergą į balą. Merga buvo apsvilkus į maršką - Tai bernai ją toj marškoj ir nutįsė. Ta mergabalė yra prie Valatkos sodybos. O tie bernai buvo velniai, nes jų buvo tik viena šnirplė.	LTR 4441 (76)
3,3		Meškinė	"Bobutė pasakojo, kadaise čia rugius pjovė, ir meška išėjo, tai ir pavadino Meškine. Bobutė pasakojo: piovė šieną Meškio baloj, išbėgo vilkas ir nunešė vaiką."	LTR 4423 (94)

3,3		Kalėvankis	Kada tai atsivedusi kalė prigirdė savo vaikus šioje baloje - nuo to ir vardas "Kalevankis"	LTR 869
3,3		Meškinė	Meškine (bala ir krūmai). Mūsų malkos Meškinėje. Juozapavičius seniau matė Meškinėje mešką. Iš meškinės parvežiau vežimą šieno. Meškinės šieno neėda gyvuliai. Pasakoja, kad vienas senas ūkininkas nuėjo arti pagal Meškinę, o antras jaunesnis norėjo jį išgąsdyti, nuėjęs į Meškinę įlindo tarp krūmų laužo sausas šakeles. Pirmas girdėdamas tarp krūmų šlamėjimą pradėjo visokiais bliovimais, šaukimais, baidyti, mano, kad meška artinas priėjo, o antras matydamas, kad jis bijo, dar smarkiau pradėjo šlamėti. Pirmas persigando, mano, kad meška artinas prie jo paliko arklius ir arklą perbėgo į kaimą ir tą vietą vardą gavo Meškinė.	LTR 3098 (142)
3,1		Peštynių bala	"Peštynių bala. Sakydava, dėl ka tik Peštynių bala, iš senovės. Saka, bobas pešes, tai Peštynių bala. Kokias bobas aš nežinau, kokias ti bobas. Saka, bobas pešės i paskinda. Čia jau senovės"	LTR 5196 (314)
3,1		Gudaraistis	"Važiavo kur tai į Kauną iš Gudijos trys pirkliai, kur pasitiko ties grioviu tiltą ir juos užmušė - apiplėšė. Ir nuog to laiko pavadinta ta vieta Gudaraistis, kur tie pirkliai užmušti. Nu viskas, daugiau nieko."	LTR 4761 (85)
3,3		Arklio liūnas	"Arklio liūnas. Prsiduodi ten vakarais arklys baltas ar juodas."	LTR 4155 (585)

3,1		Bobaraistis	<p>Skynimuos yra raistas, kurį vadina Bobaraisčiu. Mano tėvas pasakojo, jog jam dar ganant tenai vis kasdieną vaidindavosi boba. Nors piemenys visas apylinkės bobas pažino, bet jos nepažino. Vieną kart paėmė ir pagavo! Pagavę pylė pylė tol, kol boba alsavo. Rytojaus metų rado ją negyvą. Susirinkę žmonės užkasė toj pat vietoj, o patį raistą ėmė vadinti Bobaraisčiu</p>	LTR 847 (89)
3,1		Degsnės bala	<p>Baudžios laikais vienas ponas turėjo gal 6 ar daugiau dvarų. Savo piktumą jis nuvarydavo ant biednų baudžiauninkų. Jei pavėluos į darbą, liepia atskaityti 50 rykščių. Nevidono rykštės ne vieną iš šio svieto išvarė. Du stragesni bernai susitarė nudovyti poną. Kartą jie užklupo poną ir apsidirbo su juo. Pririšo prie jo didelį akmenį ir numurkdė į balukę. Po kiek laiko žmonės ėmė kalbėti, kad baloj, prie karklų krūmo, kasnakt pasirodo ugninis kamuolys ir girdis lyg žmogaus balas. Vieną naktį bernai nuėjo prie balos. Pamatė išlindusį ugnies kamuolį, kurio vidury guli susirietęs ponas. Bernai rovē iš ten, tik padulkėjo. Nuo to laiko bala pavadinta Degsne.</p>	LTR 2368 (639)
3,1		Pantaplės bala	<p>Ūkaganavos kaime yra pustrėčio hektaro didumo bala vadinama Pantaplė. Apie šio vardo atsiradimą yra pasakojimas. Vienas ūkininkas rudenį piovē <i>pjuvį</i> ir rado kai kokį senį, pantaplė. Ir kai mynum jie ėmė tyrinėti</p>	LTR 1287 (70)

			<p>iš kur jis atsirado. Beieškodami jie atrado leisgyvį žydą. <i>Ūkininkas atsiminė, kad nesis buvo žydų ilgamaitė. Tą žydą velnias nešė ir oamtė. Kai jie vargšą namo pavežė tai žydė tris dienas juos vaišino.</i></p>	
3,1		Velniaraistis pelkė	"Senovėje Velniaraisty vaidėsi velniai, ir tą balą praminė velniaraisčiu. Ji yra Burbiškių kaimi <...>,"	
3,1		Velnio pelkė	"Degudgiry, netoli nuo Šimkaičių yra pelkė vadinama velnio pelke. Apie jos atsiradimą žmonės taip pasakoja: Vieną kartą per tą vietą, kur dabar yra ta pelkė ėjęs velnias ir sutikęs liūtą. Liūtas jau sakęs, kad eitų su juo pasikirsti. Velnias sutikęs eiti ir manęs laimėti. Paskui liūtas suspaudęs velnią ir kaip davęs jį į žemę, kad pasidarius pelkė. Liūtas, palikęs velnią negyvą ir nubėgęs. Nuo to laiko ta pelkė gavo velnio vardą. "	LTR 1697 (137)
3,1		Žydbala	"Kalbadava anksčiau, kad velnis žydų po balų vailioja. Už to ir praminė žydbala. Koks ti ėjęs žmogus pažįstamus - žydus po balų braidžioja - ainu, ainu, ainu ir ainu. Tad ko tu braidžioji? Tai kad mani velnis nešioji. Tai šneku žmonės - velnis buvo apsėdęs žydų, po balų murkdė. "	LTR 3783 (1911)
3,1		Žydų raistas	Velniai nešdavo žydus į pragarą. Vieną žydą velnias viesulu nunešė į kemsynus, pakišo po kalnu. Žmogus ištraukė žydą. Nuo to laiko raistą pavadino Žydų raistu.	LTR 2594 (52)
3,1		Aukštoji sala	"Mus kaimo lauki netoli vieškėlia Salakas -	LTR 3242 (96)

			Dūkštas yra baloj sala. Kurių žmonės vadina "Aukštąja saka" arba pa agli baloj. Nor nėra dabar tinai aglas. Bet gal kada buva. Ti prancūzai toj saloj palaiduoti. Ba tai grįžta namo iš Rosijos išbadieji tai aidami un kelia mira"	
3,1		Bognaris	"Tai ti, sako, vokiečių kapinės buvo. Dabar aš jau vakari bijausi karvės eit, kai sužinojau. Man neatsitaikė, kad vaidentųsi."	LTR 3517 (2716)
3,1		Bognaris	"Apie Bognarij tai nieko nešneka. Te vidurin tai vokiečių kapinės. Jau seniai, žinote, ne nuo keturioliktų. Keturioliktais metais tik vieną vokiečių teužkasė."	LTR 3517 (2720)
3,1	Teiginiai / Kalne palaidoti senovės kareiviai...	Gudpievės pelkė	Brieškių k., (Kaltinėnų v. Tauragės apskr.), Antano Višinskio lauke yra pelkės, kurios vadinamos Gudpievėmis. Be to minėto ūkininko žemėj yra Kunigkalis, kurio pašlaityje yra kūdra, vadinama Kunigprūdžiu. Prieš tris metus Kunigkalis dar tebebuvo nariamasis, nes jis buvo ganykloje. Dabar kunigkalis yra ariamas. Yra toks padavimas: Kitą kartą gudai užpuldinėjo Lietuvą. Vieną kartą gudai buvo atžygiavę iki pat Brieškių kaimo. Lietuviai surinkę kariuomenę gynėsi nuo gudų. Lietuvių kariuomenė buvo vienoje Gudpelkių pusėj, o gudų kariuomenė kitoje pusėj. Nei vieni, nei kiti negalėjo pradėti mūšio, nes per tas Gudpelkes nesusiejo arčiau. Tačiau gudai pirmieji puolė lietuvius. Gudai keikdami per minėtas	LTR 2273 (24)

			<p>pelkes daugumas išskendo, o kiti perėję pelkes puolė lietuvius. Vienok mūšio lauke lietuviai sumušę gudus, bet neteko savo kunigaikščio, nes jį gudai nukovė. Lietuviai sudeginę savo kunigaikščio lavoną, o taip pat ir jo žirgą ir supylę ant kunigaikščio pelenų kalną, kurį dabar vadina kunigkalniu. Kalnas yra lygioje vietoje supiltas. Netoli kunigkalnio yra kitas panašus kalnas, kuris vadinamas Puškalniu. Bet apie paskutinįjį nebėra užsilikę padavimų.</p>	
1,1		Puolimų raistas	<p>"Puolimų ar Polių raistas tai dėl to, kad kariavo nuo to kalno Aukštojos, atseit, ritindavo akmenis ant karių, kur apačioje, žinai anįs tai eidavo gretom, tai kol jų neišmuši... Būdavo, sako, kad Švenčius ežeras iš Puolimų išėjys."</p>	LTR 6167 (38)